

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRGIZİSTAN’DA ASKAR AKAYEV
DÖNEMİNİN SONA ERMESİ VE SONRASINDA
YAŞANAN OLAYLAR
(2005-2007)

BELGİN DEVELİ ERCAN
2501131167

TEZ DANIŞMANI
PROF.DR. HALİL BAL

İSTANBUL 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : BELGİN DEVELİ ERCAN Numarası : 2501131167
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ Danışmanı : PROF.DR HALİL BAL
Tez Savunma Tarihi : 26.12.2019 Saati : 13.00
Tez Başlığı : "KIRGIZİSTAN'DA ASKAR AKAYEV DÖNEMİNİN SONA ERMESİ VE SONRASINDA YAŞANAN OLAYLAR (2005- 2007)"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR. HALİL BAL		Kabul
2- PROF.DR CEZMİ ERASLAN		Kabul
3- PROF.DR ABDULVAHAP KARA		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ.DR ALİ SATAN		
2- DR.ÖĞR.ÜYESİ MURAT AYDOĞDU		

ÖZ

KIRGIZİSTAN’DA ASKAR AKAYEV DÖNEMİNİN SONA ERMESİ VE SONRASINDA YAŞANAN OLAYLAR (2005-2007)

BELGİN DEVELİ ERCAN

24 Mart 2005 olayları, iki yıl önce Ukrayna ve Gürcistan’da gerçekleşen Turuncu ve Gül Devrimlerini takip ederek bir dizi devrimin, eski Sovyetler Birliği’nde uzun süredir devam eden siyasi liderlikleri devirmekte olduğu görüşünün ileri sürülmesine yol açtı. Olay, Lale Devrimi adını aldı ve 24/25 Mart gecesi, halkın güçlendirilmesi değil tam tersine o liderlik boşluğu gecesine eşlik eden yağma eylemleri olarak hatırlanır. Kırgızistan’ın o zamanki cumhurbaşkanı Askar Akayev, kısa sokak gösterilerinden sonra ülkeden kaçtı. Kurmanbek Bakiyev başkanlığındaki muhalefet partisi iktidara geldi.

Ayrıca 2005 sonrası siyasi gelişmelerin, devrimin demokratik yapısına inananlara az iyimserlik verdiğinden nüfusun çoğunluğu, 2005 olaylarına olumsuz bakmışlardır. Bakiyev’in devleti kontrol etmesi, yolsuzluk ve siyasi istikrarsızlık ve bir yıldan fazla bir süredir Feliks Kulov’la yaptığı anlaşmasını kurumsallaştırmaması, siyasi huzursuzluğa yol açtı. Mart 2005’te gerçekleşen rejim değişikliği aynı zamanda devlet-suç örgütleri ilişkilerini yeniden belirlediği suç dünyasında da değişikliğe neden oldu. Suç dünyası, Bakiyev’in yönetimi altında daha da merkezileşirken, üst düzey devlet adamlarının suç faaliyetlerinde yer aldığı bildirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lale Devrimi, Askar Akayev, Kurmanbek Bakiyev, Aşiretçilik, Klan Siyaseti.

ABSTRACT

THE END OF ASKAR AKAEV’S REGIME IN KYRGYZSTAN AND INCIDENTS AFTER IT (2005-2007)

BELGİN DEVELİ ERCAN

24 March 2005 events succeeded Ukraine’s Orange and Georgia’s Rose Revolutions, suggesting that a cascade of revolutions were sweeping aside the long-standing political leaderships across the former Soviet Union. The event earned the epithet Tulip Revolution and the night of 24/25 March is often remembered less for popular empowerment than for the widespread looting and wanton destruction that accompanied that night of leadership vacuum. The then president of Kyrgyzstan, Askar Akaev, fled the country after brief street demonstrations. Opposition leaders, headed by Kurmanbek Bakiyev, came to power.

Moreover, much of the population also regards 2005 events negatively since the post-2005 political developments seemed to give little optimism to those who believed in the democratic nature of the ‘revolution’. Bakiyev’s control of the state, corruption and political violence, and his failure for over a year to institutionalize the agreement he had made with Felix Kulov, led to renewed political unrest. The change of regime in March 2005 also brought about changes in the criminal world, adjusting state-crime relations. Under Bakiyev, the criminal world became more centralized, while more high-ranking officials are reported to be involved in criminal activities.

Key words: Tulip Revolution, Askar Akaev, Kurmanbek Bakiyev, Tribalism, Clan Politics.

ÖNSÖZ

Orta Asya'nın küçük bir ülkesi olan Kırgızistan, Mart 2005'te cumhurbaşkanı Askar Akayev'in halkın hileli seçimlere karşı protesto gösterisinden sonra ülkeden kaçmasıyla ün kazandı. Nüfusun çoğunluğunu kapsayan yoksulluk ve cumhurbaşkanlığı çevresindeki yolsuzluk, Akayev'e karşı hoşnutsuzluğun artmasına neden oldu. Bu bağlamda medya, Akayev'in ailesi ve onun iş çıkarları hakkında hikâyeler ve söylentiler önemli bir rol oynadı.

Olayların vuku bulduğu 2003-2008 yılları arasında Kırgızistan'da Tarih Öğretmenliği alanında lisans eğitimi almaktaydım. Olay gerçekleştiğinde orada ikinci yılımdı. Seçim döneminde diğer şehirlerde protestoların olduğunu duymuştuk. Fakat Bişkek'te hayat, her zamanki gibi devam ediyordu. Darbenin olduğu gün okuldaydık. Hocalarımız, okulu terk etmemiz gerektiğini söylediler. Olaylar öğle saatinde başladı. Alatoo meydanında büyük bir kalabalık vardı. Yabancı basın mensupları da oradaydı. Akşam karanlık olunca yağmalar başladı, yabancılara ait iş yerleri yakılıp yıkıldı. Şehir bir gecede savunmasız hâle geldi. Bu sebeple çok yakınımnda cereyan eden bu olayları yüksek lisans tez konusu olarak seçtim.

Sunduğum fikirleri, hedeflediğim çalışmaları gerçekleştirmemde ve geliştirmemde desteğini esirgemeyen ve tez çalışmamın düzenlenmesi aşamasında fikir alışverişinde bulunduğum danışman hocam Prof. Dr. Halil Bal'a şükranlarımı sunuyorum. Çalışmalarında yardımlarını gördüğüm diğer değerli hocalarıma ve kıymetli dostlarıma da gönülden teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ASKAR AKAYEV'İN İKTİDARA GELİŞİ VE YÖNETİMİ: 1990-2005 YILLARI ARASINDA ÜLKEDEKİ SİYASÎ VE EKONOMİK DURUM

1.1. Askar Akayev'in Yükselişi	30
1.2. Bağımsızlık Yıllarında Akayev'in Yönetimi	32
1.2.1. Akayev'in Kırgızistan'ın İlk Cumhurbaşkanı Seçilmesi ve Rakiplerine Karşı Mücadeleye Başlaması	32
1.2.2. 24 Aralık 1995 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Muhalefete Karşı Baskı ...	35
1.2.3. 2000 Yılındaki Parlamento ve Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Muhalefete Baskının Artması	38
1.3. Siyasî Hayatta Aile-Klan Yönetiminin Özelliklerinin Benimsenmesi	47
1.3.1. Akayev'in Ailesinin Sahip Olduğu Mülkler.....	50
1.4. Akayev Döneminde Ekonomik Durgunluk.....	55
1.4.1. Kamu Maliyesi ve Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın Büyümesi.....	55
1.4.2. Özelleştirme.....	56
1.4.3. Yoksulluk, Eşitsizlik ve İşsizlik	58

İKİNCİ BÖLÜM

PARLAMENTO SEÇİMLERİ (2005) VE 24-25 MART OLAYLARI İLE ASKAR AKAYEV DÖNEMİNİN SONA ERMESİ

2.1. Parlamento Seçimleri Eşiğinde İktidar ve Muhalefet	60
2.2. Parlamento Seçimleri	68
2.2.1. Seçimlerin Birinci Turu ve Yapılan Usulsüzlükler	68
2.2.3. İkinci Tur Parlamento Seçimleri ve Usulsüzlüklerin Devam Etmesi.....	73

2.3. Güneyde Ortaya Çıkan Hoşnutsuzluklar.....	76
2.4. Devrim'in Doruk Noktası: Bişkek'te Hükümet Binalarının Ele Geçirilmesi	80
2.5. İktidarı Ele Geçiren Muhalefetin İlk Eylemleri	84
2.6. Konut Yapımı İçin İzinsiz Olarak Araziyi Ele Geçirme Girişimleri	87
2.7. Uluslararası Tepki ve İlk Jeopolitik Sonuçlar.....	89
2.7.1. Kazakistan'ın Kırgızistan'daki Olaylara Tepkisi	89
2.7.2. Özbekistan'ın Lale Devrimi'ne Tepkisi	92
2.7.3. Tacikistan'da "Devrim"lere Karşı Tedbirlerin Alınması	94
2.7.4. Rusya'nın Devrime Yönelik Tavrı	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ASKAR AKAYEV SONRASİ KIRGIZİSTAN: SONBAHAR 2005 –

İLKBAHAR 2007

3.1. Kurmanbek Bakiyev ve Feliks Kulov Arasındaki İşbirliği ve Çatışma.....	97
3.2. Bakiyev Hükümetinin Muhalefete Karşı Uyguladığı Baskı	102
3.2.1. Aralık 2006 Hükümet Krizi ve Sonuçları.....	105
3.3. Lale Devrimi Sonrası Yolsuzluk.....	112
3.4. Siyasî Suikastlar ve Suç Unsurlarının Siyasî Sürece Müdahale Etme Girişimleri	116
3.4.1. Uyuşturucu Trafiği ve Yasadışı Ağlar.....	118
3.4.2. Devrim Sonrası Ganimetlerin Yeniden Dağıtımı	119
3.4.3. Suç Dünyası ve İktidar Arasındaki İlişkiler	121
3.4.4. Seçkinlerin Güçlerini Birleştirmeleri	126
3.5. Ekonomik Durgunluk.....	129
SONUÇ	131
KAYNAKÇA	135

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makâle
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
No.	: Numara
nr.	: Numara
Nşr.	: Neşreden
s.	: sayfa
S.	: Sayı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
vol.	: volume
Yay. haz.	: Yayına hazırlayan
Yay.	: Yayınları/Yayınevi

GİRİŞ

Kırgızistan, klan-etnik çeşitliliği ve ekonomik kaosun arka planında, görünüşte yumuşak, zeki, Cumhuriyet Bilimler Akademisi'nin eski başkanı olan Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in şahsi imajı nedeniyle çoğunlukla Orta Asya otokrasilerinin en liberali olarak kabul edilirdi. Eski SSCB ülkeleri arasında Kırgızistan Cumhuriyeti ilk olarak demokratik bir anayasa kabul etmiş, kendi para birimini tanıtmış ve özel mülkiyet hakkını güvence altına almıştı. 1990'ların ortalarına kadar, yeni bağımsız, eski Sovyet cumhuriyeti olan Kırgızistan, Orta Asya otoriter rejimleri içinde bir demokrasi adası olarak görülüp rastlantısal olarak bir siyasetçi olan cumhurbaşkanı Askar Akayev tarafından yönetilmekteydi.

Sosyo-politik gerekçelerle Kırgızistan'daki siyasetin, ekonomi ve sosyal koşulların, büyük ölçüde ülkedeki çeşitli devlet kurumlarında görülen fay hatlarının seferber edilmesiyle şekillendiği savunulur. Atamalar, iş bağlantıları, seçimler, referandumlar, seferberlikler, alt etnik bağlılıkların Kırgız siyasetinin doğasını ve seyrini şekillendirmede belirleyici olduğunu ortaya koydu. Bu bağlamda, bağımsızlığın ilk on yılında Kırgız siyasetinde gayri resmi dinamiklerin belirleyici rolünü gösteren çeşitli örneklerle dikkat çekmeliyiz. Bunlar arasında Akayev'in kayırmacılık ve kayırmacılığa dayanan aile yönetimine işaret edilebilir. Akayev'in yakın çevresinin ürettiği yaygın yolsuzluk nedeniyle ülkenin zaten sınırlı olan siyasi ve ekonomik varlıkları ele geçirildi. Seçimler öncesinde Anayasa Mahkemesi gibi resmi kurumlar zayıflatıldı ve manipüle edildi. Seçimler sırasında ise insanlar harekete geçirilip referandumla anayasa değişikliklerinin yapılması için *aksakal* gibi geleneksel dayanışma kurumlarından yararlanıldı. Cumhurbaşkanı ve bölge valilerinin işbirliği gibi önemli konularda parlamentoyu atlaması gibi çeşitli taktikler kullanıldı. Bu stratejilerin her birinde, resmi ve gayri resmi araçların bu karışımının her bir unsurunda, esas olarak 1994'ten beri belirgin olan kurumsal zeminlere kurumsallaşmayı zayıflatan gayri resmi bağların ve dinamiklerin önemli rolünün altı çizilmelidir. 1990'ların sonuna doğru, kamu varlıklarının gayri resmi olarak özel muamele gördüğü, gayri resmi dinamiklerin belirleyici rolü tarafından şekillendirilen temel siyaset modeli nedeniyle genel nüfusun, yani kamu çıkarlarının ihtiyaçları göz

ardı edildi. Zorlu sosyo-ekonomik koşullar göz önüne alındığında bu durum, genel halkı, gayri resmi ağların kollarına yönlendirerek ülkedeki kısır bir istikrarsızlık çemberini besledi.

Sovyet sonrası Kırgızistan'ın sosyo-politik bağlamının temel özelliklerini şekillendiren bu politika alanlarının her biri, "Lale Devrimi"nin genel bağlamını sağlamıştır. Bu politika alanları arasındaki etkileşimler Kırgızistan'daki siyasetin sadece resmi olmayan değil, aynı zamanda kişiselleştirilmiş olduğunu göstermektedir. İktidar, görünüşte güçlü bir cumhurbaşkanına rağmen Kırgızistan'da çok katmanlı bir siyasi yarışmaya işaret eden çeşitli güçler arasında dağılmış ve görünüşte güçlü bir cumhurbaşkanına rağmen yönetim sistemi zayıf bir şekilde kurumsallaşmış durumdaydı. Böyle bir siyasi ortam, sosyo-politik huzursuzluklara ve protestolara elverişliydi. "Lale Devrimi" aslında bu sistematik olmayan siyasi sistemin ve Kırgız siyasetinin doğasını şekillendirmede gayri resmi dinamiklerin oynadığı önemli rollerden biridir. Bu nedenle gayri resmi dinamikler, sadece her yönetim düzeyindeki rutin politikalar sırasında değil, aynı zamanda Kırgızistan'ın sosyal organizasyonunda var olan çeşitli fay hatlarından beslenen seferberliklerde de etkilidir.

Kırgızistan'da Askar Akayev döneminin sona ermesi ve sonrasında yaşanan olaylarla ilgili çeşitli akademik çalışmaların olmasına rağmen, biz çalışmamızın bu kısmında Türkiye ve diğer ülkelerde yüksek lisans, doktora tezi ve ayrı bir kitap olarak bu konunun incelendiği çalışmaları ele almaya karar verdik. Böylece Türkiye, Amerika, Avrupa ve Rusya'da yapılan araştırmalardaki konuya yönelik farklı yaklaşımların da analizini yapma imkânını elde etmiş oluruz.

Jyldyzbek Joldoshbek Ulu'ya göre renkli devrimler, Batı yanlısı zihniyet ile Rusya yanlısı zihniyetin çatışması sonucu meydana gelmiştir. Yazar, Lale Devrimi ve onun nedenlerini incelerken bağımsızlık sonrası Kırgızistan'daki yolsuzluk,

işsizlik, ekonomideki tıkanıklık gibi iç nedenlerin de Lale Devriminin meydana gelmesindeki ana nedenler olduğunu söyler.¹

Asanbek İminov, Samara Kabılbekova ve Lüdmila Gribenşikova Lale Devrimi'nin yerel ve uluslararası basında yansıması hem de kamuoyu oluşturmadaki rolünü incelemişlerdir. Asanbek İminov'a göre Kırgız basını 24 Mart olaylarına ilişkin ortada birbirinden farklı gerçeklik sunmuştur. Bunun nedeni olarak Kırgızistan'daki basının bir kitle basını olmayıp daha çok "şahıs gazeteciliği" şeklinde yapılmış olduğunu iddia eder. ABD olayı "halkın demokrasi isteği" çerçevesinde değerlendirerek Kırgızistan'ın siyasi tarihi için demokratik kazanımlar adına yeni bir sayfa açıldığını vurgulamıştır. Rusya ise bu olayı Kırgızistan adına bir kayıp ve Batı tarafından planlanan bir senaryonun uygulamaya konulması olarak değerlendirmiştir. Türkiye'ye gelince, dünya kamuoyunda oldukça güçlü yankı bulan 24 Mart Kırgızistan olayları Türk resmi basın açıklamasında tarafsız şekilde ve yargılamalardan uzak bir biçimde sunulmuştur. Bunun nedeni; bir taraftan muttefiki olan ABD'yi, diğer yandan aralarında ekonomik ilişkileri gün geçtikçe güçlenen ve Türkiye'nin enerji ihtiyacının önemli bölümünü karşılayan Rusya'yı karşısına almak istemeyen Türkiye, bu olayda çok hassas davranmak zorunda kalmıştır.²

Samara Kabılbekova'nın incelediği Türk gazeteleri, Kırgız devriminin kuzey ve güney çatışması olduğuna dikkat çekmiştir. Ülkenin coğrafi olarak yüksek sıradağlarla kuzey ve güney olarak ayrılması ve kuzeyin yönetimde temsil ve ekonomik refah seviyesine göre güneyden çok daha fazla imkânlarla sahip olmasının fiilen ülkede kuzey-güney bölünmüşlüğüne ortaya çıkardığı ve Akayev'in de bu bölünmüşlüğü gideremediği konusunda benzer yorumlara rastlanmaktadır. Kırgız basınının ise, güney ve kuzey ayrımına önem vermediği anlaşılmaktadır.³

Lüdmila Gribenşikova, ülkedeki iktidar değişiminin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynayan ve Kırgızistan yazılı basınına temsil ettiği düşünülen *MSN* ve

¹ Jyldyzbek Joldoshbek ulu, **Post-Soviet Coloured Revolutions: An Analysis of Kyrgyzstan's Tulip Revolution**. Middle East Technical University MA Thesis. Ankara, 2008, s. 74-75.

² Asanbek İminov, **Uluslararası İlişkiler ve Medya Taraflılığı: Kırgızistan 24 Mart 2005 Olaylarının Yerel ve Uluslararası Basında Temsili**. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2008, s. 155.

³ Samara Kabılbekova, **Kırgızistan'daki Lale Devriminin Türk-Kırgız Basınına Yansıması**. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2008, s. 79.

Agım gibi muhalif nitelikte; *Veçerniy Bişkek* ve *Kırgız Tuusu* gibi hükümet yanlısı yayın yapan gazeteler tarafından 24 Mart olayı daha çok ‘halk devrimi’ biçiminde işlendiği, kamuoyunun bu yönde oluşturulmaya ve yönlendirilmeye çalışıldığı sonucuna varmıştır.⁴

Asim Memmedov, Kırgızistan’da meydana gelen Lale Devrimi’nin nedenleri ve bu devrimden sonra Kırgızistan’ın dış politikasının hangi yönde geliştiğini incelemiştir.⁵ Memmedov’a göre devrimin ortaya çıkmasının iç ve dış nedenleri mevcuttur. İç nedenlerden ilki siyasi neden olup iktidarın uyguladığı baskıcı siyaset ve seçim zamanında muhalefete getirilen kısıtlamalar ve seçime hile karıştırılması Akayev’in rejiminin devrilmesine neden olmuştur.

Memmedov, devrimin ekonomik ve sosyal nedenlerini de araştırırken, Akayev döneminde Kırgızistan’da rüşvet ve yolsuzluğun yaygınlaşıp Kuzey-Güney fiili ayrımının gerginleşmesinin de devrim için bir anlamda altyapıyı oluşturduğunu söyler. Çünkü Kuzey - Güney ayrımı ülkedeki sosyo-siyasi gelişmeleri kavramak için önemlidir. Yazar’a göre Gürcistan ve Ukrayna’da ortaya çıkan devrimlerin etkisi, Batılı sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri ve Amerika Birleşik Devletleri’nin muhalefete verdiği destek devrimin dış nedenleri olarak sayılabilir.⁶

Asim Memmedov’a göre Kırgızistan’da meydana gelen devrimin başlıca nedeni bu ülkedeki Askar Akayev yönetiminin gerekli reformları kendiliğinden yapamamış olmasıdır. Bu durum, her konuda koşulları zorlaştırarak toplumun iktidara yönelik kızgınlığını artırıp, dış kuvvetlerin devleti karıştırma ihtimalini de meydana getirdi.⁷

⁴ Lüdmila Gribenşikova, **Kırgızistan’da Yazılı Basının Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü: 24 Mart Örnek Olayı**. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi. İzmir, 2009, s. 150.

⁵ Asim Memmedov, **Gürcistan ve Kırgızistan’da Yönetim Değişikliğinin Nedenleri ve Yeni Yönetimlerin Dış Politikaları**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2009, s. 231-357.

⁶ Memmedov, **a.g.e.**, s. 266.

⁷ Memmedov, **a.g.e.**, s. 361.

Asim Memmedov'un doktora tezini savunduğu aynı yılda Kerem Akşar da, yüksek lisans çalışmasında bu meseleyi ele almıştır.⁸ Kerem Akşar, tıpkı Asim Memmedov'un dile getirdiği gibi, iç ve dış faktörlerin devrimi etkilediğini vurgular. Yazar, sağlam olmayan yönetim kurumlarına sahip ve yetki gücü düşük olan devletlerde devrimin iç faktörler tarafından oluşturulmasının ihtimalinin yüksek, uluslararası kuruluşların desteğinin etkisinin ise düşük olmasına dair görüşünü ileri sürmekle yanı sıra dış etkenlerin özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve onun denetimindeki STK'ların faaliyetleri de göz ardı edilemeyeceğini ileri sürer.⁹

Kerem Akşar'a göre, Kırgız devrimini ortaya çıkartan iç ve dış faktörler siyasi muhalif kuruluşları ve medyasına yapılan baskıların oluşturduğu huzursuzluk, mustebit rejime doğru yönelmesi, işsizlik probleminin yarattığı zorluklar ve Kuzey ve Güney aşiretleri arasındaki iktidar mücadelesinin sebep olduğu siyasi ve iktisadi problemlerdi. Dış faktörler ise ABD, Rusya ve Çin gibi devletler arasındaki rekabet tartışmasından kaynaklanmaktaydı.¹⁰

Kerem Akşar da Kırgızistan'daki Kuzey-Güney fiili ayrımı ve bu iki bölgenin aşiretleri arasında yaşanan ve halen devam etmekte olan güç mücadelesini devrimi meydana getiren unsurlardan sayar. Ona göre ülke, uzun yıllar boyunca siyasi, ekonomik ve sosyal ve kültürel olarak Kuzeyliler ve Güneyliler olmak üzere bölünmüştür. Siyasi güç de her zaman Kuzeylilerin elinde olmuştur; Askar Akayev de Kuzeyli bir aşiretten gelmekteydi. İktidar makamları Kuzeyli kabilelere verildi ve Güney her zaman geri planda kaldı. Devrimden sonra muhalefetin lideri olarak ortaya çıkan Kurmanbek Bakiyev ise Güneyli bir kabileye mensuptu.¹¹

Osman Gökhan Yandaş ve Dinara Murzaeva, Kırgızistan'da süregelen istikrarsızlığın ardında yatan dinamiklerin neler olduğunu anlamak üzere, Lale Devrimi'nin zeminini hazırlayan genel ve özel koşullar, olayların gelişimi, dinamikleri ve açılımlarını incelemişlerdir. Kırgızistan'da süregelen istikrarsızlığa

⁸ Kerem Akşar, **Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Büyük Güçlerin Kafkasya'da Nüfuz Mücadeleleri-Kırgızistan Lale Devrimi**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 90-155.

⁹ Akşar, **a.g.e**, s. 93.

¹⁰ Akşar, **a.g.e**, s. 151.

¹¹ Akşar, **a.g.e**, s. 152-153.

dair pek çok faktör ileri sürülebilecek olsa da, kendi çalışmasında, enformel dinamiklerin Kırgız siyasetini şekillendirmekte oynadığı belirleyici roldeki sürekliliğe dikkat çekmiştir. Onlara göre enformel dinamikler Lale Devrimi'nde belirleyici rol oynamışlardır. Bu durum Lale Devrimi sonrasında da sürmüştür. Bakiev dönemindeki pek çok gelişme yanında, bu dönemin sona ermesine sebep olan gelişmeler de bu sürekliliğe dair destekleyici kanıtlar sunmuştur. Bu çerçevede, Lale Devrimi, bir “demokratikleşme ivmesi” sunmak yerine, ülkede süren istikrarsızlığa zemin hazırlayan gayri resmi dinamiklerin, Kırgız siyasetini şekillendirmekte oynadıkları önemli role ivme kazandırmıştır.¹²

Tuncer Beyribey, devrim teorileri çerçevesinde Lale Devrimini incelemiştir. Beyribey, renkli devrimlerin belli özelliklerine bakarak teoriler geliştirmek yerine daha kapsamlı bir inceleme yapılması gerektiğini iddia eder. Bu kapsamda renkli devrimlerin tüm özelliklerini kavrayabilmek amacıyla devrim teorilerindeki yapısal ve kültürel özellikleri bir araya getiren kapsayıcı bir yaklaşım tercih etmiştir. Bu nedenle Charles Tilly'nin teorisini başlangıç noktası olarak almıştır. Tuncer Beyribey'e göre devletin olayları baskı altına alamaması, renkli devrimlerin son belirleyicisiydi. Bu aşamada devletin kısıtlamaları önemli bir rol oynadı. Kırgızistan'da olayların başlangıcında elitler kusurlu durumdaydı, yine de güvenlik güçleri bir şekilde sert önlemler almaktan kaçınmıştı. Diğer renkli devrimlerde güvenlik güçleri kendilerini şiddetli yöntemler kullanmaktan tamamen alıkoymuşlardı. Ayrıca Kırgızistan, AB'den uzaklığı ve Batı'nın ilgisini çekecek önemli kaynakların bulunmaması nedeniyle protestoculara ya da iktidara yönelik uluslararası baskılardan en az etkilenen ülke oldu.¹³ Burulkan Abdibaitova Pala, Akayev rejimini deviren ayaklanmanın en temel sebebi olarak uzun yıllar boyunca

¹² O. Gökhan Yandaş, **The 'Tulip Revolution' and the Role of Informal Dynamics in Kyrgyz Politics**. Middle East Technical University PhD Thesis. Ankara, 2011, s. iv, Dinara Murzaeva, **Transition to Democracy in Post-Soviet Kyrgyzstan: Leaders, Citizens and Perceptions of Political Legitimacy**. Middle East Technical University PhD Thesis. Ankara, 2011, s. 343.

¹³ Tuncer Beyribey, **The Analysis of the Color Revolutions Under the Light of Revolutionary Theories: The Case of Kyrgyzstan**. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2014, s. 101.

toplum ile iktidarın arasındaki çözölemeyen sorunların olduğunu ve bu ayaklanmanın da kendi amacına ulaşamadığını ileri sürer.¹⁴

Kırgız vatandaşı ve Jamestown Vakfı'nın *Eurasia Daily Monitor*'unun devamlı yazarı Erica Marat, doktora tezi olarak seçtiğı bu konuyu araştırmak için Amerika'dan uzak ve stratejik açıdan kritik olan Orta Asya cumhuriyetinde radikal değişimi şekillendiren yerel, bölgesel ve uluslararası dinamikleri inceleyerek geçirmiştir. *The Tulip Revolution: Kyrgyzstan One Year After (Lale Devrimi: Bir Yıl Sonra Kırgızistan)* kitabı, o dönemde *Eurasia Daily Monitor*'a yazdığı raporlarının kapsamlı bir derlemesini temsil etmiştir.¹⁵

Erica Marat'a göre 24 Mart 2005'teki olayların çok sayıda yorumu vardır: demokrasi için bir zafer, siyasi seçkinlerin sadece rotasyonu, kitlesel bir isyan ve hatta bir darbe olarak düşünölebilir. Nihai kararın ise dört sorunun cevabına bağlı olduğunu söyler.

1) Devrimden sonra güney seçkinleri hükümette kilit pozisyonlara sahip oldular. Sovyet döneminde kurulan iktidar üzerindeki kuzey egemenliğini kırmışlardır. Bu uzun kuzey tahakkümü, bölgesel gerilimlerin ana kaynağıydı. Huzursuzluk, 13 Mart 2005'te yapılan parlamento seçimlerinin ikinci turunda, güneyden iki ünlü siyasi lider olan Bakiyev ve Adahan Madumarov'un yenilgisiyle tetiklenmişti. Eski Dışışleri Bakanı Roza Otunbayeva ile birlikte, muhalefet liderleri güney şehirlerinde gösteriler düzenlemeye başlayıp böylece Akayev'in cumhurbaşkanlığı döneminde karşılaştığı en derin politik krizi üretiyorlardı.

Devrim, devlet ve devlet dışı aktörler arasındaki dengeyi değiştirmiş ve Kırgızistan'daki suç dünyasının muazzam gücünü ortaya çıkarmıştı. Devlet, Akayev rejimi boyunca çeşitli suç unsurları üzerinde güçlü bir kontrol uygulayabilse de, devrimden bu yana yeraltı dünyası paralel bir otorite yapısı oluşturmuştur. Suç grupları ve mafya şefleri hükümete açıkça meydan okumaya başlamışlardı.

¹⁴ Burulkan Abdibaitova Pala, **Avrupa Birliği'nin Dış İlişkilerinde Demokrasi Sorunsalı: Kırgızistan Örneği**. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Ankara, 2019, s. 175.

¹⁵ Erica Marat, **The Tulip Revolution: Kyrgyzstan One Year After**, Washington D.C., Jamestown Foundation, Mart 2006.

Devrim ayrıca, etnik gruplar arasındaki derin bölünmelerin Kırgız toplumunda hala sürdüğünü doğrulamıştır. Yeni hükümet, Kırgızistan'daki sivil hakların önemine çok az dikkat etmesi, Kırgızlar, Dunganlar ve Özbekler arasında şiddetli çatışmalar çıkmasına neden olmuştu.

Son olarak, 24 Mart'ın ardından Kırgız sivil toplumu, hükümetin artık görmezden gelemeyeceği, dizginlemeyeceği önemli bir siyasi güç haline gelmişti. Sivil toplum kuruluşları (STK) artık düzenli olarak suç dünyasındaki olaylar hakkındaki endişelerini dile getiriyorlardı. STK'lar ayrıca 13-14 Mart tarihlerinde Özbekistan'ın Andican kentindeki şiddetli protestoların ardından Özbek mülteci krizinin çözümünde kilit rol oynamışlardır. Kırgız hükümetini BM standartlarına uymaya ve 439 Özbek mülteciyi üçüncü taraf ülkelere göndermeye çağırmışlardı.

2) yolsuzluk hala tüm devlet yapılarını sarsmaktaydı. Bakiyev, hükümetteki yolsuzluğun ortadan kaldırılmasını vaat ederek halkın desteğini hızlı bir şekilde almıştı. Ancak başkan ve ekibi açıkça halkın beklentilerini karşılayamamıştır. Lale Devrimi'ne aktif bir üye olan ve Akayev'in yolsuzluğunu araştırmaktan sorumlu olan Cumhuriyet Başsavcısı Azimbek Beknazarov'u görevden alan cumhurbaşkanı, kişilik çatışmasının hükümetin performansını nasıl etkileyebileceğini göstermiştir. Hükümet, işsizliği azaltmak veya çalışma çağındaki nüfusun göç etmesini önlemek için harekete geçmedi. Nüfusun yaklaşık % 90'ı Temmuz 2005 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Bakiyev'e oy verirken, daha sonra popülerliği çarpıcı bir şekilde düşmüştü. Pek çok kişi, Bakiyev'in önceki rejimin bıraktığı acil sorunları çözebilecek vizyon sahibi bir lider olma yeteneğini abartmıştı. Yeni hükümet bağımsız kitlesel medyayı teşvik etmek için daha fazlasını yapabilirdi. Kırgızistan'ın ABD'deki Büyükelçisi, eski gazeteci Zamira Sıdikova, hükümetin kitle iletişim araçları ve kağıt ithalatı için vergileri düşürmesi gerektiğini öne sürmüştü.¹⁶

3) eski müttefiklerini kovarak Bakiyev, güçlü muhalefet liderleri üretmiştir. Beknazarov ve Otunbayeva, mevcut hükümete karşı ağırlık vermek için daha güçlü siyasi partiler oluşturmaya kararlıydılar. Sıdikova, "2005'te cumhurbaşkanlığını kazanma arzusu olanlar, 2010'da yapılacak cumhurbaşkanlığı ve parlamento

¹⁶ Marat, a.g.e, s. 118.

seçimlerinde büyük olasılıkla yarışacak ve Bakiyev’e karşı güçlü birlik oluşturacaklarını” öngörmüştür. Bakiyev’in tepkisi bu konuda çok önemli olacaktı. Akayev, hükümetin kamu onay notu düştüğünde, cumhurbaşkanının iktidarda kalması için otoriter yollara dönebileceğini göstermişti. Diğ r Orta Asya başkanları gibi Akayev de, anayasayı siyasi gücünü genişletmek üzere değiştirmek için ulusal referandumları kullanmıştı. Lale Devrimi, Kırgızistan’daki siyasetin kurallarını değiştirmişti.

4) Bakiyev ve hükümeti, Akayev’in hatalarını çoğaltmayı bırakıp uygulanabilir ekonomik politikalarla yoksullukla mücadele etmek zorundaydılar. Kırgız uzmanlar, yoksulluk seviyesinin azaltılmasının organize suç gruplarının faaliyetlerini kısıtlayacağına, sivil toplumu güçlendireceğine ve uzun vadede etnik gruplar arası gerilimleri azaltacağına inanıyorlardı. Uluslararası cephede Bakiyev, ABD, Rusya ve Çin ile işbirliğine dayalı ilişkiler konusunda dikkatli bir denge kurmaya devam etmeli. 2005 yazında, yeni hükümet, Bişkek’teki ABD askeri  ss yle ilgili olarak Rusya ve Çin’in  ye olduğu şanghay İşbirliği  rg t  (şİ )’n n çıkarlarına hizmet etmek için açıklayıcı olmayan açıklamalar yaptı. Aynı zamanda, Kırgızistan, Rusya ile ilişkilerin bozulmasına izin veremiyordu çünkü Rus şehirlerinde yaklaşık 500.000 işçi göçmeni çalışıyordu.¹⁷

Gördüğümüz  zere, Erica Marat, Kırgızistan’da gerçekleşen Lale Devrimi’nin ana sebebi olarak Askar Akayev’in döneminde yayılan yolsuzluğu gösterirken, Batı ve özellikle ABD destekli yabancı STK’ların da bu devrimde ana rol oynadığı ve devrimin bir anlamda “ithalatçıları” oldukları görüşünü göz ardı etmiştir.

ABD araştırmacıları, Erica Marat  rneğinde, Lale Devrimi’ni kendi görüş açılarıyla değerlendirirken, Rus araştırmacıları da Mart 2005 olaylarını analiz etme girişiminde bulunmuşlardır. Aleksandr Knyazev’e, göre 24 Mart 2005 olayları, kendiliğinden oluşan halk ayaklanması değildi. Aksine bazı suç yapıların desteğiyle küçük eski memurların grubu, birkaç meclis milletvekili ve ağırlıklı olarak ülkenin güney bölgelerinden olan bazı politikacılar tarafından düzenlenen bir darbe

¹⁷ Marat, a.g.e, s. 119.

sonucuydu. ABD, Kırgızistan'ın içişleri ve siyasi sürecine sürekli olarak karışmasaydı muhalefet darbe düzenleyemezdi ve Akayev'in yönetimi iktidarda kalacaktı. Tabii ki, esas sebep, Kırgızistan nüfusunun, özellikle ülkedeki yolsuzluktan olan hoşnutsuzluğuuydu. Fakat bu hoşnutsuzluk, üç yıl önce de zaten mevcuttu. Aynı zamanda Kırgızistan'ın sosyal ve ekonomik kalkınmasında olumsuz bir durum yoktu. Aksine, son yıllarda olumlu sosyal ve ekonomik dinamiklerin oluşmasına yönelik bir eğilim ortaya çıkmaya başlamıştı.¹⁸

Yazar'a göre Bişkek'te tavizkar ve itaatli yönetimin yerleştirilmesi ABD için son derece önemli idi. Çünkü Kırgızistan gerçekten "rejim değişikliği" için en uygun hedef oldu. Ayrıca Orta Asya'da durumu istikrardan çıkarmak ve daha sonra bölge ülkeleri ve onların enerji kaynakları üzerinde ABD hegemonyası sağlamak amacıyla bir köprübaşı olarak kullanılması da planlanmıştır. İktidara gelen elit grup ise ortaklaşa krize karşı önlem, ekonomik girişimler ve daha da önemlisi, klanlararası ve aşiretlerarası uzlaşmayla ilgili program hazırlayarak bir fikir etrafında ana Kırgız klanları birleştirmeyi başaramamıştır. İktidarı ele geçiren seçkinler çok yüksek sesle kendilerini demokratik ve yolsuzlukla mücadele edecek bir idare olarak adlandırmışlardır. Fakat yazarın açısından bu durum öyle değildi.¹⁹

Aleksandr Knyazev'in kitabının konuyla ilgili diğer çalışmalardan ayırt edici ana özelliklerden biri Kırgızistan'daki Mart 2005 olaylarının komşu olan ülkelere ne tür yankı uyandırdığını da ele almasıdır. Komşu ülkelere Kırgızistan'da gerçekleşen Lale Devrimi'ne karşı gelen tepki, olayların Orta Asya bölgesi için ne tür önem arz ettiğini anlamamızı sağlayacaktır:

Olayların meydana geldiği ilk günlerde, Kazakistan'ın tüm güvenlik yapıları sıkı hizmet rejimine geçirilip Kırgızistan sınırı Kırgız vatandaşlarının geçidi için tamamen kapatılmıştır. Güney sınır bölgelerinde ise olası mülteci kampları kurulmuştur. Kazakistan'ın Bişkek'teki Büyükelçisi Umirzak Özbekov, Kazak iş

¹⁸ Aleksandr Knyazev, **Gosudarstvennyy Perevorot 24 Marta 2005 Goda v Kirgizii (Kırgızistan'daki 24 Mart 2005 Devlet Darbesi)**, Bişkek: Obşestvennyy fond Aleksandra Knyazeva, 2007, s. 150.

¹⁹ Knyazev, **a.g.e.**, s. 155.

adamlarının temsilcileriyle görüşüp ısrarla faaliyetlerini durdurmaya ve Kırgızistan topraklarını mümkün oldukça en kısa sürede terk etmeye çağırmıştır.²⁰

22 Mart'ta Özbekistan Dışışleri Bakanlığı, Kırgızistan'ın güneyindeki olaylarla ilgili endişelerini dile getirdi. Bu süre zarfında, Özbek tarafı sınırda kontrolü daha da güçlendirmiş ve Kırgızistan vatandaşlarının sınır geçişini sınırlamıştı. Potansiyel çatışma açısından, Özbekistan'ın kendisinde durum yeterince ağırdır ve sahte-devrimsel “Kırgız etkeni” bir ölçüde komşu ülkedeki durumu etkileyebilirdi. Özellikle Andican olayları göz önüne alındığında, açıkça ifade edilen cinai yönüne dikkat edilmelidir. Andican'daki isyancıların ilk adımı örnek vericidir: mahalli hapisaneden tutuklu bulunan mahpusların serbest bırakılması. Bu gerçeklik doğrudan olayların ciddi bir suç unsurlarına ima etmekteydi. Aleksandr Knyazev'e göre, Kırgızistan'ın aksine, Özbek hükümeti, silahlı bir isyanla tehdit edilen ülke yönetiminin yapması gereken işi yapmıştı: işlevsellik açısından tüm güvenlik güçleri harekete geçirildi. Aynı zamanda, durumun çözümüne güç kullanmadan yönelik girişimlerde bulunuldu: Başkan Karimov, isyancılarla görüşmelerde bulunmak için bizzat Andican'a uçtu. Müzakereci girişimler hiçbir şeye yol açmadıktan sonra makamlar doğrudan isyanı bastırmaya başladılar. Genel olarak, ülke çapında durum kontrol altında tutulmuştur.²¹

Yazara göre Tacikistan yönetimi de Kırgızistan'daki olaylardan bir takım sonuçlar çıkarmıştı. Örneğin, 24 Mart'ta Başkan Emomali Rahman ülkenin güç yapılarının temsilcileri ile acil bir toplantı düzenlemiştir. Tartışılan ana mesele, Kırgızistan'daki olaylar ile bağlantılı olarak ülkedeki güvenliğin sağlanmasıydı. Daha önce, Tacikistan Devlet Sınırını Koruma Komitesi tarafından Cırgatal ve Murgab cephe kesimlerinde korumayı güçlendirmeye karar verilmişti. 15 Nisan 2005'de ise Tacikistan Dışışleri Bakanlığı, Tacikistan'da akredite olan tüm diplomatik misyonlar ve uluslararası kuruluşlara müracaat ederek siyasi partiler, kamu kurumları ve medya temsilcileriyle yapılacak toplantıların konusunu ve tarihini ülkenin Dışışleri Bakanlığı'na önceden bildirmelerini istedi. Bu adımı ülkenin Dışışleri Bakanlığı “son zamanlarda bazı diplomatik misyonlar ve uluslararası ve

²⁰ Knyazev, a.g.e, s. 105.

²¹ Knyazev, a.g.e, s. 110-113.

sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri önemli ölçüde ülkedeki faaliyetlerinin haber yönünü geliştirmiş olmalarıdır” diye gerekçelendirdi. Ekim 2005’te Tacikistan adli makamları “Freedom House” ve “National Endowment for Democracy” gibi Amerikan örgütlerine kaydetmeyi reddetmişlerdi.²²

Batı’da Erica Marat’ın çalışmasından sonra da Kırgızistan “Lale Devrimi” ile ilgili geniş kapsamlı çalışmalar devam etmiştir. 2008 yılında *Central Asian Survey* dergisinin 27. cildinin 3-4. sayılarında “Domestic and International Perspectives on Kyrgyzstan’s “Tulip Revolution”: Motives, Mobilization and Meanings” başlığı altında 10 makale yayınlanmıştır. Bu makalelerin, bir anlamda Erica Marat’ın doktora tezinde eksik kalan kısımları düzeltici, bazı meseleleri güncelleyici nitelikte olduğunu belirtmek mümkündür.

Kırgızistan’ın 2005 sonrası resmini çizen bu kitaba ilk olarak katkıda bulunan Erica Marat, 2005’ten sonra Kırgızistan’da meydana gelen olayların, başta yolsuzluk, suç, yönetim ve sivil toplum gelişimi olmak üzere önemli sosyo-politik göstergelere dayanarak kronolojik bir açıklama ve analitik karşılaştırma sunmuştur. Sally N. Cummings ve Maxim Ryabkov, devrim ve sonrasını 2005 ve sonrasını açıklayan mevcut ilim camiası bağlamına yerleştirerek incelemişlerdir.²³ Bu kitabın geri kalanında genel itibariyle üç kategori vurgulanır: 1) devlet inşası ve demokratikleşme; 2) gayri resmi ve resmi bağlar; ve 3) seferberlik kaynakları ve onun sonuçları.

Akayev döneminde resmi demokratikleşme çabalarıyla siyasi değişimin ani bir dereceye kadar mümkün olduğunu inceleyen Juraev, 2005 yılının Mart ayındaki olaylara aşırı derecede “demokratik anlam”ın atfedildiğini öne sürmüştür. Ona göre, bunun tamamı 1990 sonrası Kırgızistan’daki tüm geçiş sürecinin yanlış yorumlanmasından kaynaklanmıştı. Özellikle önemli olan, Kırgızistan’daki belirli liberalleştirici eğilimlerin varlığının gözlemcilerini ikna eden Kırgız siyasetinin tutarlı bir özelliği olan siyasi rekabet kavramı olmuştur. Bununla birlikte, siyasi çekişmenin doğasının, en azından Kırgızların geleneksel toplumsal örgütlenmeleriyle

²² Knyazev, a.g.e, s. 116.

²³ Sally N. Cummings, Maxim Ryabkov, “Situating the “Tulip Revolution”, *Central Asian Survey*, vol. 27, No: 3-4, September-December 2008, s. 241-252.

ve özellikle de her biriyle istikrarlı bir rekabet ilişkisi içinde olan diğer alt-etnik gruplara çok katmanlı bölünmeleriyle bağlantılı olduğunu savunmuştur.²⁴ Lewis, Akayev döneminde demokratikleşmenin doğasını anlamaya çalışmıştır. Ancak uluslararası boyutta odaklanıp uluslararası katılımın ve Batı kaynaklı STK'ların ve sivil toplum gruplarının etkinliklerde kritik bir rol oynadığı efsanesini ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Batılı grupların, çoğunlukla, STK'ların ve demokrasi gruplarının baskın olduğu, ancak Kırgız Cumhuriyeti'nin gerçek dünyasını etkileme yeteneğinin çok az olduğu sanal bir siyasetle meşgul olduklarını savunmuştur. Ona göre, dış etkenleri ve sivil toplumun rolünü abartmış olan anlatı, komşu otoriter liderler tarafından kendi çıkarları için kullanılmıştır. Ayrıca, Kırgızistan'daki yerine getirilmesi muhtemel olmayan siyasi değişim beklentilerini de artırmıştır.²⁵

İkincisi, yazarlar bu resmi kurum yapısının Mart 2005'ten bu yana gayri resmi kurumlarla nasıl bir arada var olduklarını incelemeye çalışmışlardır. Bu birlikte varoluş, bu alanları gayri resmi ağlar olarak ayrı değil, aksine iç içe olarak görülen devlet-toplum ilişkileri bağlamında tartışılmıştır. Alexander Kupatadze, sıklıkla "suçla mücadele" ve "yolsuzlukla mücadele" olarak adlandırılan Lale Devrimi'nin organize suç gruplarının güçlendirilmesi ile izlendiğini savunmuştur. Bu artışı, suç figürlerinin devrimci süreçlere, siyasi muhalefetin devrilen Akayev rejimine zayıflığı ve devrim sonrası ortaya çıkan belirsizlik ve kaosla açıklamıştır. Geçici karışıklıktan sonra ve kendilerini yeniden güvence altına almak için gelen seçkinler kaynakları harekete geçirip yolsuzluk piramidi programlarını canlandırmış ve suç unsurlarına karşı direnmişlerdir. Kırgızistan'ın en etkili suç liderlerinin ikisinin belirsiz koşullarda suikast edilmesinin ardından, yeni yerleşik rejim aşamalı olarak kendi gücünü pekiştirmiştir.²⁶

Maxim Ryabkov, kuzey ve güney Kırgızistan arasındaki siyasi destek dağılımını değerlendirmesinde 2005'ten sonra devlet ve toplum arasında bir bağlantı

²⁴ Shairbek Juraev, "Kyrgyz Democracy? The Tulip Revolution and Beyond", **Central Asian Survey**, vol. 27, No: 3-4, September-December 2008, s. 253-264.

²⁵ David Lewis, "The Dynamics of Regime Change: Domestic and International Factors in the "Tulip Revolution", **Central Asian Survey**, vol. 27, No: 3-4, September-December 2008, s. 265-277.

²⁶ Alexander Kupatadze, "Organized Crime Before and After the Tulip Revolution: the Changing Dynamics of Upperworld-Underworld Networks", **Central Asian Survey**, vol. 27, No: 3-4, September-December 2008, s. 279-299.

daha kurmuştur. Siyasi destek kavramını kullanarak ve siyasi desteğin coğrafi dağılımına ilişkin alternatif teorileri test ederek, bir yandan rejime ve kurumlarına ve diğer yandan etnik kökene olan siyasi destek arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışmıştır. Kuzeyin muhalefeti destekleme eğiliminde olduğu yönündeki hipotezi reddeder ve güney, cumhurbaşkanını desteklerken, kuzeyin genel olarak devlet ve devlet dışı kuruluşlar hakkında daha karamsar olduğunu savunmuştur. Ayrıca, Ryabkov, siyasi desteğindeki bu bölgesel farklılıkların etnik yapıdaki farklılıkların veya kentleşme derecelerinin bir sonucu olmadığını ileri sürmüştür.²⁷

Son olarak, kitaptaki açıklamalar, özellikle gayri resmi ve resmi kurumların ve onların aktörlerinin, bu olaylara yönelik kritik süreçte nasıl hareket ettikleri ve sonrasında bu iki alanın nasıl bir arada bulunduğu konusuna odaklanmıştır. Bu seferberlik sürecinde yerli ve yabancı aktörlerin rolü değerlendirilmiştir. Azamat Temirkulov, güneyde seferberliğin ve Mart olayları sırasında hareketliliğin çok karmaşık bir süreç olduğunu belirtmiştir. Bir teşvik çerçevesi kullanarak, Termikulov, insanların bir amaç, maddi ve dayanışma teşvikleri karışımını protesto etmek için teşvik edildiğini ve bu karışım içinde şikâyetlerin genellikle ikincil bir yer işgal ettiğini göstermeye çalışmıştır.²⁸ Resmi kurumlara odaklanan Emir Kulov, siyasi fırsat yapısının hem uzun hem de kısa vadeli analizini yapmıştır. Özellikle muhalefet liderlerinin şikâyetlerini çerçevelemeleri için siyasi alan sağlayan seçimlerin tetikleyici etkisine odaklanmıştır. Ona göre çalınan seçimleri kitlesel gösterilere, art arda gelen krizi yerleşik ve yabancı bir örneği bir yayılma etkisine dönüştüren belirli mekanizmalar henüz tam olarak anlaşılamamış ve sonuçları da belli değildir. Ancak, Kulov özellikle çalınan ve manipüle edilen seçimlerin birbirinden farklı olduğu ve sonuçları ile ilgili delil bulmaya çalışmıştır.²⁹

Seferberliğin uluslararası boyutuna odaklanan Bermet Tursunkulova, uluslararası yardım ve programlar arasındaki bu doğrudan bağlantılara daha az odaklanmıştır. Kırgızlar, Gürcü ve Ukraynalı meslektaşlarının aksine, belki de

²⁷ Maxim Ryabkov, "The North-South Cleavage and Political Support in Kyrgyzstan", **Central Asian Survey**, vol. 27, No: 3-4, September-December 2008, s. 301-316.

²⁸ Azamat Temirkulov, "Informal Actors and Institutions in Mobilization: the Periphery in the "Tulip Revolution", **Central Asian Survey**, vol. 27, No: 3-4, September-December 2008, s. 317-335.

²⁹ Emir Kulov, "March 2005: Parliamentary Elections as a Catalyst of Protests", **Central Asian Survey**, vol. 27, No: 3-4, September-December 2008, s. 337-347.

kısmen STK'nın rolü görünüşte daha küçük olduğu için, daha az dış finansman kullanabilmişlerdir. Yine de, renkli devrimlerin sıralanması, Kırgız seferberliğinin Gürcistan ve Ukrayna'nın iki başarılı örneğinden faydalanmış olabileceğine işaret etmekteydi. Lale Devrimi'nin bu iki dış örneği takip ettiğini iddia etmenin yanı sıra, Tursunkulova, Mart 2005 olaylarının yerel emsal olan 2002 Aksu olayları tarafından empoze edildiğini savunmuştur. Bu emsal, gösteriler durumunda protestocuların güvenlik güçlerinin olası rolü konusundaki beklentilerinin şekillenmesinde de önemli olduğunu iddia etmiştir.³⁰

Bu kitabın son yazarı Stefanie Ortmann, renkli devrimlerin, özellikle de Lale Devrimi'nin, Rus kendi temsillerini şekillendiren bir bağlam sağladığını öne sürmüştür. Lale Devrimi, nihayetinde Rusya'yı içine alacak bir devrim dalgası tezini onaylıyordu. Aynı zamanda, Rusya ile Batı arasında bir seçim olarak temsil edilmemiş ve İslamcı tehditlerin Orta Asya'daki istikrara yönelik tehdidi ile ilgili önceden var olan bir söylemle bağlantılı olarak güvenlik altına alınmıştır.³¹

Bu kitap tamamlanırken, bu önemli olayın üçüncü yıldönümü gitmişti. Tahlilciler, Mart 2005'ten sonra gerçekleşen gerçek siyasi değişimin derecesini tartışıyor olsalar da, Kırgızistan'daki değişim olasılığına dair yerel ve uluslararası algıların ortaya çıkması inkâr edilemez. Bu nedenle, kitabın amacı “renkli devrim” için yeni bir sınıflandırma sağlamak olmasa da, yazarlar Kırgızistan bağlamında “devrim” terimiyle ilgili sağlıklı bir şüpheciliğe sahip olsalar bile, olaylar kritik bir bağlantı olarak incelenmiştir.

Lale Devrimi'nin Kırgızistan ve Orta Asya Bölgesinin Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Hayatını Yansıtması Bakımından Önemi ve Diğer “Renkli Devrimler”in Arasındaki Konumu

Kırgızistan'da gerçekleşen devrimin önemini 3 ana madde çerçevesinde incelemek mümkündür:

³⁰ Bermet Tursunkulova, “The Power of Precedent?”, *Central Asian Survey*, vol. 27, No: 3-4, September-December 2008, s. 349-362.

³¹ Stefanie Ortmann, “Diffusion as Fiscourse of Danger: Russian Self-Representations and the Framing of the Tulip Revolution”, *Central Asian Survey*, Vol. 27, Nos. 3-4, September-December 2008, s. 363-378.

1. Devrim, SSCB'nin dağılmasından sonra Kırgızistan'ın içinde süregelen tüm problemleri açığa çıkardı;
2. Orta Asya'daki diğer otoriter rejimlerin de zayıf noktalarını ortaya çıkarttı;
3. Gürcistan ve Ukrayna'da gerçekleşen benzer devrimlerle mukayese edilerek dünya çapında yapılan küresel oyunları da değerlendirmeyi sağladı. Aşağıda, bu üç ana madde bağlamında "Lale Devrimi"nin önemini araştırmaya çalışacağız.

2005'teki hileli parlamento seçimlerini izleyen Kırgızistan'daki ayaklanma, Batılı gözlemcileri şaşkına çevirmişti. Çünkü Orta Asya'nın dağlık cumhuriyeti, otoriter komşularla çevrilen istikrarlı bir "demokrasi adası" olarak biliniyordu.³² Konuyla ilgili literatürün esas kısmı, 2005 baharındaki olayları, renkli devrimlerin dizilerinden biri olarak ifade eder. Gürcistan ve Ukrayna'daki olaylarla çarpıcı benzerlikler olsa da, temel farklılıklara da sahipti.

Ukrayna'ya benzer şekilde, Kırgızistan kuzey ve güney olarak bölünmüş bir ülkedir. Bölünme, ekonomi, etnik köken, akrabalık ve bölgesel bağlılığı içeren oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Siyasi açıdan güney daha sorunlu olmuştur ve daha fakir olup Fergana vadisinde, çoğunlukla Kırgızlar ve Özbekler arasında etnik ve dini çatışmalarla karşı karşıya kalmıştı. Ekonomik ve etnik bölünmelere rağmen, mekansal kimliklerle birlikte aşiret ve klan gelenekleri Kırgızistan'da güçlü kalmıştır. Kuzey ile güney arasındaki gerilimler, en azından Sovyet zamanlarına dayanıp başkentin siyasi kontrol mücadelesi ile sonuçlanmaktaydı.³³

Kırgızistan, eski Sovyet cumhuriyetlerinin çoğunun aksine, bağımsızlığını kazandıktan sonra ne eski Komünist seçkinler ne de milliyetçiler tarafından yönetilmiştir. 1990 yılında Kırgız SSC'nin başkanı olarak iktidara gelen Askar Akayev, kariyerine bilim dalında (fizik) başlamıştı ve *Perestroyka* döneminde siyasete girmeden önce Kırgız Bilimler Akademisi'nin başkanlığını yapmıştı.

³² Scott Radnitz, "A Horse of a Different Color: Revolution and Regression in Kyrgyzstan", **Democracy and Authoritarianism in the Postcommunist World**, Edited by Valerie Bunce, Michael McFaul & Kathryn Stoner-Weiss. Cambridge University Press, 2010, s. 303.

³³ David Lewis, "Kyrgyzstan", **The Color Revolutions in the Former Soviet Republics: Successes and Failures**, Edited by Donnacha Ó Beacháin and Abel Polese. London-New York: Routledge, 2010, s. 45.

Yönetimi hem politik hem de ekonomik bir reformcu olarak başlamıştı. Kırgızistan, 1990'ların ortalarına gelindiğinde, piyasa reformlarından geçip siyasi partilerin ve sivil toplumun kurulmasını desteklemek de dahil olmak üzere liberal özgürlükleri güvence altına almıştı.³⁴ Akayev, Kırgızistan'a DTÖ'ye (Dünya Ticaret Örgütü) uluslararası entegrasyon ve maddi destek sağlayarak, Batılı örgütler ve devletler tarafından takdir edilen bir liberal olarak kendisini tanıtmıştır. Olumsuz tarafı ise çeşitli vakıflar, STK'lar ve eğitim (örneğin Bişkek'teki Amerikan Üniversitesi) aracılığıyla içişlerine karışmasını arttıran Batı etkisiydi; 11 Eylül olaylarından sonra Manas havaalanında bir Amerikan askeri üssü kurulmuştu. Akayev, Şevardnadze'ye benzer şekilde, hem Rusya hem de Batı ile ilişkileri dengelemeye çalışarak savunmasız kalmıştı. 1990'ların ortasından itibaren, ekonomik yavaşlama, güneyde etnik çatışmalar, kuzeydekilerin önde gelen pozisyonlarda aşırı temsili nedeniyle iç baskı altına girmişti. Önde gelen eski polis memuru ve kuzeyci olan içişleri bakanı Feliks Kulov'un görevine son verilmiş ve daha sonra hapse atılmıştı. Akayev, cumhurbaşkanlığına güç verip rakiplerin seçimlerde yer almasını yasaklamaya ve muhalefet liderlerini hapse attırmaya çalıştı. Buna ek olarak, müttefikleri ve ailesi ekonomik ve politik etki kazanmışlardı ve böylece ülke genelinde yolsuzluk yayılmıştı.³⁵ Akayev'in görev süresinin 2005'in ortalarında sona ermesinin ardından görevinden ayrılacağına dair açıklama ve oğlu ile kızının daha sonra devreye gireceği varsayımı seçkinlerin harekete geçmelerine neden olmuştu.³⁶

Şiddet içermeyen büyük boyutlu gösterilerin yapılmasına ek olarak, başarılı renkli devrimler, mevcut yönetimin ortadan kaldırılmasına katkıda bulunabilecek bazı özellikler taşır. Önkoşullar açısından, bütün ülkeler kültürel bölünmeler (Ukrayna) ve şiddetli çatışma (Kırgızistan) yoluyla kanlı ayrılıkçı iç savaşlara, ardından da dış müdahaleye (Gürcistan, Sırbistan) devam eden süreç boyunca güçlü iç bölünmeler sergiliyordu. Siyasi sistemlerin ayrıca çarpıcı benzerlikleri, özellikle de cumhurbaşkanının belirgin rolünü ve Sovyet sonrası ülkeler söz konusu olduğunda, cumhurbaşkanı çevresinde iş, akraba veya bölgesel bağlantılardan

³⁴ Radnitz, **A Horse of a Different Color: Revolution and Regression in Kyrgyzstan**, s. 304.

³⁵ Valerie Bunce, Sharon Wolchik, **Defeating Authoritarian Leaders in Post-Communist Countries**. New York: Cambridge University Press, 2011, s. 170.

³⁶ Lewis, **Kyrgyzstan**, s. 49.

kaynaklanan güçlü gayri resmi ağların ortaya çıkması durumunda çarpıcı benzerlikleri yansıtıyordu. Bölgesel ve iş dünyası ağları Ukrayna için çok önemliyken, aşiret ve bölgesel ilişkiler Kırgızistan'da en önemlisiydi. Gürcistan'da ise iş ve aşiret ilişkileri baskındı. Ancak Sırbistan bu konuda bir istisnadır: askeri ve güvenlik ağları ülkede iç savaşların mirası olarak önemli bir rol oynamış, ancak gayri resmi ağların güçlü biçimde etkilediği diğer Sovyet sonrası devletlere benzer bir boyutta özellikle resmi kurumları ve karar vermeyi baltalayan yolsuzluklarla siyasi alanı felç edecek politik süreci baltalamamıştır.

Kırgızistan hariç, tüm başarılı devrimlerde, protestoculara karşı zorlayıcı tedbirler kullanamayan ya da istemeyen yerleşik bir rejim vardı. Kırgızistan'da, yerel halk bölgesel hükümet binalarını ele geçirdiğinde protestolar şiddetli bir hal almıştı. Protestocuların binaları yağmalarken ne kadar güç kullandıkları açıkça belgelenmemiştir. Ancak, nihayetinde belirsiz sayıda ölümle sonuçlanmış binaları geri almak için devlet güvenlik güçleri gönderilmişti. Sırbistan, Gürcistan ve Ukrayna'da muhalefet toplantıları büyük çapta ve hükümet binalarının işgal edilmesine rağmen şaşırtıcı bir şekilde barışıldı. Bu, şiddet içermeyen protesto stratejilerinin teşvik edilmesinden ve aynı zamanda protestoculara karşı durmak için güç kullanmayan ve sakin olan polis ve güvenlik güçlerinin tepkisinden kaynaklanmıştır. Muhalefet ve üst düzey güvenlik ile polis memurları arasında gayriresmi bir anlaşma olup olmadığı ise bir spekülasyon meselesiydi.

Başarılı devrimlerin karşılaştırılması sadece benzerlikleri değil, aynı zamanda önemli farklılıkları da ortaya koymaktadır. Benzerlikler, zayıflatıcı, güçlendirilmiş muhalefet ve aşındırıcı devlet kapasitesi olarak hem yapılarda hem de ajansta yansıtılmaktaydı. Farklılıklara gelince, Kırgızistan örneğinin renkli devrim serisine ait olup olmadığını tekrar gözden geçirmek gerekli görünüyordu. Bölgelerde başlayan ve son olarak Bişkek'e yayılan protestolar şiddetliydi ve seçimlere itiraz eden karşı elitlerin önderliği olmamıştı. Bu olayları Andican şehrindeki bölgesel gösterilerle (Özbekistan) karşılaştırmak daha fazla benzerlik ortaya çıkarabilirdi.³⁷

³⁷ Julia Gerlach, **Color Revolutions in Eurasia**, Springer International Publishing, 2014, s. 16-17.

Özbekistan'ın Andican şehrinde Mayıs 2005'te bine yakın kişinin ölümü ve birçok sayıda Özbek vatandaşının komşu ülke Kırgızistan'a kaçmasıyla sonuçlanan isyanda Özbek hükümeti Amerika Birleşik Devletleri'nin sorumlu olduğunu söyledi. Olaydan sonra ABD ve Özbekistan arasındaki ilişkiler bozuldu ve ABD sonuç olarak bu Orta Asya ülkesinden geri çekilmek zorunda kaldı. Çünkü olaylardan sonra ABD sürekli olarak İslam Karimov'u isyandan dolayı eleştirmeye başlamıştı. İslam Karimov Rusya ve Çin'in desteğini alarak ülkedeki ABD askeri üssünü boşaltmayı talep etmiştir.³⁸

Bu nedenle Kırgızistan'daki olayların Özbekistan'a sıçrama ihtimali, Özbek rejiminin tüm otoriterliğine rağmen, mevcut durumda ABD ile olan iyi ilişkileri dikkate alınırsa, çok düşüktü. Keza, muhalif hareketler tam anlamıyla siyasi arenadan silindiği için, Özbekistan'da Kerimov rejimine karşı içerden Kırgızistan benzeri bir hareket beklemek yanlış olacaktı. Bölgenin belki de en otoriter rejimi sayılan Türkmenistan'da da, ABD ile çok sıcak ilişki söz konusu değilse de, muhalif hareketler üzerinde çok sıkı baskı ve denetim uygulandığından, bu ülkede de kısa vadede Kırgızistan benzeri muhalif hareketler ve sokak eylemleri beklemek yanlış olacaktı.³⁹

Bir ölçüde renkli devrimlerin 2005 baharında Lale Devrimi'nden sonra herhangi bir yerde gerçekleşmemesi, eski Sovyetler Birliği'nin geri kalan ülkelerindeki otoriter ve yarı-otoriter hükümetlerin renkli devrimlere, ayrıca değişen küresel bağlamı, özellikle de ABD'nin Irak'a karışmasına yönelik tepkilerine kısmen bağlanabilir.⁴⁰

Renkli devrimler, yalnızca Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki siyasi gelişmelerle değil, aynı zamanda meydana geldikleri daha geniş jeopolitik bağlamla, bu olayların Avrasya'daki rekabet eden siyasi güçler arasındaki ilişkileri nasıl ve ne ölçüde etkilediğiyle ilgili bir dizi soru ortaya koymuştur.

³⁸ Ergin Ayan, "Avrasya'da Değişen Dengeler Üzerinde Oynanan Küresel Oyunlar", **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, cilt: 1, Sayı: 1, 2010, s. 49-50.

³⁹ Yılmaz Bingöl, "Kırgızistan'ın "Renkli" Devrimi: Demokrasiye Geçiş mi, Küresel Rekabet mi?", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 13, 2007, s. 18.

⁴⁰ Lincoln Mitchell, **The Color Revolutions**, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2012, s. 141.

İlk soru, ortak siyasi rejimlerin renkli devrimlere katkıda bulunup bulunmadığıdır. Önceki rejimin göreceli açıklığı, sivil toplumun gücü ve o rejimin vatandaşları tarafından kullanılan özgürlük derecesi, keşfedilmesi gereken alandı. Başka bir açıklama ise siyasi muhalefetin birlik, güçlülük ve popüleritesine ve renkli devrimin muhalefet stratejisinin bir parçası olup olmadığına dayanır.

İkinci bir soru, renkli devrimlerde Batının, özellikle de ABD'nin rolünün niteliği ve kapsamıdır. Üç renkli devrim ülkelerinde, genel olarak eski ve Sovyetler Birliği'nde ve Batı ülkelerinde bu konuda önemli tartışmalar ve anlaşmazlıklar olmuştur. Batıda, Bush yönetiminin sol eleştirmenleri ABD örgütlerinin bu üç renkli devrimde büyük bir rol oynadığını ve renkli devrimlerin demokrasi ile ilgili olmadığını, ABD, Batı yanlısı hükümetleri iktidara getirdiğini iddia etmişlerdi.⁴¹ Diğerleri ise ABD'nin renkli devrimlerde üretken ama mütevazı bir destekleyici rol oynadığını, devrimlerin ülkelerin kendi içlerinde yaşanan siyasi olaylar olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdi.⁴²

Üçüncü bir soru, renkli devrimlerin bu üç ülkede anlamlı demokratik atılımları ne ölçüde temsil ettiğiydi. O zamanlar, her üç olay da batılı hükümetler tarafından demokrasinin ilerlemesi ve hatta demokrasinin dünyaya yayıldığına kanıtı olarak görülmüştü. Bununla birlikte, tüm bu ülkelerde, renkli devrim sonrası hükümetler, renkli devrimlerin demokratik vaadini yerine getirmek için büyük çaba harcamışlardır. Yeni hükümetler demokrasi için mücadele ederken, batılı güçler – yine en önemlisi ABD'dir – renkli devrim sonrası bir senaryoda demokrasiyi inşa etmenin zorluklarını yansıtan bu üç ülke için başarılı bir şekilde politikalar oluşturamamışlardır. Örneğin, Gürcistan'da, ABD, Gül Devrimi'nin erken demokratik vaadinden uzaklaştığı için büyük ölçüde eleştirilmemişti. Kırgızistan ve Ukrayna'daki ABD politikası, Gürcistan'dakiyle aynı değildi, ancak farklı yollarla ve farklı sonuçlarla olsa da, demokratik kazanımların olabildiğince etkili bir şekilde konsolide edilmesine yardımcı olamamıştır.

⁴¹ William Engdahl, "Egypt's Revolution: Creative Destruction for a "Greater Middle East." <http://www.engdahl.oilgeopolitics.net/>. February 5 2011. (Çevrimiçi).

⁴² Lincoln Mitchell, Alexander Cooley, "No Way to Treat Our Friends: Recasting Recent U.S.-Georgian Relations", **Washington Quarterly**, vol. 32. 1. 2008, p. 27-41.

Dördüncüsü, renkli devrimler sadece zamansal ve mekansal yakınlık ve yukarıda sıralanan geniş benzerliklerle değil, her birinin liderlerinin önceki renkli devrimler üzerine inşa etme çabalarıyla mı bağlanmıştır? Sırbistan'daki Buldozer Devrimi muhtemelen Gürcü örneğinde model olabilmıştır. Ukraynalılar bilinçli şekilde Gürcü tavsiyesinde bulunurken, Kırgızlar hem Ukraynalı hem de Gürcü renkli devrimcilerden benzer tavsiye ve rehberlik istemişlerdir. Gül Devrimi'ne götüren aylarda, Gürcistan'daki birçok sivil ve politik lider, o ülkedeki meslektaşlarıyla çalışmak için Sırbistan'ı ziyaret ederken Sırp sivil eylemciler Gürcistanlılarla çalışmak için Gürcistan'a gelmişlerdi.

İlgili bir nokta, Gül ve Turuncu gibi devrimlerle yanı sıra bu devrimler üzerinde kasıtlı olarak model almaya çalışan Sedir Devrimi, Azerbaycan'da demokratik eylemciler tarafından 2006'da renkli devrimler için geçiş noktası olarak seçimler yapıldı. Bu çabalar başarısız olmuştur, ancak daha büyük renkli devrimin hikâyesinin bir parçası olarak kalmıştır.

Giderek en önemli konulardan biri gibi görünen, araştırılması gereken beşinci büyük soru, eski Sovyetler Birliği'ndeki demokratik olmayan rejimlerin renkli devrimlere nasıl tepki verdikleridir. Bölgenin çoğunda, renkli devrimler demokratik olmayan liderlere gerçek bir korku vermişti. Yabancı ve yerel STK'ların ülkelerinde faaliyet gösterme yeteneklerini kısıtlamak, seçim yasalarını ve seçim sistemlerini değiştirmek ve yurt içi kontrolü artırmak dahil, çeşitli taktikler aracılığıyla renkli devrimlerin ve siyasi muhalefet üyelerinin tacizinin kurbanları olmayacaklarından emin olmaya çalıştılar.

Renkli devrimler, Moskova tarafından renkli devrimlerin bölgedeki artan Amerikan nüfuzu ve hırsının bir kanıtı olarak görülmesi nedeniyle ABD ve Rusya arasındaki ilişkileri nasıl etkilemiştir? Rusya'nın algılanan bir renkli devrim dalgasına karşı itme çabaları ve özellikle renkli devrimler yoluyla Gürcistan'daki Amerikan yanlısı liderlerin gücüne olan yükseliş de bu olaylar hakkında önemli sorular ortaya koymuştur.

Hileli bir seçimden sonra yapılan sokak gösterileri nedeniyle iktidara gelmek kendi başına bir devrim yapmaz. Belirtilen ifadeler de önceki yönetimden kesin bir

şekilde kopma arzusu ya da ülkenin dış veya iç siyasetini yeniden yönlendirmek istenmemiştir. Ayrıca, her üç renkli devrim de, politik olarak arka arkaya yerleşmediği ve gerçekte büyük ölçüde geçiş sağlayan, nispeten yeni olan rejimleri devirmiştir.

Bakiyev hükümeti görevine devrimci vaatlerde bulunarak başlamıştır, ancak birkaç yıl içinde Akayev'in sonraki yıllarını karakterize eden aynı yozlaşma ve demokrasinin yokluğuna batmıştır. Bakiyev, rejiminin neredeyse sınırsız desteği için ABD'nin Manas Hava Kuvvetleri Üssü'ne erişim ihtiyacını da artırmıştır. Bu nedenle, Lale Devrimi'nin Komünist sonrası Kırgızistan'ın ilk on yılı veya bununla ilgili devrimci bir kırılmayı temsil ettiğini iddia etmek zordur.⁴³

Lale Devrimi ve sonrasında benzer şekilde, Cumhurbaşkanı Bakiyev ile Başbakan Feliks Kulov arasındaki gerginliğin yanı sıra Bakiyev'in cumhurbaşkanlığı boyunca kuzey ve güney Kırgızistan arasında süregelen gerginlikler yaşanmaya devam etmiştir. Ayrıca, Lale Devrimi rejimi, 2005 yılındaki aynı devrim sürecinde önemli rol oynayan Roza Otunbayeva liderliğindeki bir grup tarafından devrilmiştir.

Renkli devrimlerin, en azından bir dereceye kadar değişim ile ilgili süreklilik ve rejim değişikliği ile rejim istikrarı kadar sürdükleri ortaya çıkmıştır. Bazı acil ve hatta orta vadeli bir değişime yol açmışlardır, ancak devrimden sonra da değişmeyen şeyler de mevcuttu.. Ukrayna, siyasi açıdan yaygın yolsuzluklarla engellenen ve bölünen halde kalmıştı; ve tabii ki, 2004 seçimlerini çalmaya çalışan Viktor Yanukoviç, 2010 yılında cumhurbaşkanı seçilmişti. Gürcistan, yeni hükümetin reformlarına rağmen, büyük oranda durgun kalan bir ekonomi ile otoriterlik ve demokrasi arasında kalmaya devam etmişti. Bakiyev'in altındaki Kırgızistan, Akayev'in döneminde olduğu gibi yozlaşmış ve fakirleşmişti. Bakiyev, Kırgız siyasetinin maalesef döngüsel niteliğini göstererek kendisini iktidara geldikten yaklaşık beş yıl sonra ülkeden kaçarken bulmuştu.

Aşağıdaki tablo, 2004'ten alınan verilere dayanan üç ülke için Freedom House'un puanlarını göstermektedir. Puanlar, siyasi haklar ve sivil özgürlükler

⁴³ Mitchell, a.g.e., s. 8.

olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Freedom House’a göre, siyasi haklar öncelikle “seçim süreci”, “siyasi çoğulculuk ve katılım” ve “hükümetin işleyişi”ni, sivil özgürlükler ise “ifade ve inanç özgürlüğü”nü, “örgütsel ve örgütsel haklar”ı, “hukuk” ve “kişisel özerklik” ve “bireysel haklar”ı yansıtır. Puanlar, daha yüksek demokrasi seviyelerine işaret eden daha düşük puanlarla 1-7 arasında değişmektedir. 2004 yılı Gürcistan’daki Shevardnadze rejiminin sonuncusunu temsil ederken, 2005 Ukrayna ve Kırgızistan’daki Kuchma ve Akayev rejimlerinin son yıllarını temsil eder:

Freedom House’un Puanları

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	siyasi/sivil	siyasi/sivil	siyasi/sivil	siyasi/sivil	siyasi/sivil	siyasi/sivil	siyasi/sivil
Gürcistan	4/4	3/4	3/3	3/3	4/4	4/4	4/4
Ukrayna	4/4	4/3	3/2	3/2	3/2	3/2	3/2
Kırgızistan	6/5	6/5	5/4	5/4	5/4	5/4	6/5

Kaynak: www.freedomhouse.org

Akayev’in rejimi Shevardnadze’nin veya Kuchma’larinkinden çok daha baskıcıydı. Bu nedenle Akayev’in iktidardaki son iki yılı boyunca toplam 11’lik puan, renkli devrim öncesi dönemde Gürcistan’ın veya Ukrayna’ninkinden daha yüksektir. Kırgızistan’ın puanı Lale Devrimi’nden sonra bir miktar değişmişti, ancak 2009’dan alınan verilere dayanarak 2010 yılı notuna göre, Kırgızistan, Akayev’de olduğu kadar özgür değildi. Bu, Lale Devrimi’nin meydana gelmesinden sonra gerçekleşen her ne kadar demokratik gelişmelerin yaşandığını ve daha sonra az çok donup tersine çevrildiğini göstermektedir. Ayrıca, Bakiyev’in Kırgızistan’ının bu ülkelerdeki renkli devrim öncesi rejimlerin son günlerinde Ukrayna veya Gürcistan’dan daha az demokratik olduğunu da ortaya koymuştur. Bu veriler bir taraftan seçimden elde edilen diğer kanıtlarla ve Kırgızistan’dan 2005’ten beri alınan diğer raporlarla da tutarlıydı.

Kırgızistan’da, Lale Devrimi’nden bu yana demokratik gelişme yolu, Turuncu Devrim sonrası Ukrayna’dan farklıydı. Bakiyev’in cumhurbaşkanlığı sırasındaki seçimler dolandırıcılık ve sindirme ile dolu kaldı. Ülke, Nisan 2010’daki

olaylara kadar güçlü bir politikacı grubu tarafından yönetilmeye devam edilmiştir. O yıllarda ancak çok az siyasi rekabet, siyasi muhalefetin politik tacizi ve zayıf sivil toplumdan bahsedilebilirdi.

Rekabetçi, her zaman demokratik bir siyasi parti sistemi olmasa da, Ukrayna'daki demokrasiye hem olumlu hem de olumsuz yönde katkıda bulunmuş olsa da, Kırgızistan'daki parti siyaseti, kötü örgütlenmiş bir siyasi güç tarafından hâkim olmuştu. Turuncu Devrim iktidardaki bir siyasi güçten diğerine önemli, hatta dramatik bir kayma ile nitelendirilmişti, ancak mağlup edilen siyasi güç, politik olarak ağırlık sağlamıştı. Kırgızistan'daki Lale Devrimi ise bir diktatör rejimini diğerleriyle değiştirmiştir. Lale Devrimi döneminde Kırgızistan'da iki cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmıştır. İlkinde Bakiyev, iktidarı etkili bir şekilde birleştirip neredeyse tartışmasız bir seçimde oyların % 88.9'unu kazanmıştı. Dört yıl sonra ise oyların sadece % 76'sını kazanabilmişti. Siyasi iktidar için cumhurbaşkanıyla rekabet edebilecek hiçbir siyasi muhalefet ortaya çıkmamış veya ortaya çıkmasına izin verilmemiştir.

Rekabetçi olmayan seçimler, kendi başlarına, demokrasinin zayıflığının kanıtı değildir, ancak Kırgızistan'da daha temel sorunların belirtisiydi. Bakiyev'in Akayev'in istifasının ardından seçim yaptığı 2005 seçimleri ile yeniden seçildiği 2009 seçimleri arasındaki çelişki, en azından seçimlerle ilgili olarak dört yıl süren Kırgız demokrasisinin iyi olmayan yönünü belirliyordu.

2005 yılında AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu'nun raporu şöyle başlamıştır:

“10 Temmuz 2005 erken cumhurbaşkanlığı seçimleri, Kırgızistan Cumhuriyeti'nin AGİT taahhütlerini yerine getirmesi ve demokratik seçimler için diğer uluslararası standartlara yönelik somut bir ilerleme kaydetti. Bu, özellikle seçim öncesi dönemde ve oyların yürütülmesi sırasında belirgindi. Ancak seçim günü sürecinin kalitesi oyların sayılması sırasında biraz

kötüleşti. İfade ve miting yapma özgürlüğü gibi temel medeni ve siyasi haklara seçim süreci boyunca genel olarak saygı gösterildi.”⁴⁴

Dört yıl sonra ise AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu’nun raporu farklı bir tonla başlamıştır:

“Farklı cumhurbaşkanlığı adayları seçimleri ve sivil toplumun devam eden katılımları da dahil olmak üzere bazı olumlu unsurlara rağmen, 23 Temmuz cumhurbaşkanlığı seçimleri, parti ile devlet arasında açık bir ayrım dahil olmak üzere AGİT’in demokratik seçimler için kilit taahhütlerini yerine getiremedi. Seçim günü, oy sandığı doldurma delilleri, seçmen listelerindeki yanlışlıklar ve bazı delillere göre bazı oylamalar birçok sorun ve usulsüzlükle sonuçlandı. Süreç sayım ve tablolama sırasında daha da kötüleşti. Yarışmacılar genel olarak ülke çapında açık bir şekilde kampanya yürütürken, kampanya seçim günü öncesi haftasına kadar ilgi çekici değildi. Basında yer alan seçim yarışmacılarının sınırlı ve dengesiz kapsamı, özellikle devlet medyasının önyargısı, seçmenlere bilgili bir seçim yapabilecekleri yeterli ve çeşitli bilgiler sağlamadı. Bu önyargı, iktidardaki kampanyanın desteklenmesi için idari kaynakların yanlış kullanılması ile birlikte, haksız bir avantaj sağladı.”⁴⁵

Lale Devrimi, baştan beri, özellikle demokrasiyle ilgili olarak, Gül ve Turuncu Devrim’lerin zayıf bir taklidi idi. Diğerlerinden daha fazla şiddet ve daha az demokratik dürtü ile karakterize edilmiştir. Bazı açılardan, demokratik bir gelişme potansiyeli olduğu bile belli değildi. İlk algılar, belki de Gürcistan ve Ukrayna’daki olaylara zamansal ve politik yakınlık nedeniyle olması gerekenden daha olumluydu. 2005 yılının Mart ayında, Akayev’in görevinden ayrıldıktan hemen sonra yazan Olcott, Kırgızistan’daki olaylar ile Gürcistan ve Ukrayna’daki olaylar arasında güçlü bir bağlantı kurmuştu. “On sekiz aydır üçüncü kez ciddi bir şekilde kusurlu seçimler

⁴⁴ Office for Democratic Institutions and Human Rights. Kyrgyz Republic. **Presidential Election. 10 July 2005. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report.** Warsaw, 7 November 2005, p. 1.

⁴⁵ Office for Democratic Institutions and Human Rights. Kyrgyz Republic. **Presidential Election. 23 July 2009. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report.** Warsaw, 22 October 2009, p. 1.

hükümeti bir BDT durumunda düşürdü ve ilk kez Uralların doğusunda gerçekleşti. Lale Devrimi, birçoğunun demokratik toplumlar kurma bakış açısından kaybedilmiş olarak yazdığı bir bölgede olumlu tepkilere yol açarak hepsinden daha dikkat çekici olduğunu kanıtlamıştır”.⁴⁶ Olcott ayrıca, Kırgızistan’ın demokratik atılımını kutlayanların fayda sağlayabileceklerini belirten bir uyarıyı da dile getirmişti: “Kırgızistan’daki mevcut tehlike kitlelerden değil potansiyel olarak açgözlü seçkinlerden geliyor”.⁴⁷

Bakiyev hükümeti, Ukrayna veya Gürcistan’daki renkli devrimler sonrası rejimlerden kesinlikle daha az demokratik olsa da, rejimin demokrasiye, özellikle de batıya demokratik kimlik bilgilerini gösterme konusunda bu dönemde Yuşçenko veya Saakaşvili’nin hükümetlerine göre daha az endişe duyduğu açıkça görülmüştür. Bu, büyük ölçüde Kırgızistan’ın batı ile, özellikle de ABD’yle olan ilişkisinden kaynaklanmaktaydı. Ukrayna ve özellikle Gürcistan’da demokrasi, batı ile daha fazla entegrasyon için bir temel taşıydı ve batı ile entegrasyon, her iki ülkenin ekonomik sağlığı ve ulusal güvenliğinin merkezindeydi. Kırgızistan ise batı ile entegrasyonun uzak, daha az makul bir amaç olduğu bir Asya ülkesiydi.

Kırgızistan’ın Rusya ile çok farklı bir ilişkisi de batı’yı demokratik kimlik bilgileriyle etkilemenin daha az önemli olmasını sağlamıştır. Gürcistan’da Rus karşıtı bir fikir birliğine ve Ukrayna’nın batısında güçlü Rus karşıtı hisleri hakimse, Kırgızistan’da bunun tamamen tersiydi. Rusya’ya karşı çok az güçlü anti-duyarlılık olup birçok Kırgız, Rusya’yı ülkenin geleceğinin merkezi olarak görüyordu. Temmuz 2008’de yapılan bir Gallup anketine göre, ankete katılanların %63’ü “ABD ile ilişkilerini incitse bile Rusya ile iyi bir ilişki kurmanın daha önemli” olduğunu kabul ederken, sadece %3’ü bunun tersine inanıyordu. Dahası Kırgızistan’daki büyük Rus azınlık, huzursuzluktan veya önemli önyargılardan uzaktı. Rusça, Ukrayna’da hâlâ ikinci bir resmi dil olarak kalmaktaydı.⁴⁸

⁴⁶ Martha Brill Olcott, **Kyrgyzstan’s Tulip Revolution**. Carnegie Endowment for International Peace Web Commentary, March 28 2005. (Çevrimiçi).

<http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=16710>

⁴⁷ Olcott, **a.g.m.** <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=16710>

⁴⁸ Mitchell, Cooley, **No Way to Treat Our Friends**, s. 30.

Rusya'nın Kırgızistan'daki siyasi ve ekonomik konumu ticari ve devlet bağlarıyla güçlüydü. Rusya, kendisine sempati duyan diğer ülkelere yaptığı gibi, Kırgızistan'a da indirimli fiyatlarla enerji sağlıyordu. Yüz binlerce Kırgız Rusya'da çalışıyor ve eve para gönderiyordu. Rus siyasi danışmanları ayrıca Bakiyev rejimine zaman zaman tavsiyelerde bulunup yeni Kırgız hükümetinde de kesinlikle benzer bir rol oynayacaklardı. 2010 yılına kadar kısa vadeli ihtiyaçlarını karşıladığı zaman, Rusya, Kırgızistan'daki demokratik kalkınma için endişe göstermemişti. Bu, Bakiyev rejimine Batı desteğine bir alternatif ve Saakashvili ve Yuşçenko'nun asla görmediği batı baskısını sağlamıştır.⁴⁹

Rusya, bölgedeki demokratik olmayan rejimlerden yalnızca en güçlü birisiydi. Bakiyev'in başkanlığı döneminde de Çin'in Kırgızistan'a bağları artmıştı. Çin'in Kırgızistan'da sağladığı yardım ve yatırımlar da karşılığında demokratik reform taahhüdüne ihtiyaç duymuyordu. Bu nedenle, ABD ve batı, Kırgızistan'ın daha fazla seçeneğe sahip olması nedeniyle, Ukrayna ve Gürcistan'a yaptıklarının tersine Kırgızistan'a baskı yapamıyorlardı. Moskova ve Pekin'de güçlü potansiyel müttefikleri ve patronları olmasının yanı sıra, Kırgızistan, ABD açısından Ukrayna veya Gürcistan'dan farklı bir stratejik pozisyondaydı. Gürcistan ve Ukrayna, ABD için jeopolitik nedenler, Avrasya'da nüfuz için jokeylik yapmak ve enerji politikaları için önemli olsa da, bunların ölçülmesi, soyut fikirlerle bile zordu. Kırgızistan'ın ABD'ye olan stratejik değeri çok daha somut ve anlaşılması kolaydı. Manas'taki hava üssü, Bakiyev hükümetinin en yüksek teklifi verene satmayı düşündüğü anlaşılabilir müzakere edilebilecek bir konuydu.

Manas üssünün değeri, Bişkek'e Tiflis'te bulunmayan Washington üzerindeki kaldırıcı gücünü veriyordu. Dahası, destek almak için Moskova ya da Pekin'e yönelmek, Saakashvili ya da Yuşçenko tarafından aldatıcı bir tehdit olamazdı, fakat Bakiyev ve Kırgızistan'dan ise öyle olması olanaklıydı. Bakiyev, ABD üzerindeki kaldırıcısını ve Moskova ve Pekin'deki otoriter rejimlerle olan rahat ilişkilerini Kırgızistan'da Lale Devrimi'nin yaşadığı herhangi bir demokratik potansiyelden hızla uzaklaşan bir rejim oluşturmak için kullandı. Renkli devrim sonrasındaki

⁴⁹ Gerlach, *Color Revolutions in Eurasia*, s. 21.

hükümetler Ukrayna ve Gürcistan, ilk demokratik vaatten de uzaklaştıkları gerekçesiyle kesinlikle eleştirilebilir olsalar da, seleflerinin önemli değişikliklerini temsil etmişlerdi. Gül Devrimi'nin Gürcistan'ı demokrasiye çok daha fazla yaklaştırmayacağını iddia etmesine rağmen, Saakashvili'nin Gürcistan'ının Şevardnadze'ye benzeyen, ancak iktidardaki farklı bireylerle aynı olduğu söylenemez.

Akayev, görevdeki zamanının sonunda zayıf siyasi kurumlarla güçlü bir rejim yönetmişti. Akayev, iktidarda kalmak ve devleti yapılandırmak için kullandığı egemen bir siyasi partiye sahip değildi. Ülkeye olan gücünü gösteren güçlü bir devleti de yoktu. Bunun yerine, rejimi, birkaç ailenin devletin gelişmesi için çok az dikkate alarak ellerinden gelenleri aldığı bir kleptokrasiydi.

Bakiyev rejimi de benzer özellikler geliştirmiştir. Bakiyev'in geniş ailesi yönetim, güç ve ekonomiye en üst düzeyde dâhil oldu. Hükümet, her ikisi de Bakiyev'in de dâhil olduğu birkaç aileden kaynaklanan yolsuzluk ve himayeye dayanıyordu. Birçok büyük işletme ve kaynak Bakiyev ailesinin üyeleri veya hükümete yakın olan diğer kişilerin elindeydi. Kendi halkı için anlamlı bir devlet oluşturmakla ilgilenmeyen yozlaşmış liderler bulmak hiç de garip değil, ancak Kırgız rejiminin kendilerini iktidarda tutmak için yapılar inşa etmekte gösterdiği ilgi eksikliği olağandışıydı. Bunun yerine, rejim, iktidarda kalmak için masraflı, güvenilmez ve nihayetinde başarısız stratejiler olan korkutma, tehdit, şiddet ve rüşvet üzerine dayanıyordu.⁵⁰

Lale Devrimi'ne giden yıllarda Kırgızistan'daki demokrasi, Gül veya Turuncu Devrimleri arifesinde Gürcistan veya Ukrayna'dan daha zayıftı. Renkli devrimlerden birkaç yıl sonra, Kırgızistan'daki demokrasinin hâlâ en zayıf olması şaşırtıcı değildi. Bu, renkli devrimlerin sınırlı dönüştürücü gücünü ve o zaman üç ülkede de mevcut siyasi yapıların devam eden ilgisini göstermekteydi. Örneğin, Kırgızistan'da Gürcistan ve hatta Ukrayna'da olduğu gibi ülkenin siyasi kalkınmasında olduğu kadar karmaşık bir ulusal yasama organının olmaması Lale

⁵⁰ Kathleen Collins, *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*. Cambridge University Press, 2006, s. 244.

Devrimi'nden sonra da işleyen bir yasama organının geliştirilmesini zorlaştırmıştır. Benzer şekilde, Akayev'in başkanlığı sırasındaki Kırgızistan Orta Asya'daki en güçlü ve bağımsız sivil topluma sahip olabilirken, Kırgızistan'daki sivil toplum, renkli devrim öncesi Gürcistan ya da Ukrayna'daki kadar güçlü değildi. Bu bağlamlar ve taban çizgileri, Lale Devrimi'nden sonra bile alakalı olarak kalmıştır. Kırgızistan da Gürcistan'a benziyordu, çünkü devrimden sonra eski rejim politik yaşamdan kaybolmuş, Bakiyev'i sorumlu tutabilecek bir destek temeli olan Akayev sadıklarının partisi yoktu.

Lale Devrimi'nden sonra bu kurumları kuracak bir vakfın yokluğu, cumhurbaşkanının Gürcistan'dakinden daha az denet olduğu anlamına geliyordu. Saakaşvili gibi Bakiyev de ilk başta seçmenlerin çoğunluğunun oylarıyla seçilmişti. Ne var ki Bakiyev, Saakashvili'nin Gürcistan'da olduğu gibi kahraman biri değildi, devrimde de bu kadar merkezi ve olağanüstü bir rol oynamamıştı. Bakiyev'in cumhurbaşkanlığı kararı, Akayev'i, popülerlik veya demokrasiden daha fazla uzlaşmaya ve siyasi düşüncelere dayanarak iten siyasi liderlik tarafından verilmişti. Saakaşvili, Şevardnadze'nin çöküşünü hızlandıran seçimleri çoğunlukla kazanmıştı. Bakiyev'in devrimci meşruiyeti konusunda ise böyle bir iddiası yoktu.⁵¹

Çalışmamızın ilk bölümünde Askar Akayev'in cumhurbaşkanlığı döneminde Kırgızistan'daki siyasi ve iktisadî durum incelenecektir. Bağımsızlık yıllarında Akayev'in yönetimi, 1990'lı yıllarında parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde muhalefete karşı artan baskılar, siyasi hayatta aile-klan yönetiminin özelliklerinin benimsenmesi ele alınacaktır. Bütün bunların ülkenin siyasi ve iktisadî hayatını olumsuz etkilediği, ekonomik durgunluğa sebep olduğu ve ardından 24 Mart 2005 olaylarını da ortaya çıkarttığı ileri sürülecektir. İkinci bölümde Lale Devrimi'ne meydana getiren 2005 parlamento seçimlerinde yapılan usulsüzlükler ele alınacaktır, olayların gelişmesi anlatılacaktır. Bununla birlikte Kırgızistan'a komşu olan ülkelerin devrime yönelik tepkileri incelenecektir. Tezimizin üçüncü son bölümünde devrim sonrası Kırgızistan'daki siyasi ve iktisadî durum araştırılacaktır. Akayev'i deviren güçlerin ülkede istikrarı sağlamamalarının nedenleri incelenecektir.

⁵¹ Mitchell, *The Color Revolutions*, s. 127.

BİRİNCİ BÖLÜM

ASKAR AKAYEV'İN İKTİDARA GELİŞİ VE YÖNETİMİ: 1990-2005 YILLARI ARASINDA ÜLKEDEKİ SİYASÎ VE EKONOMİK DURUM

1.1. Askar Akayev'in Yükselişi

Askar Akayeviç Akayev (Askar Akay-Uulu), 10 Kasım 1944'te Kırgız SSC'deki Kemin ilçesinin Kızıl Bayrak köyünde kolektif bir çiftçinin ailesinde doğmuştur, milliyeti Kırgız (babası Kırgız, annesi Asel-apa Kazak olup Üst Juz'dan, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in uzak akrabası olup beşinci soyundan gelen kız kardeşidir). Askar, ailedeki beş oğlun en küçüğü idi. Akayev ailesi, büyük bir kabile birliği Sarıbagış'ın Abıla klanından geliyordu.⁵²

1962'de Akayev, Leningrad Sağın Mekanik ve Optik Enstitüsü'nü kazandı. Okumak için Leningrad'a gelen Akayev, ilk başta Rusça bilmiyordu ancak eğitiminin sonunda gayet iyi Rusça konuşuyordu. 1967-1971'de Akayev, lisansüstü eğitimini de tamamladı. Akayev'in 1972'de savunduğu doktora adayı tezi ısı iletiminin çok boyutlu sınır problemlerini çözmek için yeni ve yaklaşık bir analitik yöntem ve mühendislik pratiğindeki uygulaması konusundaydı. 1976 yılında Akayev, doktora çalışmalarını tamamladı, 1981 yılında, Moskova Mühendislik Fiziği Enstitüsünde “Teorik Temelleri ve Holografik Depolama ve Bilgi Dönüşüm Sistemlerinin Hesaplanması Yöntemleri” konulu doktora tezini savundu. Diğer kaynaklara göre, Akayev'in doktora adaylığı ve doktora tezleri aynen bu konu üzerindiydi.

1972-1988 yıllarında Akayev, Frunze Politeknik Enstitüsü'nde (şu anda Kırgız Teknik Üniversitesi) asistan, mühendis, kıdemli öğretim görevlisi, yardımcı doçent ve bölüm başkanı olarak çalıştı. Holografi alanındaki büyük uzmanlardan biri Prof. Yuri Denisjuk'e göre Akayev, “Eşit derecede mükemmel sahip olduğu iki alan, optik ve bilgisayar teknolojisinin birleşiminde şaşırtıcı sonuçlar elde etmişti”.⁵³

⁵² <https://lenta.ru/lib/14159652/full/>

⁵³ İgor Rotar, *Voyın Raspavsheysya İmperii: ot Gorbachyova do Putina*, Moskova: Eksmo, 2018, s. 120.

1977 yılında Akayev, bilgisayarların ısıtılmasıyla ilgili problemlerin matematiksel incelemesi için bilim ve teknoloji dalında Kırgızistan'ın Lenin Komsomol Ödülü'nü almıştır. 1978 yılında, Akayev'in inisiyatifi üzerine, aynı zamanda başkan olduğu Politeknik Enstitüsünde bilgisayar bölümü açıldı. Diğer kaynaklara göre, Akayev, bilgisayar bölümünü 1982'de kurmuştu.

1981-1991 yılları arasında Akayev, Sovyet Birliği Komünist Partisi üyesi, 1990-1991 yılları arasında ise bu partinin Merkez Komitesi üyesiydi. 1981 yılında Akayev'e "Onur Nişanı" verildi. 1984 yılında Akayev, Kırgız Bilimler Akademisi'ne üye seçildi ve aynı yıl Kırgız SSC Bilimler Akademisi'nde akademisyen oldu. 1987 yılında Akayev, Kırgız Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Başkanı Yardımcısı, 1989 yılında ise Başkan seçildi.⁵⁴

1986 yılında, Akayev'in kendisinin söylediğine göre, sosyal ve politik faaliyetleri başlamıştır; Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesinin bilim ve eğitim bölümünün başkanı oldu. Daha sonra Akayev, Kırgız SSC halk milletvekili olarak seçildi. 1989 yılında, Oş bölgesinin Nookat Bölgesi sakinleri, Akayev'i SSCB Yüksek Sovyeti'ne milletvekili olarak seçtiler. Daha sonra SSCB Yüksek Sovyeti Milliyetler Odası Milletvekili, SSCB Yüksek Sovyet Komitesi'nin ekonomik reform meseleleri üyesi olarak seçildi. Akayev, SSCB Anayasası'nın 6. maddesinin kaldırılması (yani Komünist Partinin iktidardan ayrılması) için ve toprak ve özel mülkiyet ile ilgili bir yasanın kabul edilmesinin desteklenmesi konusundaki konuşmalarıyla tanınmıştı. Ekonomik reform komitesinde çalışırken, "Halk Milletvekili" dergisinin yayınında doğrudan katkıda bulundu. Bu dönemde Akayev, milletvekilleri Gennady Burbulis, Sergey Shahrav ve Rusya'nın gelecekteki Başkanı Boris Yeltsin ve Oleg Bogomolov ve Pavel Buniç gibi ekonomistler ile yakın bir iletişim kurdu ve Andrey Dmitrieviç Saharov'un bölge ekibinde çalıştı. Akayev'in

⁵⁴ Kırgızistan eski cumhurbaşkanı günümüzde Moskova Devlet Üniversitesinde öğretim görevlisi, "Şeref Süvarisi" ünvanı sahibi, New York ve İslam Bilimler Akademilerinin üyesi, Moskova Devlet Üniversitesi onursal profesörü, Rus Bilimler Akademisi "Bilgi Teknolojisi ve İşlem Sistemleri" bölümünün uluslararası üyesidir.

Saharov'un "Avrupa ve Asya Cumhuriyetleri Birliği Anayasası" taslağını destekleyen az sayıda milletvekili arasında olduğuna dair bilgi vardı.⁵⁵

1990 Ekim'inde, ülkede cumhurbaşkanlığı kurumunun tanıtımıyla, meclis cumhuriyetine benzerlik kurulmuştu; cumhurbaşkanı meclis tarafından seçilirdi ve ona bağlıydı. Cumhurbaşkanlığı kurumunun kendisi "Demokratik Yenileme ve Sivil Uyum İçin" Parlamento blokunun önerisiyle tanıtılmıştır. Askar Akayev'in 1990'daki beklenmedik zaferi, iki esas aday; Kırgızistan Bakanlar Konseyi Başkanı Apas Cumagulov ve ülke Komünist Partisinin birinci sekreteri Absamat Masaliyev'in, Yüksek Sovyet'te oyların çoğunluğunu elde edememeleri sonrasında yarışma dışı bırakılmalarından kısa bir süre sonra gelmişti.⁵⁶ Bu, büyük ölçüde 1990'ların Kırgızistan'daki "ipek" devrimi nedeniyle olmuştu; aydınların aktif rolü, şehirde düzenlenen grev ve mitingler yoluyla demokratik bir yükselişin ardından, demokratik bir lideri seçmek mümkün olmuştur. Yüksek Kurul, devletin iç ve dış politikası üzerinde gerçek bir etkiye sahipti ve hükümeti kontrol altına alabilirdi.⁵⁷

14 Aralık 1990'da, anayasa değişikliği yasası uyarınca devlet yani Kırgız SSC başkanı, en yüksek yürütme ve idari otoritenin başı olduğu belirlenmişti. Başkan Yardımcılığı görevi de getirilmiş ve Bakanlar Kurulu, Cumhurbaşkanı tarafından Yüksek Kurulun daha sonra onayı ile tam olarak oluşturulmuş olan Bakanlar Kabinesine dönüştürülmüştü.⁵⁸

1.2. Bağımsızlık Yıllarında Akayev'in Yönetimi

1.2.1. Akayev'in Kırgızistan'ın İlk Cumhurbaşkanı Seçilmesi ve Rakiplerine Karşı Mücadeleye Başlaması

1991 yılının Ağustos ayında, Akayev, Gorbaçov tarafından önerilen Sovyetler Birliği başkan yardımcılığı görevini reddetmişti. Aynı yılın Ağustos olaylarından

⁵⁵ <https://lenta.ru/lib/14159652/full/>

⁵⁶ Koşiyev, Ploskih, **A. Akayev**, s. 77.

⁵⁷ Aleksandr Kinev, "Kırgızistan Do i Posle "Tülpanovoy Revolütsii", <https://igpi.ru/info/people/kynev/1128082583.html> (Çevrimiçi).

⁵⁸ cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/910

sonra Yüksek Kurul, Kırgızistan Cumhuriyeti Devleti Bağımsızlık Bildirgesi'ni kabul etmiş ve Kırgızistan Komünist Partisi'nin mülkünü millileştirmişti.

Ancak çok geçmeden Kırgızistan, Orta Asya komşularına benzer bir yol izlemeye başladı. Zaten Askar Akayev, 12 Ekim 1991'de ülke genelindeki alternatif olmayan seçimlerde (aslında adaylığının Yüksek Kurul kararıyla öne sürülen bir halk oylamasında) oyların yaklaşık %96'sını alarak onaylandığını doğrulamıştı.

Parlamentonun yetkileri gittikçe azalmış, başkanınki ise gittikçe artmış ve anayasa değiştirme süreci sürekli devam etmişti. Ülke, bağımsızlıktan bir süre sonra, 1978 Sovyet Anayasası altında yaşamıştır. İlk olarak aynen onun metninde farklı değişiklikler yapılmıştı. Bağımsız Kırgızistan'ın ilk anayasası 5 Mayıs 1993'te yapılan halk oylamasıyla değil, parlamento tarafından kabul edilmiştir. 1994, 1996, 1998, 2003'te ise üzerinde değişiklikler yapılmıştır. 1993 anayasasına göre, devlet başkanının daha fazla yetkileri vardı; hükümetin yapısını belirler, bakanları atardı (Parlamentonun onayı ile) ve Bakanlar Kurulu çalışmalarını denetlerdi. Cumhurbaşkanı, ülke çapındaki referandum sonuçlarına göre parlamentoyu feshedebilirdi. Aynı şekilde 105 milletvekilinin yer aldığı parlamento da birçok önemli ayrıcalığa sahipti. Özellikle yetkilerinin kapsamı, iç ve dış politikanın ana yönlerini belirleme, yasaların resmi bir yorumunu yapma, idari ve bölgesel yapı sorunlarını çözme haklarını içermiştir.⁵⁹

Akayev, cumhuriyetçi memurları kendi adamları ile yavaş ama kesin bir şekilde değiştirmeye başladı. İlk olarak, 1986'dan kalan Başbakan Apas Cumagulov'du. Akayev, onun yerine 22 Ocak 1991 gibi erken bir tarihte kısa bir süre önce Başkan Yardımcısı olarak atanan Nasirdin Isanov'u Başbakan olarak önermişti.⁶⁰ Dahası, Cumagulov'un istifası önerisi birçok milletvekilinin öfkesini uyandırmış, ancak kendisi de Akayev'in insiyatifine direnmemiştir. Cumhurbaşkanı, yasama organının ayrıcalıklarını kısıtlama politikası izlemeye başladı. 2 Aralık 1991 ve 12 Şubat 1992 tarihli kararları ile, "meclisin bir kısmının piyasa reformlarına karşı itiraz etmesinin" üstesinden gelmek için ülkeyi yönetmenin temel işlevlerini "zorla"

⁵⁹ Kinev, **a.g.m.** <https://igpi.ru/info/people/kynev/1128082583.html>

⁶⁰ Kabay Karabekov, "Smotrite Kto Prişyol. Na Sessii Verhovnogo Soveta Respubliki Kırgızstan", **Veçerniy Frunze**, 23 Ocak 1991.

üstlenmiştir.⁶¹ Başbakan Nasirdin İsanov'un görevi 29 Kasım 1991'den sonra uzun sürmedi, bir trafik kazasında öldü ve yerine Tursunbek Çıngışev geçmişti. 1993 yılının sonunda, ülkede bir anlamda patlama yani "altın skandal" meydana geldi. Parlamento yani Jogorku Keneş tarafından tayin edilen kurul hükümeti altın ve diğer ihlallerle suçlamıştır. Kırgızistan 13,8 milyon dolarlık kredi almıştı. Tursunbek Çıngışev'in açıklamasına göre bu kredinin çoğu kısmı sözleşmenin imzalandığı Birnşteyn başkanlığındaki "Siabeko" şirketine aktarılmıştı. 13 Aralık 1993'te Çıngışev hükümeti, ülkenin altın rezervini yurtdışına sattığı için Jogorku Keneş tarafından güven duyulmadığı ifade edildikten sonra cumhurbaşkanı tarafından görevden alınmıştı. Cumhurbaşkanlığı yanlısı basın, "komünist grup kalıntılarının" içinde olduğu gerçeğiyle parlamentonun saldırılarını açıklamıştır. Bu kez, hükümet başkanlığına adaylar milletvekilleri tarafından önerildi. Birinci olan 14 adaydan biri, Kırgızistan Komünist Partisi eski birinci sekreteri Cumgalbek Amanbayev (165 oy), ikincisi eski Başbakan Apas Cumagulov (159 oy) idi. Akayev, Cumagulov'u seçti ve onu Meclis'e onay için sundu. Böylece Cumagulov, 14 Aralık 1993'te yine hükümet başkanı oldu. Neredeyse hemen, Akayev ve onun iç çevresi hükümeti "cumhurbaşkanlığı kararnamelerini görmezden gelmek ve doğrudan cumhurbaşkanlığı kararnamelerini sabote etme"⁶² suçlamaları dahil olmak üzere yeni hükümeti eleştirmeye başladı. Sonuçta Cumagulov kendi faaliyetini hızlıca minimize edip gerçekte "siyasi gölgeye geçti". 30 Ocak 1994 tarihinde Akayev, kendi konumunu güçlendirmek için "12 Ekim 1991'de beş yıllığına seçilen Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olduğunu ve seçim süresi boyunca yetki kullanma hakkına sahip olduğunu doğrular mısınız?" sorusu sorulan bir referandum yaptı. Bu referandumda Akayev ikna edici seçmen desteğini almıştır.⁶³

1994 sonbaharında, cumhurbaşkanı ile parlamento arasındaki ilişkilerde yaşanan kriz daha da sertleşti ve Akayev'in destekçileri (toplam 143 milletvekili)

⁶¹ Askar Akayev, **Pamyatnoye Desyatiletie**. Bişkek: Uçkun, 2001, s. 155-156.

⁶² Lüdmila Jolmuamedova, "A Çyi Eto Ruki Melkayut za Kadrom? (Premyer-Ministri kak Smenniye Perçatki Vlasti)", **Moya stolitsa**, 12 Eylül 2002.

⁶³ Leyla Bayseitova, "Prezident Naruşayet Konstitutsiyu. Mneniye Nezavisimogo Kazahstanskogo Yurista". **Respublika-2000**, 14 Eylül 2000.

https://www.neweurasia.info/archive/2000/tribuna/09_14_lira-14.html

Jogorku Keneş'in çalışmalarına katılmayı reddettiklerini açıkladı. Jogorku Keneş'in başkanlığı ve milletvekillerinin çoğu, çoğunluğun toplanmamasına rağmen çalışmalarına devam edeceklerdi (o zamanın Jogorku Keneş'inde 350 milletvekili vardı). Hükümet istifasını ilan etti. Cumhurbaşkanı, istifayı kabul edip etmeme veya parlamentoyu feshetme seçeneğini elde etti. Parlamentoyu feshetmeye ve anayasayı değiştirecek bir referandum yapmaya karar verdiler.⁶⁴

1994'ten sonra parlamento (parlamentoyu iki meclise bölme kararı, cumhurbaşkanı tarafından belirlenen 22 Ekim 1994 tarihli referandumda alınmıştır) ikiye bölünmesiyle daha da zayıflatılmıştı. Parlamento, cumhurbaşkanı ile varsayımsal bir muhalefet için artık ilk önce meclisler arasında uzlaşması gerekiyordu. Dahası, başlangıçta meclisler arasındaki yetkiler bölünmemişti ve 5 ve 19 Şubat 1995'te seçilen milletvekilleri bir yıl boyunca anayasanın eski hükümleriyle geçmişlerdi. Meclisler arasındaki yetki yalnızca 10 Şubat 1996'da yapılan referandum temelinde bölünmüştü.

1996 Anayasası'ndaki değişikliklere göre, meclislerden sadece biri - Halk Temsilcileri Meclisi - başbakan atanmasına karar verirdi. Başkan 1996'dan itibaren hükümetin yapısını tek elle onaylamaya ve üyelerini parlamentonun rızası olmadan atamaya başladı. Yerel yönetimleri atarken başbakanla yalnızca "istişare" yapması yeterliydi.⁶⁵ 1996'dan sonra parlamento, hükümetten veya bireysel üyelerinden bir rapor talep etme hakkını kaybetti ve cumhurbaşkanı, hükümeti istediği zaman görevden alma yetkisini almıştı.

1.2.2. 24 Aralık 1995 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Muhalefete Karşı Baskı

24 Aralık 1995'te ülkede Akayev'in tekrar % 71,65 ile kazandığı yeni cumhurbaşkanlığı seçimleri yapıldı. Resmi olarak, seçimler yalnızca Ağustos 1996'da yapılması gerekti, çünkü Akayev'in referandumla onaylandığı yetkileri Ekim 1996'da sona erecekti. Akayev, muhtemelen hazırlık yapmaya yetişmesin diye

⁶⁴ Aleksandr Koretskiy, "Političeskiy Krizis v Kirgizii", *Kommersant*, Sayı: 167, 6 Eylül 1994. <https://www.kommersant.ru/doc/88862> (Çevrimiçi).

⁶⁵ Bağımsız Kırgızistan tarihindeki tüm 5 referandum cumhurbaşkanının inisiyatifiyle yapılmıştır.

muhalefetin moralini bozmak için erken seçimleri başlatmıştı. Cumhurbaşkanlığına üç bin işçi birliği, Kırgızistan Birlik Partisi ve Kırgızistan Kadınları Demokrat Partisi tarafından aday olarak gösterilmişti.⁶⁶

Cumhurbaşkanlık için Mamat Aybalayev, Cumgalbek Amanbayev, Tursunbay Bakır Uulu, Absamat Masaliyev, Medetkan Şerimkulov, Omurbek Tekebayev, Yuruslan Toyçubekov da aday gösterilmişti. Kayıt için 50 bin imza toplanması gerekiyordu, Merkez Seçim Kurulu (MSK), 10 Ekim’de bir kararname ile imza sayısının seçmen sayısına oranla bölgelere göre toplanması gerektiğine karar vermişti. Tekebayev ve Aybalayev, adaylar için adaylık kurallarındaki bu ani değişikliği Anayasa Mahkemesi’nde yargılamaya çalıştılar, ancak bu durum boşuna olmuştu. Sonuçta, Bakır Uulu’nun adaylığı seçmen sayısına oranla imza toplamadığı için reddedildi. İmzaları ayırma işinden sonra Toyçubekov’de 50 binden az imza kalmıştı. Cumhuriyet Başsavcısı, üç adayın (Aybalayev, Amanbayev ve Tekebayev) kaydını iptal etme talebinde bulundu, çünkü bu adaylara katılmadıkları kişilerden başvurular olup sahte imzalar toplanmıştı. Anayasa Mahkemesi, savcılığın talebini onayladı; seçim yarışmasında uzaklaştırılan adaylar Anayasa Mahkemesi’ne temyizde bulundular. Ancak Anayasa Mahkemesi, yetkisi içinde olmadığını beyan ederek başvuruları reddetmişti. Seçimlerden uzaklaştırılan adaylar seçimlerden çıkarılmalarını oy dağılımını en aza indirmeye ve Akayev’in ilk turdaki zaferini sağlamaya yönelik olduğuna inanıyorlardı. Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi’nin eski sekreteri ve tarımda çok çalışan ve Narın ve Isık Göl bölgelerinde saygı duyulan Cumgalbek Amanbayev, yetkililer için özellikle tehlikeli olabilirdi. Sonuç olarak, Akayev’le yanı sıra, Komünist Parti başkanlığında Cumgalbek Amanbayev’in yerine geçen Masaliyev ve eski Yüksek Kurul başkanı Medetkan Şerimkulov’un seçime gitmelerine izin verildi. Sonuç olarak, Masaliyev % 24,4 ile ikinci sırayı tamamlarken, Şerimkulov oyların yalnızca % 1,7’sini almıştı.⁶⁷

1996 yılında, Akayev’in yurtdışında (Türkiye ve İsviçre’de) bazı gayrimenkuller edindiği hakkında yazılar yazan “Respublika” gazetesinin editörü

⁶⁶ “İstoriya Vıborov Prezidenta KR”. 16 Ekim 2017. kabar.kg/news/iatic-kabar-istoriia-vyborov-prezidenta-kr/

⁶⁷ **Elections in Asia and the Pacific. A Data Handbook**, vol. 1: Middle East, Central Asia and South Asia / Edited by Dieter Nohlen, Florian Grotz and Christoff Hartmann. Oxford University Press, 2001, s. 448.

Zamira Sıdıkova iki yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. 1997 yılının ortalarında, Adalet Bakanlığı ülkedeki sosyal ve siyasal tüm örgütlerin kayıtlarının yenileceğini açıkladı. 12 ay içinde özellikle dini örgütlerin kayıtları incelendi ve bunlardan bazılarının kayıtları yenilenmeyerek yasadışı hale getirildi. Yine 1997 başında, Akayev’e yakın kabilelerin ilişkilerini açıklayan yayınlar yapan “Kriminal” gazetesi, Adalet Bakanlığı tarafından bir mahkeme kararı gerekçe gösterilerek kapatıldı. Ağustos 1998’de muhalif gazete “Asaba”, faaliyet gösterdiği binadan, İçişleri Bakanlığı tarafından tahliye edilmişti. Bakanlık binanın kendisine ait olduğunu iddia ediyordu. Benzer şekilde aynı ay, devlet basımevi “Uçkun”, “Asaba”nın bazı sayılarını, kağıdı kalmadığı gerekçesiyle basmamıştı.⁶⁸

17 Ekim 1998’de yeni bir referandum düzenlendi. Artık meclis üyelerinin sayısı değişmiş, meclis dokunulmazlığı azalmıştı, parlamento sadece “hükümetin rızası” ile gelirin azalmasını ya da giderlerin artmasını sağlayan yasaları kabul edebilirdi. Ayrıca, Akayev bu anayasa reformunu arazinin özel mülkiyeti kurumunu tanıtmak için de kullandı. Sonuç olarak, Kırgızistan’daki iktidar modeli yarı başkanlık ve cumhurbaşkanlığı cumhuriyetinin unsurlarını birleştirmeye başlamıştı. Cumhurbaşkanı, hükümetin başı olmamakla birlikte, onun oluşumunu ve faaliyetlerini kontrol etmek için muazzam fırsatlar elde etmiştir.⁶⁹

1993 yılında başbakanlık görevine atanan Absamat Cumagulov 1998 baharına kadar bu görevde devam etti. Birçok kişi, 24 Mart 1998 tarihinde Cumagulov’un istifasının gerekçesinin, Cumagulov’un Akayev’e olan bağlılığına rağmen, kendisine potansiyel rakibi olarak görmeye devam ettiğine inanmıştır. Hiç ekonomik tecrübesi olmayan ve Akayev’e kendisini adanmış olan onun eski öğrencisi Kubançbek Cumaliyev yeni başbakan oldu. Cumaliyev hükümeti, ülkedeki durumu istikrara kavuşturamadı. Kasım 1998’de, ülkede döviz piyasalarında bir kriz çıktı. Cumhurbaşkanı Merkez Bankası’nın başkanı M. Sultanov’u suçladı. 23 Aralık’ta ise krizle başa çıkamayan Cumaliyev hükümetini de görevden almak zorunda kalmıştı. Kur krizine ek olarak, Cumaliyev, Kant çimento kayrak tesisinin satılması, devlet

⁶⁸ Haluk Alkan, **Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar: Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan**. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yay., 2011, s. 243.

⁶⁹ cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/141

bütçe borçlularına yönelik taleplerin geri çekilmesi, DTÖ normlarının ihlali, bir dizi uluslararası anlaşmanın başarısızlığa uğraması vs. ile suçlanmıştı. Ancak, krizin suçluları olarak ilan edilen Cumaliyev ve Sultanov, kilit Celalabad eyaletinin valisi ve Maliye Bakanı olarak atanmışlardı. 25 Aralık 1998’de kısa süre sonra açığa çıktığına göre ciddi bir şekilde hasta olan Cumabek İbraimov yeni başbakan oldu. 4 Nisan 1999’da onkolojik ameliyattan birkaç gün sonra ölmüştür. Tekrar yeni bir başbakan aramak gerekti. Bu kez, Akayev’in seçimi, parlamentonun 21 Nisan 1999’da küçük bir çoğunluk tarafından onayladığı deneyimli Amangeldi Muraliyev’e düştü. Ancak bir yıl ve 7 ay sonra, 11 Aralık 2000’de Muraliyev hükümeti, Akayev’in yeniden cumhurbaşkanı olarak seçilmesi nedeniyle cumhurbaşkanına istifa mektubu göndermiştir.⁷⁰

1.2.3. 2000 Yılındaki Parlamento ve Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Muhalefete Baskının Artması

2000 yılında yeni parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapıldığı yıl oldu. Kırgızistan’daki milletvekili seçimleri 20 Şubat’ta (ilk tur) ve 12 Mart’ta (ikinci tur) yapıldı. İki meclis: Halk Temsilcileri Meclisi ve Yasama Meclisi seçilmişti. Dahası, her iki meclisin seçimi için tek üyeli bölgeler coğrafi olarak çakışmıştı. 2000 yılında ülkeye yeni bir Seçim Yasası getirildi ve bu da cumhuriyetin seçim pratiğine birçok yenilik getirmiştir. İlk defa, karma bir seçim sistemi altındaki meclislerin birinde seçimler yapıldı. Daimi seçim kurulları enstitüsü, ilk kez oy verme mekanizmaları oy kullanma merkezinin dışında, erken ve devamsız oylamalar vb. tanıtıldı. BDT ülkelerinde ilk defa, Rusya’dan sonra, “Şayloo” (Kırgızca’da “seçim” demektir) otomatik oy sayım sistemi kullanıldı.⁷¹

Toplamda, 2000 yılındaki meclis seçimlerinde, 601 aday tek üyeli seçim bölgelerinde aday gösterildi, bunlardan sadece 455 kişi kayıt edildi, bu 455 adayın 30’u adaylıklarını geri aldı, 11’i, 4 üye dâhil olmak üzere Yüksek Mahkeme kararıyla, 5 aday ise şehir ve bölge mahkemelerinin ve 2 aday Merkez Seçim

⁷⁰ Kinev, a.g.m, <https://igpi.ru/info/people/kynev/1128082583.html>

⁷¹ Leyla Saralayeva, “God 2000: Parlamentskiye Vıborı, Otyom “Veçerki”, vizit Olbrayt, oçerednaya pobeda Akayeva”, **Novıye Litsa**, 11 Mayıs 2016, www.nlkg.kg/ru/projects/soviet-kyrgyzstan/god-2000-parlamentskie-vybory_-otem-vecherki_-vizit-olbrajt_-ocherednaya-pobeda-akaeva

Kurulu'nun kararıyla seçimlerden uzaklaştırılmıştır. Sonuç olarak, 20 Şubat 2000 tarihinde yapılan seçimlerde oy pusulasına 419 milletvekili adayları kaydedilmişti. Onlardan 219'u Yasama Meclisi için 195 aday ise Halk Temsilcileri Meclisi için kaydedilmişti. Üç seçim bölgesinde seçimler seçeneksiz geçti, 27'sinde (Yasama Meclisi için 9 ve Halk Temsilcileri Meclisi için 18 bölge) seçim günü sadece 2-3 aday kalmıştı. İlk turda, tek üyeli seçim bölgelerinde 16 milletvekili: 7 milletvekili Yasama Meclisi'ne ve 9'u Halk Temsilcileri Meclisi'ne seçildi. İlk turdan sonra adaylardan 6 kişi, kişisel dilekçeyle kendi adaylıklarından vazgeçti. 11 aday ise mahkeme kararı ile ve 1 aday Merkez Seçim Kurulu'nun kararıyla geri çekildi. Aynı zamanda, ikinci aday seçimlere katılmayı reddederse veya ikinci tur oylamadan önce kayıttan çıkarılırsa, kalan adayın otomatik olarak seçilmesi konusunda çok garip bir kural kabul edilmiştir.⁷²

İlk tur seçimlerden sonra ana muhalefet adayları D. Usenov (Halk Partisi) ve ilk turun başında lider olan Suvanaliyev (Ar-Namıs) seçimlerden çıkarıldı. Akayev'e muhalefet yapan Eski Başkan Yardımcısı Feliks Kulov ilk turda liderlik etmişti ve bariz ihlaller nedeniyle ikincisinde kaybetmişti (seçimlerden hemen sonra tutuklandı). Omurbek Tekebayev (Ata-Meken Partisi), ikinci turun günü davayı kazanmasının ardından seçildi; Tursunbay Bakır Uulu da seçilmişti, ancak seçmenleri rüşvetle satın alma suçlamasıyla 2. turdan sonra mahkemeye çıkarılmıştır. İlk turun sonuçlarına göre, mahkeme kararı uyarınca 17 No'lu Isık Göl seçim bölgesinde yapılan seçimler geçersiz kılındı, mahkeme tarafından seçim anlaşmazlıklarının dikkate alınmasından dolayı, ikinci tur 25 No'lu Kadamjay seçim bölgesinde yapılmamış olarak sayıldı.⁷³

Yasama Meclisi milletvekillerinin seçilmesi için, seçimlerden bir yıl önce Adalet Bakanlığı tarafından kayıt edilen 15 siyasi parti kendi adaylarını sunmuşlardı (ilk şart 6 aydı, ancak seçimlerin yaklaşımıyla sertleştirilmişti). Bunlardan beş siyasi parti 2 seçim bloku oluşturdu: “Demokratik Güçler Birliği” bloku (Kırgızistan Birlik Partisi, Sosyal Demokrat Parti ve Cengiz Aytmatov'un Cumhurbaşkanı yanlısı Adilet Partisi'nin gayri resmi desteği ile Ekonomik Kalkınma Partisi tarafından kurulmuştu)

⁷² Kinev, **a.g.m**, igpi.ru/info/people/kynev/1128082583.html

⁷³ Kinev, **a.g.m**, igpi.ru/info/people/kynev/1128082583.html

ve Cumhuriyet Halk Partisiyle sanayi, tarım işçileri ve düşük gelirli ailelerinin çıkarlarını savunma Partisini birleştiren “Manas” bloku.

Toplamda, seçimlerin başında kaydedilen 27 siyasi partiden 15’i, 1995 parlamento seçimlerinden sonra ortaya çıkmış, 8 partiye ise seçimlere bir yıldan daha az bir süre içinde kaydedilmeleri nedeniyle seçimlere katılmalarına izin verilmemiştir. Bunlar muhalefetçi “Ar-Namıs”, cumhuriyetçi “Kayran-el” ve Cengiz Aytmatov’un kurduğu Cumhurbaşkanı yanlısı “Adilet” Partisiydi. Tüzükleri seçimlere katılmalarını sağlamadığı için dört partinin (Halk Partisi, “Manas-El”, “İşçi Halk Partisi” ve “Şehir” Partisi) seçimlere katılmaları yasaklanmıştır.⁷⁴

Seçimlerin hazırlanması ve gerçekleştirilmesi sırasında “Ar-Namıs” partisiyle gayri resmi olarak bir araya gelmeye karar veren Kırgızistan Demokratik Hareketi partisi, (lideri Cekşeyev) milletvekilliğine aday göstermeye ilişkin parti düzenin ihlal etmesi sebebiyle 1 Mayıs İlçe Mahkemesi ve Yüksek Mahkemenin kararları ile seçimlere katılmak için kaydedilmekten mahrum edilmişti.

Sonuçta parti listesinden olan 9 siyasi parti ve 2 seçim bloku oy pusulasına dâhil edilmişti. Yalnızca Kırgızistan Komünistleri Partisi, seçimlerde az ya da çok güçlü olan tek muhalefet partisiydi. “Ülkem”, Afgan Savaş Gazileri Partisi ve diğerleri Cumhurbaşkanı yanlısı partilerdi.

11 listeden 6’sı parti ve bir seçim bloku oyların % 5’inden fazlasını aldı. Özellikle, Kırgızistan Komünistleri Partisi oyların % 27,65’ini elde etti (5 sandalye); cumhurbaşkanı yanlısı “Demokratik Güçler Birliği” bloku oyların %18,64’ünü (4 sandalye); Kırgızistan Kadınları Demokratik Partisi % 12,69 (2 sandalye); Afganistan’daki savaş gazilerinin ve diğer yerel askeri çatışmaların katılımcılarının siyasi partisi % 8,03 (2 sandalye); “Ata-Meken” Sosyalist Partisi % 6,47 (1 sandalye); “Benim ülkem” siyasi partisi % 5,01 (1 sandalye). Kalan 4 parti ve “Manas” bloku % 5’lik bariyerin üstesinden gelememişlerdir.⁷⁵

⁷⁴ Zamira Galiyeva, “Parlamentskiye Vıborı i Politiçeskiye Partii v Suverennom Kırgızstane”, 24 Nisan 2009, <https://ia-centr.ru/experts/4516/>

⁷⁵ Zamira Galiyeva, “Parlamentskiye Vıborı 2000 g. v Kırgızstane”, **Sbornik Nauçnih Trudov Yurfaka KRSU**, Sayı: 12, Bişkek, 2002.

Genel olarak, 2000 seçimlerinden sonra, Jogorku Keneş'in her iki meclisinde esas çoğunluk Askar Akayev'in destekçilerinin elindeydi. Muhalefetin çoğu seçim sonuçlarına hile karıştırıldığını iddia etti. Ardından Feliks Kulov, yenilgiye rağmen cumhurbaşkanlığı mücadelesine katılmayı reddetmeyeceğini belirtti. Ancak, pek çok kişinin görüşüne göre, iktidar, muhalefet görüşleri için zaten bir kült bireye dönüşen emekli generalin, Beyaz Saray için çok tehlikeli hale geldiğini düşünmüştü. 2000 yılının Mart ayında Kulov ulusal güvenlik görevlileri tarafından tutuklanıp İçişleri Bakanı olduğu dönemde görevini kötüye kullanmakla suçlanmıştır.

Anayasa'daki başkanlık adayının devlet dilini bilmesine dair talep ve Seçim Yasası'nın 61. Maddesi uyarınca "devlet dilini bilmek" bu "devlet dilinde okumak, yazmak, fikrini ifade etmek ve kamu önünde devlet dilinde konuşma yeteneği" demektir. Bu nedenle cumhurbaşkanlığı adaylarının devlet diline ne kadar hâkim olduklarını kontrol etmek için MSK tarafından dil kurulu oluşturuldu⁷⁶ ve devlet dilindeki yeterlilik seviyesini belirleme hakkını da kendinde tuttu. AGİT, böyle bir dil sınavını Kırgızistan tarafından onaylanan Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 25. Maddesine ve AGİT Kopenhag Belgesi'nin 5. Maddesine aykırı olduğunu belirtti. 2000 seçimlerinde Akayev'in ana rakiplerinden biri, eski cumhurbaşkanı yardımcısı ve "Ar-Namıs" partisi lideri Feliks Kulov, sınava girmeyi reddetti ve dil kurulunun kurulmasının anayasaya aykırı olduğunu belirtti. Mahkeme, Ağustos 2000'de onun için beraat kararı kabul etmesinin ardından seçimlere katılmasına izin verilmişti. Adaylar, Kırgızistan Komünist Partisi'nin eski birinci sekreteri olan Absamat Masaliyev'in oğlu olan İshak Masaliyev ve "Kayran-El" partisinin lideri Dooronbek Sadırbayev Anayasa Mahkemesi'ne MSK'nun dil komisyonu oluşturma kararının anayasaya aykırı olduğuna dair davada bulundular. Ancak Anayasa Mahkemesi 13 Eylül 2000 tarihinde onların davalarına ret yanıtı vermiştir.⁷⁷

Toplam 19 aday aday gösterilmişti. 15 adaydan 7'si yani Askar Akayev, T. Akunov, Almazbek Atambayev, D. Sadırbayev, Tursunbay Bakir Uulu, Omurbek

⁷⁶ Galina İskakova, *Viborı i Demokratiya v Kırgızstane: Konstitutsionnyy Dizayn Prezidentsko-Parlamentskih Otnoşeniy*. Bişkek: Biyiktik, 2003, s. 366-367.

⁷⁷ base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=15633

Tekebayev, M. Eşimkanov'un devlet diline hâkim oldukları belirtildi. Yedi adaydan biri, D. Sadırbayev daha sonra imza toplamada elenmiştir. Kalan 8 aday ise sınavda başarılı olamamıştır. Kampanya sırasında, iki muhalefet lideri, Halk Partisi genel başkanı Daniyar Usenov'un – 1996'da gerçekleşen eylem için – ve hükümette çalışırken sahtekârlık yapmak ve zimmetine geçirme suçlamalarıyla Feliks Kulov'un aleyhine soruşturma başlatıldı. Cumhurbaşkanlığı aday olmak isteyen T. Turgunaliyev Mayıs 2000'de cumhurbaşkanına suikast girişimi hazırlamak suçuyla tutuklanmıştır. Turgunaliyev 16 yıl hapis cezasına çarptırıldı, daha sonra bu ceza 6'ya düşürülmüştür.

Üç aday; Atambayev, Tekebayev ve Eşimkanov, mevcut dil kurulunun kurulması ve seçmenlerin imza kâğıtlarına imza atmalarının haksız sayılmasını gerçek rekabet yaratabilecek adayları yarışmadan çıkarmak için yapıldığına dair siyasi bir açıklama yaptılar.

Böyle bir duruma rağmen, 2000 yılı cumhurbaşkanlığı seçiminden kısa bir süre önce Feliks Kulov'un, milletvekili Omurbek Tekebayev'le birlikte ikili oluşturması herkes için bir sansasyon yaratmıştır. Ancak, mevcut cumhurbaşkanının şansı ve fırsatları yine de çok daha güçlüydü ve Akayev'in genel merkezi seçim kampanyası boyunca medyada idari kaynaklar ve gerçek tekel kullanmıştır. Askar Akayev'in BDT'deki meslektaşları İslam Kerimov ve Vladimir Putin, Bişkek'e yaptıkları ziyaretlerinde Akayev'i desteklemişlerdir. Sonuçta Akayev % 74,47 oy kazandı, en yakın rakibi Omurbek Tekebayev %13,89, Almazbek Atambayev %6, M. Eşimkanov %1,08, T. Bakir Uulu %0,96, T. Akunov ise %0,44 oy aldı.⁷⁸

Feliks Kulov, 2000 cumhurbaşkanlığı seçiminin sonuçlarını kabul etti ve yeni hükümetle işbirliğine hazır olduğunu açıkladı. Bu nedenle eski müttefikleri tarafından eleştirilmiştir. Bu arada, Feliks Kulov'un cezasında yeni durumlar bulunmuştur. Bişkek Garnizon Askeri Mahkemesi, önceki suçlamaları yeniden inceledi ve yüksek güvenli bir ceza kolonisinde yedi yıl hapis cezasına çarptırdı. Kulov general rütbesinden ve bütün ödüllerden mahrum edildi.⁷⁹

⁷⁸ **Elections in Asia and the Pacific. A Data Handbook**, s. 448.

⁷⁹ <https://lenta.ru/lib/14170839/>

Yeni cumhurbaşkanlığı seçimleri, yeni bir hükümetin kurulması anlamına geliyordu. Yeni başbakan Çuy eyaleti valisi Kurmanbek Bakiyev'di. 2000 başkanlık seçimlerinden ve A. Muraliyev başkanlığındaki hükümetin istifasından sonra Kurmanbek Bakiyev, A. Muraliyev ve Ulusal Güvenlik Bakanı T. Aytbayev, başbakanlığa adaylardan biri olarak kabul edilmiştir. 21 Aralık 2000'de cumhurbaşkanı Akayev, Başbakan adaylığına açık oylama prosedüründen önce, Jogorku Keneş'teki halk temsilcilerine oy vermeleri için kendi adayları: K. Bakiyev ve A. Muraliyev'i önerdi. Bakiyev kazandı ve cumhurbaşkanı onun adaylığını resmen önerdi ve oy çokluğuyla onaylandı. Başbakan olarak Bakiyev, başlangıçta aşırı derecede bağımsız olarak iş yaptı. Başbakanın artan nüfuzu, cumhurbaşkanının yakın çevresinin şüphesini uyandırdı. Özellikle, komşu ülkelerle toprak düzenlemesi meselelerinde onu suçlu yapmaya çalıştılar. Şubat 2001'de Bakiyev, Özbekistan Başbakanı Utkir Sultanov'la "Kırgızistan ve Özbekistan Cumhuriyetleri arasındaki devlet sınırını çizmenin yasal dayanaklarını Düzenlenme" gizli mutabakat anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre Kırgızistan'ın dâhilindeki Özbek Soh bölgesini Özbekistan'ın esas topraklarıyla birleştirmek göz önünde bulundurulmuştur. Birleştirmenin, "Soh nehri üzerindeki Kırgız yerleşim yerlerinin Kırgızistan lehine yeterli tazminat ile gerçekleştirilmesi" yoluyla yapılması planlanmıştır. Ülkenin güneyinden olan bir grup Jogorku Keneş milletvekili, "Kırgız topraklarını gizlice ticaret yapan" hükümet başkanının istifa etmesini istedi. Jogorku Keneş'in o zamanki milletvekili Adahan Madumarov, (Lale Devrimi'nden sonra Kırgızistan Başbakanı vekillerinden biri) devlet sınırlarının ve idari ve bölgesel yapıdaki herhangi bir değişimin parlamentonun hükümlü olduğu belirtilen Anayasa'nın ilgili maddelerini yüksek sesle okudu. Hem devlet başkanı hem de hükümet başkanının bu tür anlaşmaları imzalama yetkileri olmadığını söyledi. Sonuçta Bakiyev, yetkisini kötüye kullandığını kabul ederek, bunu Kırgızistan'daki zor bir enerji durum, Özbek gazının Bişkek ve Çuy bölgelerine naklinde sorun olduğula açıklamıştır. Kırgız basınındaki mutabakatla ilgili bilgilerin yayınlanmasına başbakana sert eleştiri yapıldı. Bu ise yönetimdeki onun bazı muhaliflerinin desteğiyle olduğu açıkça belliydi.⁸⁰

⁸⁰ Kinev, a.g.m, <https://igpi.ru/info/people/kynev/1128082583.html>

Ancak, Bakiyev'in hükümetinin istifasının nedeni onun Akayev'in çevresiyle olan anlaşmazlıkları değil, 17-19 Mart 2002 tarihlerinde Celalabad'ın Aksu bölgesinde yaşanan trajik olaylarla ilgiliydi. Bu olayların çıkmasının sebebi muhalefet milletvekili A. Beknazarov'un 5 Ocak 2002 tarihinde tutuklanmasından kaynaklanmıştır.

Beknazarov, 1995 yılında Tokto Gül ilçe savcılığında bir sorgu yargıcı görevinde olduğu zaman bir cinayet davasını soruştururken görevini kötüye kullanması ile suçlanmıştı. Parlamentonun Yasama Meclisinin (alt meclis) yaklaşık 20 milletvekili 6 Ocak Pazar günü acilen toplanıp tutuklanan milletvekilinin derhal serbest bırakılmasını talep ederek cumhurbaşkanına çağrıda bulundular. Onlara göre, tutuklama açıkça siyasi nitelikteydi. Milletvekillerine göre, Ulusal Güvenlik Servisi, Cumhuriyet Başsavcılığı ile birlikte, Beknazarov'un biyografisini özel olarak inceleyip onu karalamak için malzeme arayışında özel bir kurul oluşturmuştur. Tutuklanan milletvekili açlık grevine başladı. Onu desteklemek için protestolar başladı, milletvekilinin destekçileri Bişkek ve Celalabad'da Beknazarov'u kamu savunma komiteleri kurmaya başlayacaklarını açıkladılar. Açlık grevlerine katılan insan sayısı, 2 milletvekili dahil 380'ne ulaştı. Protestolara rağmen Beknazarov'un mahkemesi başladı. 14 Mart'ta Aksu ilçesindeki Beknazarov'un destekçileri, Kerben, Cangı Col, Kara Su ve Sarı Çelek köylerini birbirine bağlayan birkaç yolu taşlarla kapattılar. Durum gergindi ve 17 Mart'ta polis, Kerben'in Aksu ilçesinin merkezine yürüyen Kızıl-Tuu köyünün sakinlerine ateş açtı. Toplamda bu sırada Boz-Piyek köyünde 300-500 civarında kişi vardı. İnsanlar, geri dönmeyi reddedip yürüyüşe devam ettiklerinde, çevik kuvvet polisi onların üzerine ateş açtı. Bundan sonra, bölge sakinleri gece Kerben'deki ilçe karakol binasını yakıp ilçe kaymakamlığı binasına taş attılar. Resmi rakamlara göre, isyan sırasında 5 kişi ölmüş, 80 kişi de yaralanmıştı. Cumhurbaşkanı Akayev, muhalefeti ayaklanmaları organize etmekle suçladı. 19 Mart'ta Beknazarov serbest bırakıldı, aynı gün başbakan Bakiyev Aksu'ya geldi ve göstericilere tüm taleplerinin karşılandığı ve ilçe idaresinin başkanının işten çıkarıldığını bildirdi. Başbakan, hükümetin mağdur ailelere maddi yardım sağlayacağını da belirtti. Kalabalık Bakiyev'in mesajını memnuniyetle karşıladı ve masum insanların ölümüne izin verenleri ve Beknazarov hakkında yalan söyleyen

devlet televizyonunun yönetimini cezalandırmayı talep etti. Aksu ilçesindeki olaylarla ilgili başlatılan soruşturmaya barışçıl göstericilere karşı güç kullanımının gerçeklerini gizlemeye çalışan güvenlik güçleri liderlerine yönelik suçlamalar eşlik etmiştir.⁸¹

22 Mayıs 2002’de Bakiyev hükümeti istifa etti, 30 Mayıs 2002’de daha önce ilk başbakan yardımcısı olarak görev yapan Rus kökenli bir profesyonel inşaat yapımcısı olan Nikolay Tanayev, yeni hükümet başkanı oldu. Böylece Tanayev, bağımsız Kırgızistan’ın ilk Rus Başbakanı olmuştur.⁸²

Özellikle Aksu olayları ile örneklenen sosyo-politik durumun belirgin şekilde gerginleşmesi, üçüncü cumhurbaşkanlığı döneminin yaklaşmakta olan sonu ve mevcut anayasaya göre tekrar yürütülememesi, Akayev’i 2 Şubat 2003 tarihindeki referanduma cumhurbaşkanına güvenceye ek olarak Kırgızistan Anayasasının yeni metnini sunmaya itmiştir.⁸³

Mitingler ve diğer protesto eylemleriyle desteklenen parlamento ve parlamento dışı muhalefetin baskısı altında, anayasanın gözden geçirilmesi ve parlamentonun yetkilerinin artırılması gerekçesiyle cumhurbaşkanı ve çevresinin muhalefet siyasi güçleri arasında Temmuz 2002’de bir ulusal yuvarlak masa toplantısı düzenlendi. Eylül 2002’de ise Anayasa değişiklik ve eklemeler yapmak için Anayasa toplantısı düzenlendi. Bu toplantıda kabul edilen taslak, 17 Ekim 2002 tarihinde açık muhakeme için halka sunuldu. Bu muhakeme sonucunda, cumhurbaşkanı tarafından atanan 17 kişilik bir “uzman grubu” yeni bir anayasa taslağı yazacaktı. Anayasa toplantısı, yalnızca referanduma sunmak amacıyla hazırlanan taslak ile tanışmak için toplanmıştır. Dahası, anayasa taslağının kendisi üzerindeki çalışma şeffaf değildi, halk, anayasa taslağındaki bir değişikliğin tartışmaların sonuçları ile ne kadar ilgili olduğu ve cumhurbaşkanı altındaki uzman konseyin iç örgütlenmesinin kamu kurumuna ne kadar kapalı olduğu konusunda

⁸¹ Andrey Akunov, “Aksıyskiye Sobıtiya – Povorotnaya Stupen v Demokratičeskom Razvitii Kırgızstana”, **Vestnik KRSU**, 2016, cilt: 16, Sayı: 10, s. 107-110.

⁸² “Nikolay Tanayev Naznačen Premyerom Kigizii, 30 Mayıs 2002, <http://www.vesti.ru/doc.html?id=3588>

⁸³ Bu referanduma şu soruyla başlanmıştır: “Askar Akayev, planlanan anayasa reformlarını hayata geçirmek için Aralık 2005 tarihine (seçilen anayasal sürecinin bitmesine) kadar Kırgızistan Cumhuriyetinin başkanı olarak kalmalı mı?”

veriye sahip değildi. Yeni anayasa taslağının açıklama yapılmaksızın hızlı ilerlemesi muhalefetin protestolarına neden oldu.⁸⁴

Sonuçta ortaya çıkan anayasa reformu, hükümetin ve parlamentonun yetkilerini bir ölçüde “Akayev usulünde” güçlendirdi. Parlamento tek meclisli oldu ve sayısı tek üyeli ilçelerde seçilen 75 milletvekilinden oluştu, parti listelerindeki seçimler “parti sisteminin zayıflığı nedeniyle” iptal edildi. Bu anayasaya göre parlamento bir kez daha önemli haklar kazandı (özellikle, hükümetin her bir üyesini şahsen onaylamak, hükümete başbakan’ın yıllık raporunun sonuçlarına duyduğu güveni ifade etmemek). Aynı zamanda, cumhurbaşkanı, referandum çağırma, hükümetin istifa meselesini çözme, kanun hükmündeki kararnameleri kabul etmek, parlamentoyu tasfiye etmek için sınırsız fiili gerekçeler vb. hakları korumuş oldu.

Gözlemciler, bunun, ülkedeki iktidar yapılandırmasındaki yeni bir değişimi temel güçlerin görevini Akayev’in ileride yapacağı başbakanlığa devretme veya parlamento tarafından cumhurbaşkanını seçmeye geçişine bağlamaktaydılar.

2003 değişiklikleri cumhurbaşkanının otoritesini diğer yürütme birimleri ve yasama karşısında yeniden sınırlamaktaydı. Ancak bu değişiklikler, tek taraflı bir yetki sınırlamasını içermemekteydi. Anayasa’nın 53. maddesinde yapılan değişiklikle eski cumhurbaşkanlarına katı bir dokunulmazlık alanı oluşturulmuştur. Eski cumhurbaşkanları, görev süreleri içinde yaptıkları uygulama ve işlemlerle ilgili olarak tutuklanamayacaklar, gözaltına alınamayacaklar, herhangi bir sorgulama ve araştırmanın konusu yapılamayacaklardı. Dokunulmazlık, eski cumhurbaşkanlarının konutlarını, bürolarını, kullandığı taşıtları, haberleşme araçlarını, arşiv ve belgelerini, bagajlarını ve günlük haberleşmesini de kapsamaktaydı. Ayrıca aynı dokunulmazlık haklarından cumhurbaşkanının eşi, çocukları ve ailesinin diğer üyeleri de yararlanabilirlerdi. Bu şekliyle 2003 değişiklikleri Akayev’e geniş bir dokunulmazlık

⁸⁴ İskakova, *Vibori i Demokratiya v Kirgızstane*, s. 342-348.

tanınması karşılığında, meclisin yetkilerinin yeniden güçlendirilmesi temelinde bir pazarlığı yansıtmıştır.⁸⁵

1.3. Siyasi Hayatta Aile-Klan Yönetiminin Özelliklerinin Benimsenmesi

Akayev rejimine destek temeli gittikçe daralmaya başlamıştı. Rejim artık “aile yönetimi”nin özelliklerini benimsemişti, İktidar artık resmi olmasa da gerçekte cumhurbaşkanının eşi Mayram, kızı Bermet ve oğlu Aydar’ın ellerinde toplanmıştı. Cumhurbaşkanının İlim isimli bir başka oğlu, ABD’de okumak için gönderilmişti, ikinci kızı ise büyük kızında olduğuna kadar etkiye sahip değildi. Ana iktidar görevleri ve en kârlı iş alanları aile üyeleri veya onların tanıdıkları arasında bölüştürülmüştü.

Akayev cumhurbaşkanı olduğunda kabileciliği devletin önündeki ciddi problemlerden biri olduğunu söylemişti hem de kabileciliği esas alan herhangi bir ilişkiyi ortadan kaldıracığını dile getirmişti. Ne var ki zamanla iktidarı elden çıkarmamak için Akayev’in kendisi de bu kabileciliğe dayanan siyasetin bir parçası hâline geldi.⁸⁶

Genel olarak, Orta Asya’daki kabile bağları hep canlılığını sürdürmüştür. Orta Asya’nın eski toplumunun modernizasyonuna odaklanan Rus İmparatorluğu’nun otoriteleri, aşiret kurumunun etkisini azaltmak için eyalet yönetimi sistemini getirmişti. Ancak bu politika pek başarılı olamamıştır. XX. yüzyılın 20’li yıllarından beri Orta Asya ve Kazakistan’ın Sovyet cumhuriyetlerinde en yüksek mevkilere atama yapan Bolşevikler, aşiret dengesini ve özellikle Kırgızistan’daki Kuzey ve Güney temsilcileri arasındaki dengeyi korumaya çalışmışlardı. Kırgız tarihi boyunca, kabileler ve kabile reislerinin diğer kabileleri yönetmek ve en iyi otlakları kontrol etmek için rekabet etmeleri her zaman büyük bir rol oynamıştır. Modern geleneğe biraz adapte olmuş olan bu gelenek, bugün, özellikle siyasette hâlâ görülmektedir.

⁸⁵ Haluk Alkan, “Siyasal İstikrarsızlık Ayrımında Kırgızistan’da Anayasal Değişim”, **Orta Asya’da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik**, Editör: M. Turgut Demirtepe, Ankara: USAK Yay., 2012, s. 10-11.

⁸⁶ Seçil Öraz, “Kırgız Siyasi Hayatında Aşiretçilik ve Klan Siyaseti”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, cilt: 12, Sayı: 1 (Yaz 2012), s. 228-229.

Kırgızistan'daki çatışmanın özü, tüm Kırgız kabilelerinin cumhuriyet üzerindeki güç mücadelesinde yatmaktadır. Kırgızistan'da, iktidardaki herhangi bir kabilenin veya klanın tekeli yoktur. Ancak temelde mücadele, Çuy – Isık Göl klanının (yakın zamana kadar Sarıbagış aşireti bu klan içinde egemendi) egemen olduğu Kuzey ile Güneyde egemen olduğu Oş klanları arasında ortaya çıkmıştır.

Kırgızistan'ın bağımsızlık yıllarında, modernleşme süreçlerinin arka planında canlandırılan eski gelenekler, hem toplumun geleneklere olan bağlılığını hem de Kırgız kültüründeki bu kurumların kökenini, ayrıca korunmalarına yönelik bilinçli stratejileri ve bilinçdışı eğilimleri yansıtıyordu. Klan yapılarının “rönesansı”na, geçmişin gelenekleri için nostalji güdülerindeki bir artış ve geçmişin çeşitli düzeylerde idealleştirilmesi eşlik etti. Bu eğilim ayrıca, Kırgız toplumunun yeni bir kimliğinin araştırılmasına ve Kırgızistan'ın kalkınmasının kendi yoluna, klan dayanışma kültürünün rehabilitasyonu ve yasallaştırılmasına ve bölgesel klan seçkinlerinin oluşmasına yol açmıştı. Klan, kabile kurumları yavaş yavaş siyasi kimliğin işlevlerini yerine getirmeye başladı. Bu, güç yapılarında kayırmacılık ya da kronizmin ortaya çıkması, kayırmacılık, hâmi-mevlâ ağlarının oluşumu, yolsuzluğun artması gibi olumsuz eğilimlere yol açtı. Bölgesel ve klan seçkinleri, devlet inşası süreçlerini açıkça etkileme fırsatını bulmuşlardı. Böylece yönetilebilirliği artırmak için, eski bilince dayanan modernize edilmiş bir Kırgız toplum modeli oluşturuldu.

Akayev'in iktidarı döneminde, en etkili ve gelecek vaat eden aşiretler, Kırgızistan'ın kuzeyindeki Sarıbagış, Kuşçu, Solto, Tınay, Sayak, Bugu ve Saruu aşiretleriydi. Bu kabilelerin en etkili temsilcileri Askar Akayev'in kendisi ve en yakın çevresiydi. Çuy klanı iktidarda M. Aşirkulov, İ. Bekbolotov, Ç. Abışkayev, K. Koconaliyev ve Feliks Kulov gibi en etkili şahıslar tarafından temsil edilmişti. Klanın etki alanları savcılık makamları, kolluk kuvvetleri ve Güvenlik Konseyine kadar uzanıyordu. Talas klanının en etkili temsilcileri arasında Isık-Göl bölgesinin eski valisi olan T. Kasımov, tanınmış yazar Cengiz Aytmatov, dışişleri bakanı Askar Aytmatov vardı. Mayram Akayeva'nın iç çevresinin etki alanı medya, bankacılık sektörü ve kolluk kuvvetlerini içeriyordu. Narın klanı (Sarıbagış ve Sayak kabileleri) iktidarda Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komite Birinci Sekreteri T. Usubaliyev tarafından temsil ediliyordu. Narın klanının etki alanları, orta bağlantının

politik eliti ve bölgelerdeki valiliği içeriyordu. Isık Göl klanı (bölge valileri, dışişleri bakanlığı, bilim, kültür, sanat) Bugu aşireti tarafından temsil edilirdi.⁸⁷

Klan sistemini güçlendiren bir diğer faktör, Batı'nın Kırgız toplumu üzerindeki etkisine, küreselleşmeye karşı savunmanın, toplumun ahlaki temellerinin, asırlık toplumsal geleneklerinin, toplum içi demokrasinin ve karşılıklı desteğin, otoritenin ve eski neslin rolünün onarılamaz bir hasara yol açmasına karşı savunma tepkisi olmuştur.

Akayev'in yönetici faaliyetleri değerlendirilirken, bu dönemde Kırgızistan'ın Batı modeline dayanan bir demokrasiyi özümsemeye hazır olduğu söylenebilir. Fakat, Kırgız araştırmacısı S. Kojemyakin'e göre, yanlış seçilmiş bir demokrasi modeli, yani Kırgız toplumunun "Batılılaşması" (Batı medeniyeti çağrısının etkisinde toplumun değişimi, yabancı Batı değerlerinin dayatılması) ülkeyi sosyo-ekonomik, politik, kültürel bir krize götürmüştü. Ona göre, Kırgızistan'ın siyasal gelişimi, çeşitli modernizasyon türlerinin aşamalarından geçmişti. Batılı hükümet modelleri başlangıçta Akayev rejimini engellemeye çalışmıştı. Batılı modellerin başarısızlığının yarattığı ideolojik boşluk antik geleneklerle doldu. Bu da toplumun ortak birliğin içinde kolektif kimliğin hâkim olduğu kültür, gelenek ve dayanışma ve kabile-klan kimliği normlarına dayanan birliğini korumayı mümkün kılmıştı. Bu, devlet idaresindeki klan sistemine, kayırmacılık, hâmî-mevlâ ilişkilerinin güçlendirilmesine neden oldu. Askar Akaev'in kendisi de yavaş yavaş müstebit yöneticiye dönüşmüştü.

Uzmanların çoğu, devlet politikasındaki aynen bu "Kırgız özelliğin" 2005 siyasi krizine yol açtığına inanıyordu. Kriz, ilk olarak ülke toplumunun yaşamının gizli, gölgeli alanlarında gelişmiştir. Devletin çelişkileri çözmemesi, bölgelerin ve etkili klanların çıkarlarının garantör ve koruyucusu olarak hareket etmemesi, devlet ile elit arasında yapıcı bir diyalogun olmayışı, Kırgız Cumhuriyeti başkanının güçle değişmesine neden olmuştur. Böylece Güney klanın temsilcisi, eski Kırgızistan Başbakanı Kurmanbek Bakiyev iktidara geldi.

⁸⁷ Asıl Bolponova, "Politiceskiye Klanı Kırgızstana: İstoriya i Sovremennost", **Tsentrlnaya Aziya i Kavkaz**, cilt: 8, Sayı: 3-4, 2015, s. 66.

Dolayısıyla kültürel rehabilitasyon ve gelenekselliğin yasallaştırılmasının, ulusal kimliğin, Kırgız siyasi-aile klanlarının ortaya çıkması ve güçlendirilmesi için uygun koşullar yarattığını görüyoruz. Bunun neticesinde:

(1) patronaj ağları ve kayırmacılık politik-aile klanlarının varlığının ayrılmaz bir parçası haline geldi. Aşiretçiliğin canlanmasıyla birlikte, devletin demokratik gelişimini doğal olarak engelleyen yolsuzluk, akraba kayırmacılığı ve yerelcilik ortaya çıktı;

(2) klan kimliğinin tezahürleri, devletin istikrarı ve bütünlüğü üzerinde ciddi bir tehdit oluşturdu, ayrılıkçılık ve bölgeselciliğin büyümesine neden oldu. İlk iki cumhurbaşkanının iktidarında, ülkenin kuzey ve güneyinde bölgesel mesele gündeme geldi; bu da ülkenin ulusal-bölgesel birliğini her an havaya uçurabilirdi;

(3) Akayev ailesinin klanlarının artan etkisi, çekirdeği bölgesel seçkinlerin önde gelen temsilcilerinden oluşan bölgesel muhalefetin büyümesine yol açtı;

(4) ülkedeki siyasi ve sosyo-ekonomik kriz, nüfusun genel olarak marjinalleşmesine, göç akışındaki bir artışa ve yüksek bir yoksulluk düzeyine neden oldu. Nüfusun genel olarak marjinalleşmesi tehdidi ortaya çıktı. Halkın bir kısmının kalabalığa dönüşmesi, sosyolojide daha önce açıklanan “güç canavarı” yani kimliğini kaybeden kitlelerin şimdiki zamanlarını ve geleceklerini bilerek yok eden davranışlarına neden oldu.

1.3.1. Akayev’in Ailesinin Sahip Olduğu Mülkler

Cumhurbaşkanının karısı tarafından ünlü “Meerim” vakfı kurulmuştu. İşadamları bu vakfa para göndererek sık sık karşılaştıkları sorunlarını çözebilmekteydiler. Akayev’in damadı Adil Toygonbayev (Bermet’in kocası) aile varlıklarının yönetiminde kilit rol oynamıştır. O özellikle Kırgızistan’ın alkol endüstrisini ve ülkede yalnızca bir tane olan büyük bir çimento kayrak fabrikasını ve kendi medya holdingini vb. kontrol etmekteydi. Akayev ailesinin diğer üyeleri, paranın önemli bir kısmının da biriktirildiği sayısız fon ve kamu kuruluşlarına sahiptiler.

Böylece, “Benim Başkentim; Haberler” adlı ana muhalefet gazetesi, 6 Şubat’ta “Akayev’in Kurduğu Ev” adlı makale yayınladı. Gazete cumhurbaşkanının ailesi tarafından kontrol edilen nesnelerin ayrıntılı bir listesini vermişti.

Bu verilere göre, “Meerim” Vakfı, “Bereket Grand” Alışveriş Merkezi, “Kontinent” reklam şirketi (reklam panolarının yerleştirilmesi), cumhurbaşkanının eşi Mayram Akayeva’nın kontrolü altındaydı. Mayram Akayeva’nın kız kardeşleri; biri devlet kurumu sekreteri, ikincisi Ayazgul Sarkışeva ise Talas valisinin yardımcısıydı ve Talas un fabrikası “Dan-Azık”ı kontrol ederdi. Üçüncü kız kardeşi U. Isayeva, Isık-Göl valisi yardımcısıydı. Mayram Akayeva’nın erkek kardeşi A. Şambetov, Bişkek’teki en büyük “Oş Pazarı”nı kontrol ederdi, Mayram’ın bir başka kardeşi Almanya Büyükelçiliği’nde Danışmanı, yeğeni Moskova Büyükelçiliği’nde 2. sekreterdi. Akayev’in erkek kardeşi “Kemin” Milli Parkını yönetmekteydi. Akayev’in bir yeğeni Manas havaalanındaki “FEZ-Bişkek” başkanı olup Manas’taki Amerikan askeri üssüne vergisiz benzin satıyordu. İkincisi, Dışişleri Bakanlığı konsolosluk departmanı başkanı, üçüncüsü Birleşik Arap Emirlikleri’nde Başkonsolostu.

Akayev’in kızı Bermet Akayeva, hava-deniz teçhizatı ve yeni kimyasal ve askeri teknolojiler satan “Intracom General Machinery” şirketinde yönetici olarak çalışmıştı ve 2003’e kadar Cenevre’de yaşamıştır. Buna ek olarak, Orta Asya’daki Amerikan Üniversitesi, “Aga Han” Vakfı ve “Alga, Kırgızistan!” Partisi’ne başkanlık etmişti. Kocası Adil Toygonbayev, Kant Çimento Tesisi, Kadamjay Civa Tesisi, Kara-Balta Şeker Fabrikası, “Manas” havaalanı, KırgızAlko AŞ., “ŞNOS” Benzin İstasyonları Ağı, “Bişkek-FEZ”deki “Aalam Servis”i ve bir bütün medya imparatorluğu; KOORT TV kanalı, “Akşam Bişkek”i” Gazetesi, “Love Radio” Radyo İstasyonu, “Ayrek” Reklam Ajansı, “KırgızInfo” Haber Ajansı, “Norus” kayak kampı ve “KırgızTelecom” AŞ’i kendi kontrolü altında tutmaktaydı.⁸⁸

Aydar Akayev, 29 yaşındayken maliye bakanı danışmanı ve ülkenin olimpiyat komitesi başkanı olmuştu. Gazeteye göre, Aydar Akayev tarafından

⁸⁸ Çolpon Berkutbayeva, “Zyat Prezidenta”, 07 Temmuz 2003, Bişkek, 2003.novayagazeta.ru/nomer/2003/48n/n48n-s44.shtml

kontrol edilen yapılar arasında, “Alliance” cumhuriyet benzin istasyonları ağı, BITEL ve FONEX mobil operatör şirketleri, Isık-Göl-Aurora, Kyrgyz Vzmorie, “Gulkair” pansiyonları, “Silk Way” ticaret evi, “Irish Pub” ve “STARS” lokantaları, “FIRST” disko kulübü, “Narodnyy” süpermarketler zinciri, “Bişkek” oteli, “Temir”, “Kumtor”, “El-Kat” şirketleri, NBT, “Piramida” TV kanalları, Interglass Tokmak cam fabrikası, Mercedes-Barat istasyonu, Celalabad pamuk fabrikası, “Sever-Elektro”, “Oş-Elektro”, “Kırgız Gaz”, “KırgızNeftGaz”, “Elektrik İstasyonları” ve “KırgızTelecom” gibi şirketler bulunmaktaydı.⁸⁹

Akayev yönetiminin yıllarından bahseden bağımsız medya, onun cumhurbaşkanlığı döneminde neredeyse tüm hükümet görevlerinin satın alınabileceğini belirtmişti. Bağımsız uzmanlara göre, cumhurbaşkanlığı ailesi ve en yakın çevresinin ceplerine yatırılan rüşvet miktarı cumhuriyetin GSYİH’sının %20’sine denk gelmekteydi.

Daha sonra, 6 Ekim 2006’da, Kırgızistan Cumhuriyeti Başsavcılığı basın servisi, Akayev’in yakınlarına ve en yakın çevresine karşı 106 ceza davası açıldığını bildirmişti. Özellikle, eski cumhurbaşkanının oğlu Aydar Akayev’in aleyhine zararı yaklaşık 3 milyon dolar olan dört suç davası açıldı (zararın bir kısmı daha sonra Aydar Akayev’in avukatları tarafından ödendi). Akayev’in damadı Adil Toygonbayev’in aleyhine ise yaklaşık 18,8 milyon dolar zarar verdiği tahmin edilen beş ceza davası açıldı. Cumhurbaşkanının eşi Mayram Akayeva başkanlığındaki “Meerim” yardım vakfının faaliyetleri üzerine yapılan teftişlerin sonuçlarından sonra 30’dan fazla ceza davası başlatıldı. Bu kurumdan devlete gelen zararın 64 milyon som olduğu belirtildi. Habere göre, Askar Akayev, 17,25 milyon dolar tutarında 1.635 kilogram altını finansal belge ve gümrük izni almadan İsviçre’ye ihracat yapmasını emretmiştir. Bu altının satışından elde edilen para ise Kırgızistan’a geri dönmemişti.⁹⁰

Yukarıdaki bilgilere bakıldığında, ülke ekonomisi cumhurbaşkanının ailesine giderek daha fazla bağılyken, ülkede sınırsız yeniden yapılanmalar,

⁸⁹ Mels Omarov, “Traybalizm kak Zerkalo Kırgızskoy Politiki, ili Fenomen Traybalizma u Kirgizov”, 2007. URL: <https://centrasia.org/newsA.php?st=1183410000>

⁹⁰ <https://lenta.ru/lib/14159652/full/>

cumhurbaşkanının büyüyen güçleriyle anayasal reformlar gibi sürekli bir örgütsel karışıklık yaşanmaktaydı. Ancak, devlet başkanının bu en geniş ayrıcalıkları, tecrübenin gösterdiği gibi icra kuvvetinin faaliyetlerinin etkinliğinin sorunlarını çözememiştir. 2005 yılı Mart olaylarından önceki bağımsızlık yıllarında, hükümet 10 kez atanıp istifa etmiş, 8 başbakan değişmiştir, ortalama görev süresi bir yıldan biraz fazla olmuştur. T. Iskakova'ya göre, 1993'ten itibaren anayasada yapılan değişiklikler “bir yandan başbakanın çok zayıf olduğu ve diğer taraftan ona daha fazla yetki verme konusundaki isteksizliği” fikrini kuvvetli kılıyordu.⁹¹ Kırgızistan'da, yürütme organlarının mevcut önderliğini oluşturmak için tüm kilit yetkilere sahip olan, yürütme organlarının mevcut liderliğinin faaliyetlerinden resmen sorumlu olmayan, güçlü bir başkanlık modeli uygulanmıştı.

“Aile”nin etkisinin büyümesiyle, yıllar boyunca kurulan klan etnik dengesi kırılmaya başlamıştı. Her aile üyesi kendi gözdesini iktidara sürüklemeye başlamıştı. Bu da onlar için yer açmayı zorunda kıldığı anlamına geliyordu. Bazı yetkililer, aynı anda başkanın kendisinden, eşinden ve çocuklarından talep ve talimat alabilirlerdi ve emredilen işi yerine getirmesi gerekirdi. Çeşitli aile üyelerinin yakın çevreleri ise birbirleriyle rekabet ediyorlardı. Doğal olarak, “ailenin” tam anlamıyla ülkedeki tüm yaşam alanları üzerindeki etkisindeki böyle bir artışı, son yıllarda cumhurbaşkanına sadık olanlar arasında bile hoşnutsuzluğun patlamasına neden olması belliydi. 2005 baharına kadar, Talas ve Çuy-Kemin klanları yönetici seçkinlerin temeliydi. Talas, Mayram Akayeva'nın doğum yeri, Çuy ilinin Keminskiy ilçesi ise Askar Akayev'in doğduğu yeri.

Böylelikle Şubat 2004'ten itibaren cumhurbaşkanlığı idaresi, “Mayram Akayeva'nın adamı” olarak bilinen ve anaokulundan beri onunla arkadaş olan eski Çuy valisi Toyçubek Kasimov tarafından yönetiliyordu. Cumhurbaşkanlığı İdaresi Başkanlığı'nın birinci yardımcısı ve örgütsel iş ve devlet yönetimi politikası bölümü başkanı Bolot Januzakov, onunla rekabet ediyordu. Januzakov da Kuzey'i temsil etse

⁹¹ Iskakova, a.g.e, s. 428.

de, Mayram tarafından beğenilmiyor ve dolayısıyla bir işgücü olarak hizmet ediyordu.⁹²

Şubat 2004'te Çuy valisi olan Azamat Kangildiyev çok etkiliydi. Sağlık Bakanlığı Devlet Sekreteri olarak görev yapan ve aynı anda doktor olan eşi aracılığıyla Mayram Akayeva'ya yakındı, "Meerim" Vakfı'nın "doldurulması"nda Mayram Akayeva'ya yardım etmiştir. Muhasebe Odası başkanı D. Oskembayev de ilk hanımın iç çevresinde olan birisiydi.

Güvenlik Konseyi Eski Sekreteri M. Aşirkulov, Ekoloji ve Acil Durum Bakanı T. Akmataliyev de aileye yakındılar. Cumhurbaşkanlığı yanlısı "Adilet" partisi lideri Taşkul Kiriksizov, "ailenin cüzdanı" ününe sahipti. Ekipteki güneyliler arasından yalnızca Akayev'in eski öğrencisi ve Mayram'a da yakın olan birinci başbakan yardımcısı K. Cumaliyev ve Jogorku Keneş'in Yasama Meclisi Başkanı Abdıganı Erkebayev'in adlarını söylemek mümkündür.

2005 yılının başında aile klanının içinde bile şiddetli bir iç mücadele yaşanmaktaydı. Cumhurbaşkanlığı idaresi başkanı Kasımov ile onun birinci yardımcısı Januzakov arasındaki çatışmaya ek olarak, Kasımov ve Kangeldiyev arasında da "vücuda yakınlık için" bir mücadele vardı. Genel olarak, eski ve yeni ekip üyeleri arasında belirgin bir çatışma meydana gelmiştir. Bu nedenle, 2005 yılının başında, Oş bölgesi valilerinden görevden alınan Naken Kasiyev, cumhurbaşkanının yakın çevresinden dışlanmıştır. Naken Kasiyev'in kendisi bir doktor olup 1991-1999 yılları arasında Kırgızistan Sağlık Bakanı olmuştur. Halkın söylentilerine göre "cumhurbaşkanını çilingir sofralarından çıkarıyordu".

2005 yılı başında cumhurbaşkanının yakınlarından bazıları, istikrarsızlığın arttığını düşünerek kendilerini emniyete almak için parlamentoya milletvekili olarak seçilmeye karar verdiler ki böylece onlar için 5 yıl daha güvenli bir şekilde varoluşları garanti edilmiş olurdu. Muhasebe Odası başkanı D. Oskembayev, Narın

⁹² A.E. Esenbayev, "Osobennosti Rodoplemennih Otnoşeniy v Kirgizstane i İh Vliyaniye na Razvitiye İnstitutu Vıborov: Popıtka Osmısleniya", **Vestnik KRSU**, 2015, cilt: 15, Sayı: 2, s. 84.

valisi A. Salimbekov, yukarıda dı geçen Naken Kasiyev, iki bakan ve diğlerleri de böyle yaptılar.⁹³

1.4. Akayev Döneminde Ekonomik Durgunluk

Kırgızistan, bağımsızlığından beri piyasa ekonomisinin temellerini oluşturma ve genel ekonomik performansı iyileştirme girişiminde bulundu. Kırgızistan'ın ilk demokratik olarak seçilen cumhurbaşkanı Askar Akayev, ekonomiyi yeniden yapılandırmaya yönelik pazar odaklı reformlarını teşvik etti. Ülke, eski Sovyet cumhuriyetleri arasında en dinamik reformculardan biri olarak görülüyordu. Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, Kırgızistan'ı pazar temelli bir ekonominin oluşturulmasında destekledi. Kırgızistan, Temmuz 1998'de DTÖ'ye katılan ilk eski Sovyet cumhuriyeti oldu. Akayev, ABD ve Batı Avrupa'dan aktif olarak ekonomik yatırımlar istedi. Ancak sonuçların olumlu olmadığı belirtilmelidir: Lale Devrimi eşiğinde Kırgızistan, hala dünyanın en fakir ülkelerinden biri olarak kalıyordu.⁹⁴

Güzel manzaralarıyla Kırgızistan, potansiyel olarak turistik bir yer haline gelebilir. Ancak turizm endüstrisi yavaş büyüdü. 2000'lerin başında, Kırgızistan'a yıllık ortalama 450.000 turist geldi. Turizmin ülkedeki en umut verici sektörlerden biri olarak kabul edilmesine rağmen, resmi istatistiklere göre 2000'lerin başlarında turizm sektörü Kırgızistan GSYİH'sına yalnızca % 4 katkı sağlıyordu. Turistlerin çoğu komşu ülkeler yani Kazakistan, Özbekistan ve Rusya'dan geliyordu.⁹⁵

1.4.1. Kamu Maliyesi ve GSYİH Büyümesi

Kırgızistan, 1991 ve 1995 yılları arasında reel GSYİH'nın % 45 azaldığını gördü. Ancak, 1995'in ortalarından itibaren üretim iyileşmeye başladı. Bir önceki yıla göre, GSYİH 1991'de % 7,9, 1992'de % 13,9, 1993'te % 15,5 ve 1994'te % 20,1 oranında azaldı. Ardışık beş yıl boyunca düştükten sonra, GSYİH sonunda 1995'te büyümeye başladı. Rusya'daki 1998 krizi, GSYİH'nın büyümesini 1997'de

⁹³ Kinev, a.g.m.

⁹⁴ Nodir Ataev, **Economic Transition in the Kyrgyz Republic: Problems and Prospects**, İnternational Atatürk-Alatoo University, Diploma Thesis, Bishkek: Kyrgyzstan, 2011, s. 17.

⁹⁵ Ataev, a.g.e., s. 35.

% 9,9'dan 1998'de % 2,1'e geriletti. GSYİH 1999'da 2001'den sabit bir şekilde büyüdü, ancak 2002'de % 0'a geriledi. GSYİH, 2003 ve 2004'te % 7 arttı. 2005'te, cumhurbaşkanı Akayev'i ve müteakip siyasi kargaşayı deviren hükümet karşıtı protestolar nedeniyle 2005'te % 0,2 oranında düştü. Protestoların ardından başkent Bişkek'te yağmalama başladı. Yağmalama tahminen 100 milyon dolarlık hasara yol açtı.⁹⁶

Kırgız Cumhuriyeti'nde Genel Mali Göstergeler (milyon som):⁹⁷

	1991	1995	2000	2005
Kamu Gelirleri	17,7	2745,9	10029,1	20367,3
Vergi Gelirleri	14,2	2432,2	7675,5	16361,4
Vergi Dışı Gelirleri	2,4	258,5	1581,0	3567,1
Resmi Tranferler	0,0	54,9	608,2	392,6
Kamu Harcamaları	24,4	4610,5	11308,2	20143,2
Genel Kamu Hizmetleri	0,5	339,9	1755,5	3033,2
Savuma, Kamu Düzeni	0,3	558,4	1733,6	3105,4
Eğitim Hizmetleri	5,6	1064,9	2293,0	4917,7
Sağlık Hizmetleri	2,8	627,4	1295,9	2283,3
Sosyal Yardım Hizmetleri	5,1	915,4	1113,9	2858,2
İskan ve Toplum Refahı	0,9	221,1	666,5	1040,5
Dinleme, Kültür ve Din	0,5	162,2	337,3	606,6
Enerji Harcamaları	0,0	6,0	23,0	57,2
Tarım Sektörü Harcamaları	2,7	158,5	476,1	887,9
Madencilik Sektörü	0,4	66,4	330,3	290,6
Ulaşım ve İletişim	0,6	98,0	464,9	597,7
Ekonomik Faaliyetler	3,5	36,9	48,4	80,9
Diğer Hizmetler	1,5	355,6	621,7	386,2
Bütçe Açığı	-6,6	-1864,6	-1279,1	224,1
İç Finansman	-	1013,5	-98,9	-35,2
Dış Finansman	-	-35,2	6424,5	236,2

1.4.2. Özelleştirme

Özelleştirme, geçiş ekonomilerinin gelişmesi için en önemli adımlardan biridir. Sovyetler Birliği döneminde, neredeyse tüm varlıklar hükümetin

⁹⁶ Ataev, a.g.e., s. 27.

⁹⁷ Raziya Yerel Abdıyeva, Cunus Ganıyev, Damira Baygonuşova, "Kırgızistan Ekonomisinin Genel Durumu", **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Editör: Cengiz Buyar, Bişkek: BYR Publishing House, 2017, s. 163-164.

mülkiyetindeydi. Kırgız hükümeti 1990'ların başında küçük ve orta ölçekli işletmelerin özelleştirilmesine ve 1995'in başlarında büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesine başladı. Aralık 1991'de Özelleştirme ve Denkleştirme Yasası kabul edildi. 1996 yılına kadar perakende ticaretin, halk beslenmesinin ve hizmet şirketlerinin % 95'inden fazlası özelleştirildi.

Özelleştirme, işletmelerin bireylere satılması ve anonim şirketlerin kurulması gibi farklı yöntemler kullanılarak gerçekleştirildi. Konut esas olarak mevcut işgalcilere verildi. Sanayinin özelleştirilmesinin büyük çoğunluğu anonim şirketler kurarak gerçekleştirilmiştir. Anonim şirketlerin payları, bu girişimlerin iç paydaşlarına ve ayrıca bir kupon programında genel halka satıldı. Tarımda, 1991 yılında toprak reformu ile özelleştirmeye başlanmıştır. Toprak reformu sonucunda *kolhozlar* ve *sovhozlar* ayrıştırılmıştır. 1998 anayasa referandumundan sonra, Kırgızistan halkı özel mülkiyete sahip olma hakkını elde etti.

Kırgızistan'daki özelleştirme süreci birçok sorunla karşılaştı. İşletmelerdeki örgütsel davranış, etkili olmak için çok az teşvik olduğu için fazla değişmedi. Serbest piyasalarda az deneyime sahip olan veya hiç tecrübesi olmayan birçok işletmenin mevcut yönetimi ofiste kaldı. Birçoğu seçkinlerin esas olarak özelleştirmeden faydalanacağını düşünüyor: "Eleştirmenler, özelleştirmenin eski nomenklatura sınıfının ve cumhuriyetteki belirli klan gruplarının elinde güç toplayabileceğini ya da ulusal varlıkların, cumhuriyetin refahı ile ilgilenmeyen yabancı yatırımcıların eline geçmesine izin vereceğini belirttiler". Bu tür korkular gerekçesiz değildi: Oş'ta 93 milyon değerinde bir ipek fabrikası, 2 milyon somdan daha az bir fiyata satıldı.⁹⁸

Kırgızistan'daki tarım sektörünün reformu 1990'ların başında başladı. 1990'lı yıllarda tarım piyasaları ve fiyatları serbestleştirildi, tarımsal girdiler için toplu çiftlikler ve devlet yardımı kaldırıldı ve arazinin özel mülkiyeti getirildi. Bununla birlikte, erken reform girişimleri büyük ölçüde tutarsız olduğundan, 1990'ların başında fazla ilerleme kaydedilmemiştir. Tarımsal üretim bağımsızlığı izleyen yıllarda çarpıcı biçimde azalmıştır. Yoksulluk, özellikle kırsal kesimde, ülkede büyük ölçüde artmıştır. Tarımsal reformun ikinci aşaması 1990'ların ortasında

⁹⁸ Ataev, *Economic Transition in the Kyrgyz Republic: Problems and Prospects*, s. 19.

başladı. Bu reformlar toprak reformuna odaklandı. Bu aşamada, tarım ayrıştı ve bireysel köylü çiftlikleri ortaya çıktı. 1995 yılında, bireysel çiftçilere 1999 yılına kadar arazi kullanım hakkı verildi. Arazi kullanım haklarına ilişkin resmi sertifikalar kırsal alanlarda yerel yönetimler tarafından verilmiştir. 1998 yılında özel arazi mülkiyeti anayasa değişikliği ile yürürlüğe girdi. Değişiklik, arazi kullanım haklarının özel arazi mülkiyet belgelerine dönüştürülmesine izin verdi. Tarım arazileri devlete, Kırgızistan vatandaşlarına ve tarım kooperatiflerine ait olmaya başladı.⁹⁹

Akramov ve Omuraliyev, Kırgızistan'da tarımın hızlı bir şekilde bireyselleşmesinin ve Özbekistan'da tarımın kademeli olarak bireyselleşmesinin, bu iki ülkede hükümetleri büyük tarımsal çiftlikleri tercih eden Kazakistan ve Tacikistan'a göre belirgin şekilde daha yüksek tarımsal büyüme oranları ürettiğini belirttiler. Bağımsızlığı izleyen yıllarda Kırgızistan'da tarımsal üretimde ciddi bir şekilde düşüş yaşamışken Özbekistan, tarımını kademeli olarak yeniden düzenlemiştir. Özbekistanın tarımsal büyümesi, 2000'li yılların başında ortak kullanımın tamamen kaldırılmasından sonra arttı.¹⁰⁰

1.4.3. Yoksulluk, Eşitsizlik ve İşsizlik

Ekonomi 1990 ile 1995 arasında ciddi bir daralma geçirdi. 1992'den 1995'e kadar GSYİH yaklaşık % 45 düştü. Tarımsal üretim yaklaşık üçte bir oranında azaldı ve sanayi üretimi üçte iki oranında düştü. Kırgızistan ayrıca 1990'lı yılların başında büyük bir enflasyon artışı yaşadı. Pomfret'e göre, Kırgızistan'ın en radikal ekonomik reformları benimseme kararı, bağımsızlık sonrası ekonomik krizin şiddetini artırdı. Ekonomik sorunların ana kaynağı, piyasa güçlerinin sosyal olarak arzulanan sonuçları üretebileceği bir ortam yaratmadaki başarısızlıktı. Hukukun üstünlüğü ile ilgili kurumların kurulmasında ve piyasaya destek veren diğer kurumlarda resmi ilerlemeye rağmen, uygulamada, kişisel temasların önemi ve yolsuzluğun yaygınlığı gibi piyasa dostu olmayan kurumlar hakim oldu. Sorunların bir başka kaynağı, birinci aşamadan sonra düşünmemek oldu. Uzun vadede ekonomik büyüme

⁹⁹ Ataev, a.g.e., s. 31-32.

¹⁰⁰ Kamiljan Akramov, Nurbek Omuraliev, **Institutional Change, Rural Services and Agricultural Performance in Kyrgyzstan**. IFPRI, 2009, s. 19.

sağlamak yerine, o sırada tüketimi desteklemek için uluslararası kuruluşlardan destek alınmıştır.¹⁰¹

Yerel fiyatlarla kişi başına düşen gelir 1991 yılında 576 dolar iken, 2000 yılında 279,6 dolara kadar inmiştir, bununla birlikte fakirlik oranı %62,6'ya çıkmıştır. Ülkede sadece ulusal para birimi olan “som”un 10 Mayıs 1993'te tedavüle sokulduğu yıl %1400'e yaklaşan bir hiperenflasyon yaşanmıştır. Som'un tedavüle girmesi ve bağımsız bir Merkez Bankası'nın faaliyete başlamasından sonra enflasyonla mücadelede ciddi bir başarı sağlanabilmiştir. Dünya Bankası'nın kişi başına gelir düzeyine göre ülke sınıflandırmasında Kırgız Cumhuriyeti ilk bağımsızlık yıllarında alt orta gelirli ekonomiler grubunda iken 1994 yılından itibaren düşük gelirli ülkeler sınıfına düşmüştür.¹⁰²

Bağımsızlıktan on yıl sonra bile, Kırgızistan'da ekonomik ve sosyal problemler devam etti. Yoksulluk büyük bir sorun yarattı. Kırgızistan, dünyanın en fakir ülkelerinden bazılarıyla karşılaştırılabilir gelir seviyelerine sahipti. Nüfusunun % 35'i yoksulluk sınırının altında yaşayan Kırgızistan, Dünya Bankası'nın en fakir ülkelere yardım sağlayan parçası olan Uluslararası Kalkınma Birliği'ne katılmaya hak kazanmıştı. Askar Akayev hükümetlerini deviren ayaklanmalar, ülkenin hem siyasi hem de ekonomik açıdan çok sıkıntılı olduğunu gösteriyordu. Ekonomik durgunluk, ayaklanmanın ana nedenlerinden biriydi.¹⁰³

Eski Sovyetler Birliği'nin başka yerlerinde olduğu gibi, 1990'lı yıllarda ortalama gelirler keskin bir şekilde azaldı ve eşitsizlik arttı. Kapitalizme geçişten hem kazananlar hem de kaybedenler vardı. Orta Asya'nın her yerinde başkentlerdeki eski seçkinlerin üyeleri, ekonomik güçlülere karşı kendilerini en iyi şekilde koruyabilen ve yeni fırsatlardan en iyi şekilde yararlanabilirken, devlet işletmelerinin çalışanlarının çoğu ağır sanayi ve eyalet çiftliklerinde ekonomik avantajlarını kaybettiler. Kırgızistan'da eşitsizlik diğer eski Sovyet ülkelerinde olduğundan daha fazla arttı.

¹⁰¹ Ataev, **Economic Transition in the Kyrgyz Republic: Problems and Prospects**, s. 40-41.

¹⁰² Yerel Abdiyeva, Ganiyev, Baygonuşova, **Kırgızistan Ekonomisinin Genel Durumu**, s. 161-162.

¹⁰³ Ataev, **a.g.e.**, s. 41-42.

İKİNCİ BÖLÜM

PARLAMENTO SEÇİMLERİ (2005) VE 24-25 MART OLAYLARI İLE ASKAR AKAYEV DÖNEMİNİN SONA ERMESİ

2.1. Parlamento Seçimleri Eşiğinde İktidar ve Muhalefet

Yerel sosyo ekonomik durumun daha da kötüleşmesi, seçkinlerin ve Gürcistan ve Ukrayna'daki Turuncu Devrimden sonra nüfusun politik olarak aktif kısmının psikolojik beklentileri ve daha önce de belirtildiği gibi her şeyden önce, Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in görev süresinin mevcut anayasa uyarınca yılın sonunda sona ermesi, 27 Şubat ve 13 Mart 2005 tarihlerinde yapılacak Jogorku Keneş milletvekillerinin seçimlerinin önemini belirlemişti. Bu şartlar altında, meclisteki çoğunluğun üzerindeki kontrol, iktidar için belirleyici bir öneme sahipti ve fakat bu kontrol, anayasa değişiklikleriyle ya da Akayev'in kendisini veya oğlunu veya kızını başbakan olarak seçerek iktidar klanının gücü elinde tutmaya karar verebilirdi. Muhalefet açıkça, ülkedeki durumu istikrarsızlaştırma ve cumhurbaşkanının yetkilerini olağanüstü hal yoluyla genişletme seçeneğinin tetkik edildiğini söylemekteydi.

Akayev'in rejimine karşı çıkan muhalefet, çoğunluğu onun idaresinin eski üyeleri olan elit siyasi simalardan oluşuyordu, ancak muhalefeti birleştirebilecek tek bir lider mevcut değildi. Gürcistan ve Ukrayna'da, Mihail Saakaşvili ve Viktor Yuşçenko, muhalefeti başarılı bir şekilde statüko olarak kişileştirmişlerdi, ancak Kırgızistan'daki sistem, siyasi partilerin bolluğuna rağmen ideolojik rekabetin değil bireysel rekabetin üstün olduğu bir sistemdi. Bu anlamda muhalefet, liderlerden değil, liderlerin eksikliğinden daha fazla acı çekti. Kendini bilinçli olarak Gürcistan (Kmara), Ukrayna (Pora) ve Sırbistan'daki (Otpor) gibi devrimci gençlik örgütleri üzerine model yapan çoğunlukla öğrenci entelektüellerden oluşan küçük hükümet karşıtları, "Kel Kel" ("Gel Gel") örgütünü ayrıca zikretmek gerekir. "Kel Kel", yılın başından itibaren başta Bişkek olmak üzere küçük ölçüde protestolar düzenlemeye başladı ve diğer hareket örneklerini izleyerek değişim hareketini tanımlamak ve karakterize etmek için uygun simge ve renkleri kullanmaya çalıştı. Başlangıçta pembe veya sarıyı renk olarak, limon veya laleyi ise sembol olarak kabul edip

edilmeyeceğine dair kararsızlık vardı. Lale zafer kazandı (Gürcistan Devrimini simgeleyen gülü taklit ederek) ve Akayev'in şiddetle kovulması, devrim destekçileri arasında Lale Devrimi olarak bilinmesi gerekti.¹⁰⁴

2005 yılındaki Kırgızistan parlamento seçimleri, yapılan usülsüzüklerle önceki seçim kampanyalarını aşmıştı. Görünen o ki en güvenilir insanlar olarak akrabaları üzerine oynamak ve kısmen de cumhurbaşkanının ailesinin ülkenin yönetim işlerine müdahale etmeleri düzeyinin aşırı derecede yükselmesi nedeniyle hem cumhurbaşkanının hem de onun en yakın çevresinden rekor sayıda akrabaları seçimlere aday olarak katılmıştı. Özellikle cumhurbaşkanı'nın kızı Bermet ve oğlu Aydar, cumhurbaşkanı'nın eşinin iki kız kardeşi, başbakanın oğlu, Bakanlar Kurulu'nun başkanı Toyçubek Kasimov'un oğlu ve damadı, İçişleri Bakanı'nın erkek kardeşi, Sosyal Koruma Bakanı'nın eşi, Çuy İli valisinin erkek kardeşi vs. milletvekili adayları olarak seçimlere katıldılar. Ancak halkın baskısı altında, bazıları örneğin, Isık Göl ili başkan yardımcısı Mayram Akayeva'nın kız kardeşi kampanya sırasında adaylarını geri çekmek zorunda kaldılar. Çocuklarını aday gösterme meselesiyle ilgili olarak Askar Akayev, şunları söyledi "Onlar zaten artık yetişkinler ve hayattaki yerlerini bulmalarını istiyorum. Erken ya da geç politik kariyerimi tamamlayacağım. Çocuklarım da kendilerini bu alanda denesinler".¹⁰⁵

Seçimlere rekor sayıda siyasi danışmanlar (çoğunlukla Rusyalı) da katıldı. Ana finansal kaynaklar, resmi adayların veya iktidara yakın olan büyük işadamlarının elinde olduğundan, siyasi teknoloji uzmanlarının daha çok hangi adaylar için çalıştığını tahmin etmek zor değildir. Adayları ileri sürmek için kullanılan teknolojiler gelenekseldi. Öncelikle, hem hükümet yanlısı hem de muhalif adaylar olmak üzere her şeyle ilgili mali ve organizasyonel kaynaklara sahip olma konusunda rüşvetten bahsedilebilir. MSN gazetesinin belirttiği gibi, "yayla köylerinde zor bir hayatın olması, insanların seçimlerden önce sadakaları kabul etmelerine zorlamaktadır. Kişinin kalbi ve zihni bir adayın tarafında olmasına

¹⁰⁴ Asanbek Karakozuyev, "Molodiye Ruleviye", **Oazis Dergisi**, Sayı: 4 (48), Şubat 2007. <https://ca-oasis.info/oasis/?jrn=49&id=383>

¹⁰⁵ Valentina Panfilova, "V Preddverii Yesyo Odnoy "Barhatnoy Revolütsii", **Nezavisimaya Gazeta**, Sayı: 15 (3411), 28 Ocak 2005.

rağmen, bir torba un veya 100-200 som aldıktan sonra artık bu sadakayı verenlere oy vermek zorunda olduğunu düşünüyor”.¹⁰⁶

Muhalefet bu seçimlere Feliks Kulov olmadan gitti (mahkemenin kararıyla hapisteydi), ancak liderleri arasında eski cumhurbaşkanına bağlı (Akayev’in karısı Mayram da doğduğu Kuzey Talas bölgesi doğumlu) Roza Otunbayeva ve Aksu olaylarından sonra 2002 yılında başbakanlık görevinden istifa eden ülkenin güneyinde yer alan Celalabad bölgesi valisi ve Kırgızistan’ın en zengin adamlarından biri Kurmanbek Bakiyev vardı. Aynen Otunbayeva ve Bakiyev sonbaharda yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimlerinde en açık muhalefet adayı olarak görülüyordu. 29 Aralık 2004’te, beş muhalefet bloku, yönetim baskısına karşı ortak olarak direnmek için bir işbirliği anlaşması imzaladı. Bu muhalefet birliği, Kurmanbek Bakiyev başkanlığındaki “Kırgızistan Halk Hareketi”, Roza Otunbayeva başkanlığındaki “Ata-Jurt” sosyal ve politik hareketi, “Janı-Bağıt” politik hareketi, eski Dışişleri Bakanı Murat İmanaliyev, Almaz Atambayev’in “Kırgızistan Halk Kongresi”, “Adaletli Seçimler İçin” Toplumsal Birliği ve eski Güvenlik Konseyi Sekreteri M.Aşirkulov’u içerdi. Ancak, bu muhalefet birliği bir anlamda şartlıydı. Çünkü bu tür merkezi kararlar alınmasının hiçbir koordinasyonu yoktu, herkes kendi başına siyasi hayatta kalmak için mücadele etti, sadece çağrılar ve ifadeler yaygındı.

Dahası, “muhalefet” terimi de oldukça şartlıydı. Yerine oturmuş bir muhalefet imajına sahip pek fazla aday yoktu (kardeş Bakiyevler, Azimbek Beknazarov, Adahan Madumarov, Omurbek Tekebaev, vb.), ancak kendilerine karşı idari uygulamanın hedefi haline geldikten sonra seçim kampanyası sırasında muhalife dönüşen çok sayıda aday vardı. Aslında, aile adayları lehine tüm kalan adaylar, fiilen dışlanıyorlardı. Resmi olarak, hükümetin adaylarının heyetini Başbakan Tanayev yönetiyordu, ancak ikinci paralel karar alma merkezi, Mayram, Bermet ve Aydar Akayev tarafından sürekli olarak baskı altında olan Bakanlar Kurulu başkanı Toyçubek Kasimov’du. Neticede cumhurbaşkanından memnuniyetsiz olanlar arasında, başkanın bizzat kendisinin destek sözü verenlerden bile vardı. Böylece, çeşitli gruplar ve güçleri birleştirmek ve kendi etrafında birleştirmek yerine Askar

¹⁰⁶ “No Porajenye ot Pobedı uje Vozmojno Otličit”, MSN, 4 Mart 2005.

Akayev'in takımı tam ters yönde ilerleyerek kendi taraftarlarının çemberini azami ölçüde daralttı.

Muhalefetin mali kaynakları, iktidarda olanların kaynaklarından daha azdı. Eco-Bank (M. Mukaşev), Tulubay-Bank (Adilov), Isık Göl Invest Bank ve diğerlerinin muhalefete yakın olduğu düşünülüyordu. Muhalif liderlerin kendileri, en uygun şartlarla, 75 sandalyeli mecliste en fazla 25 sandalyeye güveniyorlardı. Muhalefetin ana hoparlörü "Moya stolitsa-novosti" (MSN) ("Başkentimin haberleri") gazetesi ve Radio Free Europe'un (Azattyk) Kırgız şubesiydi. Ancak, bu radyo esas olarak Bişkek ve çevresinde dinleyiciye sahipti. Ülkenin kırsal bölgelerinde, yalnızca KTR (Kırgız TV ve Radyo Şirketi), Rusya'nın ORT ve RTR, belirli bölgelerin yerel TV şirketleri yayınlanıp radyo ise uzak yerler için ana medya olarak kalmaktaydı.¹⁰⁷

Muhalefet aktif olarak "sözlü halk sanatı"nı kampanya için bir mekanizma olarak kullandı: illerdeki insanlara ülkede ne olaylar boy göstermekte olduğunu anlaşılabilir basit bir dilde anlatan yerel "protesto şarkıları" olan ses kasetleri ve şiirler ülke genelinde dağıtıldı. Muhalefet temsilcileri, milletvekillik için istenmeyen adaylarla mücadele etme yöntemleri konuşulan Başbakan Nikolay Tanayev'in başkanlığındaki gizli bir hükümet toplantısı metnini yayınladı. İktidar bu metnin gerçekliğini inkar etti. Ardından, muhalefetin eline Bakanlar Kurulu başkanı yardımcısı B. Canuzakov'un, hükümete yaklaşmakta olan seçimlerle ilgili talimatlar verdiği bir mektubu ulaştı. Mektup çok sert bir biçimde yazılmıştı, özellikle muhalefetle bağlantısı olan tüm örgüt temsilcilerinin takip edilmesi, muhalif basına baskı yapılması vb. belirtilmişti.

Hükümetin taktikleri konusunda şunlar belirtilmelidir ki merkezi televizyon kanallarında ve resmi gazetelerde muhalefet liderlerinin Batı parası için çalışan ve aynı zamanda uluslararası terörizm ile bağlantılarının oldukları söylenen kitlesel karalama kampanyası sürdürüldü. Bu raporlara göre, 21 Şubat 2005 tarihinde, Celalabad kentindeki kolluk kuvvetleri sahte para üretimi ile ilgili bir ceza davası açtılar. Eski başbakanın kardeşi Jusupbek Bakiyev'in milletvekili adayının

¹⁰⁷ Gonçarov, Pyotr, "Srabotayet li Kirgizskiy Zapal v Drugih Respublikah Regionah?" ("Kırgız Funyası Bölgenin Diğer Cumhuriyetlerinde de İşleyecekmi?"), 6 Nisan 2005, <https://ria.ru/analytics/20050406/39626406.html>

merkezinde bilgisayar teknisyeni olarak çalışan Akmal Turahanov gözaltına alındı. Onun itirafı üzerine, Jusupbek Bakiyev'in merkezindeki 500 som banknottan sahte banknot basmıştır. Sorgulama sırasında, Akmal Turahanov, Jusupbek Bakiyev'in oğlu Almaz'ın kontrolünde sahteciliğe karıştığını belirtti. Gazeteciler, “Kırgızistan Halk Hareketi” katılımcılarının, seçim kampanyasına kendi paralarını yatırmadıklarını” belirttiler. İlk seçim turundan sonra, Kurmanbek Bakiyev “banknotlar” öyküsünün kendi versiyonunu anlattı, onun görüşüne göre, bu eylem uzun süredir hazırlanmıştır: yetkin bir bilgisayar teknisyeni bulup onu iyi bir uzman olarak tanıtmışlar ve onu kardeşinin merkezine koymuşlardır. Kalan her şey ise televizyonda gösterildi: “uzman”, yazıcıyı açtığında banknot çıkmıştı. Batıdan sponsoru olan muhalefetin bir görüntüsünü oluşturmak için Otunbayeva ve diğer kritik politikacıların, gazetecilerin ve insan hakları aktivistlerinin evlerinin duvarlarında kırmızı boyalı paraların resimleri çizildi.¹⁰⁸

Dahası, muhalefetle mücadele etmek için makamlar tarafından kendi temsilcilerinin delegasyonunu yapmak için başka yöntemler de kullanıldı. Böylece, Mayıs 2004'te Güvenlik Konseyi Sekreteri M. Aşirkulov, talimatlar üzerine “Adil Seçimler İçin” halk hareketini yönetti ve ardından görevinden alındı. Akayev'e süper sevgi dolu olan Aşirkulov'un muhalefetteki ani görünümü, başlangıçta birçok yanlış anlama ve güvensizliğe neden olmuş ve muhalif saflardaki “beşinci bir güç sütunu” olarak değerlendirilmişti.¹⁰⁹

Cumhurbaşkanı'nın damadı A.Toygobayev'in medya holdinginde (KOORT TV kanalı, “Veçerniy Bişkek” gazetesi) muhaliflerin “teşhiri” ve “seçmen haklarının korunması toplumu” gibi devlet yanlısı kamu kuruluşlarını teşkil etmekle birlikte eş zamanlı olarak vaatler de veriliyordu. Cumhurbaşkanı Akayev, ülkeye benzeri görülmemiş bir ekonomik canlanma ve bir alüminyum eritici yapımı için Rusya Enerji Sistemi ve “Temel Element”ten büyük yatırımlar vaat ediyordu.

¹⁰⁸ Mihail Jirohov, **Semena Raspada: Voynı i Konfliktı na Territorii bıvşego SSSR (Parçalanma Tohumları: Eski Sovyetler Birliği Topraklarında Savaşlar ve Çatışmalar)**, Sankt-Petersburg, 2012, s. 45.

¹⁰⁹ Leyla Saralayeva, “Kırgızstanskiy Çinovnik Perekhodit v Oppozitsiyu”, 15.06.2004. URL: <https://zonakz.net/2004/06/15/>

PR araçlarına ek olarak, olağan güç kullanımı, muhalif adayları kaydetmeyi reddetme ve seçimlerden çıkarmaları aktif olarak uygulandı. Kayıt için başvuruda bulunan 473 adaydan sadece 427'si kaydedildi, seçim gününde ise sadece 389 kişi kalmıştır. Özellikle, 4 aday: Roza Otunbayeva dâhil olmak üzere eski büyükelçiler, son 5 yıl için seçimlerden önce ülkede yaşamamış oldukları için kayıt edilmeleri reddedildi. Yurtdışında ülkenin çıkarlarını temsil ettikleri muhtemelen hiç kimseyi ilgilendirmemiştir. Mahkemelerin ve ilçe komisyonlarının kararları ile, Maratbek Cunuşaliyev (67. bölge), Açıhan Turgunbayeva (45. bölge), Akılbek Japarov, Kurmanbek Bayterekov, Beyşenbek Bolotbekov, Arslanbek Maliyev (75. bölge) Abdireim Kulbayev (3. bölge) ve diğerleri seçimlerden uzaklaştırılmıştı. Sonuçta, seçim gününde üç bölgede, bir aday kalmıştı. Kırgızistan'daki akrabalık bağları çok güçlü olduğundan bir kişiye karşı haksızlık olması, yalnızca kendisinin değil, aynı zamanda birçok akrabasına yönelik haksızlık sayılması, ülkenin hemen hemen her yerinde spontane mitinglerin patlaması, yolların kapanması ve devlet binalarının işgal edilmesine neden oldu. Neticede uluslararası gözlemciler bile seçim gününde bazı bölgelere ulaşamadılar.¹¹⁰

Elbette muhalefetin günahsız olduğunu söylemek de yanlış olur. Sorun, muhalefet adaylarının yapmadıkları işlerle suçlandıkları değil, büyük olasılıkla, seçmen rüşvet suçlamaları, kampanyalarda usulsüzlükler vb. gerçeği yansıtıyordu. Ancak bu, Kırgızistan'da sadece tüm adayların olağan uygulaması değil, aynı zamanda günlük yaşam normlarının prensipleri idi ve "resmi" adayların suistimalleri bu konuda daha fazlaydı. Basitçe söylemek gerekirse, yasa herkes tarafından ihlal ediliyordu ancak yalnızca muhalefet ihlal ettiği için cezalandırılmış ve bu bir adaletsizlik duygusu yaratmıştı. Çünkü Bermet Akayev, Aydar Akayev, Oleg Juravlyov, Olga Bezborodova, Damir Oskembayev, vb. adına sayısız rüşvet ve seçmenlerin korkutulması gerçeğine tepki verilmemişti.¹¹¹

Bu zorlayıcı baskı, nüfusun hoşnutsuzluk derecesini daha da arttırdı. Seçimlerden birkaç gün önce ana muhalefet gazetesi MSN'nin basıldığı matbaadaki

¹¹⁰ Zamira Galiyeva, "Parlamentskiye vıborı i Politiçeskiye Partii v Suverennom Kırgızstane", 24 Nisan 2009, <https://ia-centr.ru/experts/4516/>

¹¹¹ Galiyeva, a.g.m, <https://ia-centr.ru/experts/4516/>

elektriğin kesilmesi ve “Azattık” radyosunun eski yayın frekansından mahrum bırakılması büyük bir skandala dönüştü. Yalnızca 7 Mart günü “Severelectro” A.Ş, Freedom House’un Medya Destek Merkezi’nin basımevini elektrik kaynağına bağladı. Elektriğin kesilmesini “elektrik teknisyeninin matbaadaki bir kabloyu bir hattan diğerine kişisel olarak attığı” ifadesiyle açıklandı. Bu vaka ülkenin özelliklerini dikkate almayan ve bu nedenle seçmenlerinin yalnızca hoşnutsuzluğu ve hükümete karşı birleşmesine neden olan birçok “siyah teknoloji” için de geçerliydi.

Ayrıca aile ilişkilerinin dairesel bir biçim aldığı oldukça gelişmiş klan ilişkileri koşullarında hükümette ve muhalefetteki insanların dolaylı aile ilişkilerine sahip olmaları, otomatik olarak sürekli bir iktidardan muhalefete gelen ve tam tersi bir bilgi akışı (daha doğrusu “sızıntılar”) durumu söz konusuydu. Kısmen, böyle bir “karşılıklı bilgi sızıntısı” sistemi, bazı bireylerin herhangi bir durumda konumlarının bir kısmını korumalarını garanti etmiştir. Bu, ihanetten korkan ve bazen basitçe histerik eylemlere yol açan iktidarı ve muhalefeti daha da radikalleştirdi.

Belirgin idari baskıya ve bir dizi muhalefet adaylarının seçimlerden uzaklaştırılmasına rağmen, AGİT ve muhalefet baskısı altında, seçim sürecine demokratik yeniliklerin de dahil olduğu itiraf edilmelidir. Bunlardan en önemlisi, Kırgızistan’da izin verilen ek seçmen listeleri ve bir pasaport dışındaki hemen hemen her belgede ve 500’den az seçmen bulunan alanlarda oy verebilme kabiliyetleri göz önüne alındığında, tekrar oy kullanma olasılığını önlemek amacıyla, oy veren seçmenlerin parmaklarının özel bir yöntemle işaretlenmesiydi. Seçim kanunu genel olarak, en az 2 komisyon görevlisinin kimliğini doğrulaması durumunda, belgesiz oylamaya izin verirdi.

Parmakları işaretleyen mürekkeplerin, sağlığı etkilediklerini ve potansiyelini azalttığını söyleyen en inanılmaz söylentileri yayarak bu yeniliğe de karşı mücadele etme girişimi olmuştur. Sonuçta MSK, seçmenleri işaretlemek için görünmez mürekkep (sprey) laboratuvar testleri için Devlet Sağlık ve Epidemiyolojik Gözetim Dairesine bile başvurmak zorunda kalmıştı. Seçimden önce, laboratuvar araştırmalarının sonuçları hakkında resmi bir görüş açıklandı. Özellikle, “görünmez mürekkebin hafif bir alkol kokusuna sahip tek tip renksiz şeffaf bir sıvı olduğu ve

mürekkep numunesindeki incelenen parametrelere göre, radyoaktif kirlenme ve cilt tahrişine rastlanılmadığı” belirtildi.

Seçim kurulu üyelerinin en az üçte birinin siyasi partilerden gelen tekliflerden atanması da belirtilmişti. Ancak gözlemin gösterdiği gibi, bu olumlu yeniliklerin birçoğuna gerçekte uyum sağlanmıyordu. Seçim kurulları oluşturma konusundaki katı kurallara ve yasaklamalara rağmen devlet adamları, adayların akrabaları, yerel meclis milletvekilleri bu kurullara dâhil edildi. Bermet Akayeva’nın “Alga, Kırgızistan” ve Cengiz Aytmatov’un “Adilet” hükümet yanlısı partileri diğer tüm partilerin temsilinden birkaç kat daha yüksek olan 75’ten 65 ve 63 seçim bölgelerinde seçim komisyonunda temsil edilmişlerdi.¹¹²

Olup bitenleri meşrulaştırmak için Kırgızistan Halkları Birliği, Sivil Toplum Örgütleri Birliği, Yerel Topluluklar Birliği ve hatta Birleşmiş Demokratik Güvenlik Konseyi gibi iktidara sadık kamu kuruluşları oluşturuldu. Onların faaliyetleri kamuya her şeyin yolunda gittiği ve “demokratik güvenliği” ihlal eden varsa, bunun da muhalefetin yaptığını ifade eden raporları sunmaktan ibaretti. ve Kırgızistan iktidarına dost BDT ve Şanhay İşbirliği ülkelerinden gelen gözlemciler de bu yukarıda adı geçen sahte kuruluşların ifadelerini yankılamış oldular. Kırgız televizyonu, Rusya Federasyonu Devlet Duma’sının milletvekillerinden biriyle “Kırgızistan’daki gelişmiş demokrasiyi basitçe kısıktığı ve bu güzel haberi anavatanına, Rusya’ya getireceği” röportajını bile göstermişti. AGİT, ENEMO ve diğer uluslararası örgütlerin gözlemleri ise bunun tamamen aksini söylüyordu.¹¹³

Seçim gününde ayrıca Rus “Golos”un temsilcilerini de içeren Avrupa Seçim İzleme Örgütleri Ağı (ENEMO) gözlemcileri, seçim günlerinde sandık merkezlerinde idari baskının gerçeklerini, yönetim yetkililerinin ve sandık merkezlerinde yaygın olarak bulunduğunu ve aslında, kurul çalışmalarını, yasadışı kampanya ve seçmenlere rüşvet vermeyi ve seçim kurulu tarafından seçim sürecinin kötü örgütlenmesini denetlediklerini kaydettiler. 25 No’lu seçim bölgesinde kamu

¹¹² Asanbek Karakozuyev, “Molodiye Ruleviye”, **Oazis Dergisi**, Sayı: 4 (48), Şubat 2007. <https://ca-oasis.info/oasis/?jrn=49&id=383>

¹¹³ Emir Kulov, “March 2005: Parliamentary Elections as a Catalyst of Protests”, **Central Asian Survey**, vol. 27, No: 3-4, September-December 2008, s. 340.

görevlisi olan öğretmenler ve doktorlar, liderleri belirli bir aday için oy kullanmak zorunda kaldılar. 33 No'lu seçim bölgesinde ise sandık başında bulunmaya izni olmayan kişiler bulunmaktaydı ve açıkça kimin için oy kullanmaları gerektiğine dair insanlara talimat veriyorlardı. 32 No'lu seçim bölgesinde DEC üyesi, oylama yaparken diğer oy verenlerden, belirli bir aday için oy kullanmalarını istedi. 34 No'lu seçim bölgesinde İçişleri temsilcisi sandıkta hazır bulunmuş ve oy sandıklarına tercih listelerini atmalarından önce seçmenlerin belgelerini kontrol etmiştir. 65 No'lu seçim bölgesinde kırsal bölge ve ilçe idaresinin başkanları oylama sürecini kontrol edip gözlemcileri korkutmaya çalıştılar. 24, 32, 70 No'lu seçim bölgelerindeki gözlemciler, seçmenlerin oy kullanma merkezlerine topluca getirildiklerini kaydettiler. 25 No'lu seçim bölgesinde adaylığını geri çeken aday Piyazov'un ismi oylama listesinden silinmemiştir. Ayrıca bir çok seçim bölgelerinde ücreti ödenen elektrik faturası ve alkollü içki dağıtılmıştı.

2.2. Parlamento Seçimleri

2.2.1. Seçimlerin Birinci Turu ve Yapılan Usulsüzlükler

Bermet Akayeva'nın aday olduğu 1 No'lu üniversite seçim bölgesinde seçim kurulu üyeleri olan öğretmenler, bazılarının seçimlerden önce zorla not kayıtları alınmış olan öğrenci seçmenlerinin oylarını sıkı bir şekilde kontrol ettiler.

Seçim gününden hemen önce, sebepsiz yere sadakatsiz üyeler, bölge seçim kurullarından atılmaya başlandı. Böylece cumhurbaşkanı Akayev'in ailesine yakın olan eski Hesap Dairesi Başkanı D. Oskenbayev'in aday olduğu 65 No'lu Sokuluk seçim bölgesinde muhalefet adayı Murtazaliyev tarafından atanan üyeler seçimlerden hemen bir gün önce tüm sandık merkezlerinden üye olmaktan çıkarıldılar. Senaryo aynıydı: bir kişi tarafından bir seçim kurulu üyesinin seçim kampanyasında yasadışı olarak katıldığına kendisi tarafından fark edildiğine dair bir şikâyetle bulunuyordu. Bölge Merkez Seçim Kurulu da bu ifadeleri kontrol etmek için fazla zahmet etmeden bu üyeleri derhal kuruldan çıkarma kararını alıyordu. Dahası, sandık merkezlerini

ziyaret ederken, Bölge Seçim Merkezi başkanları, seçim sırasında, kurulların terkinin değiştirildiğini gizlemeye çalıştılar.¹¹⁴

Seçim merkezlerinin çalışmalarının organizasyonu hiçbir eleştiriye dayanamaz haldeydi, adaylar ve oylama prosedürleri hakkında hiçbir bilginin olmadığı hemen her yerde, protokoller yanlış dolduruldu ve kopyaları eksikti. Seçmenler genellikle uygun kimlik belgeleri olmadan ve seçmenlerin işaretlenme prosedürünü uygulayan seçim kurulu üyeleri tarafından sandık merkezine giren seçmenlerde bu işaretin varlığı kontrol edilmeden oy kullandılar. Örneğin, 73 No’lu seçim bölgesinde, ancak sandık merkezlerinde seçmenlere doğum ve ikametgah belgeleri verilmişti. Gözlemciler ayrıca diğer kişilerin pasaportları ve doğum sertifikaları ile oy kullanıldığını da fark ettiklerini bildirmişlerdi.

Çoğu zaman, sandıklar, gözlemcileri bile yerleştiremeyecek oy kullanmaya uygun olmayan binalara yerleştirilmişti, seçim yerlerinin önünde duran polis memurları ise kalabalığın arasından sandık başına girecek kişileri rasgele seçiyorlardı, çünkü küçük şehir ve kasabalarda kimin kime oy vermeyi planladığını bilmek zor değildi. Bundan dolayı ve kurul üyelerinin okuma yazma bilmeme ve muhtemelen bazı durumlarda usulsüzlükler nedeniyle, gözlemcilerin seçmenlerin haklarının ihlal edildiğine dair ifadelerde bulundular. Özellikle, Bermet Akayeva’nın aday olduğu 1 No’lu Üniversite seçim bölgesi’nde bölge seçim kurulunun müdürü gözlemcileri seçim bültenlerinin dağıtıldığı masaya yaklaşımlarını açıkça yasaklamıştı. 14 No’lu seçim bölgesinde gözlemciler oy sandığına 20 metre uzaklıkta yerleştirilmiş ve seçmen listesini görmelerine izin verilmemiştir. 25 No’lu seçim bölgesinde bölge seçim kurulu üyeleri, adaylardan birinin gözlemcilerini korkutmaya çalışırken, başka bir adaydan gelen gözlemcilere çok dostane davrandılar. 39 No’lu seçim bölgesinde gözlemciler, sandıkta neler olduğunu gözlemlemelerine izin vermeyen bir mesafede kalmaya zorlandılar. 56 No’lu seçim bölgesinde yerel makamların temsilcisi bir adayın gözlemcilerini sandıktan ayrılmaya zorlarken, diğer gözlemcilerin kalmasına izin verilirken, ENEMO gözlemcilerine bu kişinin yönetici olduğu söylendi. 65 No’lu seçim bölgesinde bölge seçim kurulu başkanı, uluslararası

¹¹⁴“Na Parlamentskih Vıborah v Kirgizii Lidiruyıt Deti Prezidenta”.
<https://www.newsru.com/world/28feb2005/vote.html>

gözlemcilere ancak sandıkta bulunan köy idare başkan yardımcısının müdahalesi sonrasında izin vermeyi kabul etti. Bu durum yasaya aykırıydı.¹¹⁵

Seçmen listelerindeki manipölasyonlar yaygın olarak kullanılmıştır. Örneğin, Yol Teknik Okulu binasında bulunan 1119 No'lu Togolokmoldo seçim merkezinde seçmen listelerinin kontrol edilmesi sırasında Mir Caddesi Blok: 56, Daire: 0 adresinde 103 vatandaşın kayıtlı olduğu ortaya çıktı. Bu adreste üniversitenin eğitim binası bulunmaktaydı ve bu binada herhangi bir konut bulunması mümkün değildi. 1124 No'lu seçim bölgesinde seçmen listesinde 1 numaralı Bişkek tıp meslek okulunun öğrenci yurdunda kayıtlı ancak yurttan olmayan 109 öğrenci vardı. Listenin 18 yaşın altındaki öğrencileri ve diğer BDT ülkelerinin vatandaşlarını da içerdiği tespit edildi.¹¹⁶

Seçim günü seçmenlerin seçmen listelerine dâhil edilmediği, çok sayıda seçmenin ek listelere eklendiği, seçmenlerin yeri ve zamanı hakkında bilgi sahibi olmadığı, seçmen isimlerinin yanlış kaydedildiği, farklı isimlerin yazılışı ve seçmen adları olduğu, seçmenlerin isimlerinin karıştırılmasına dair sayısız vaka vardı. 34, 73 ve 65 No'lu seçim ilçelerinde ENEMO gözlemcileri, bölge seçim kurullarında protokollerinin yeni verilerle yeniden yazıldığı başka bir deyişle sahteciliğin yapıldığını kaydettiler. Benzer ihlaller, yerel gözlemciler ve AGİT gözlemcileri tarafından da kaydedildi.¹¹⁷

Genel olarak, Kırgızistan'daki gözlemcilerin aktif çalışması nedeniyle büyük ölçüde birçok ihlal ve tahrifatın önlenmesi söz konusu olsa da seçim kampanyası sırasında işlenen ihlallerin seçim sonuçlarının adaletli ve özgür olduğunu iddia etmenin zor olduğu belirtilmelidir.

Toplamda ilk turda 32 milletvekili seçildi ve kalan seçim bölgelerinde ikinci tur tayin edildi. Özellikle, ilk aşamadan sonra cumhurbaşkanlığı ailesi için yerel Kemin seçim bölgesinde oyların neredeyse %80'ini kazanan cumhurbaşkanının oğlu

¹¹⁵ "Deti Akayeva Lidiruyut na Vıborah". 28.02.2005. URL:

<https://vedomosti.ru/library/articles/2005/02/28/deti-akaeva-lidiruyut-na-vyborah>

¹¹⁶ Zaynidin Kurmanov, "Parlamentskiye Vıborı v Kırgızstane 2005 goda I krah političeskogo rejima A.Akayeva", **Central Asia and the Caucasus Press AB**. URL: <https://www.ca-c.org/2005/cac/03/>

¹¹⁷ Kulov, **March 2005: Parliamentary Elections as a Catalyst of Protests**, s. 339.

Aydar Akayev, cumhurbaşkanlığı yanlısı “Alga Kırgızistan!” partisinin 8 temsilcisinin yanı sıra muhalifler A. Beknazarov ve M. Mukaşev milletvekili seçildiler. Başbakan Nikolay Tanayev’in oğlu Aleksey, Bişkek’in Kurenkeyevskiy semtinde dört yerden ikinci sırada yer almasına rağmen, en büyük sermaye piyasalarının sahibi olan Mamıtbay Salımbekov’un %50’lik engelini kırması nedeniyle milletvekili olma şansını kaybetmedi. T. Usubaliyev’in tek aday olduğu 75 No’lu Ton seçim bölgesinde, seçmenlerin çoğunluğu “bütün adaylara karşı” oy kullandı. 41 No’lu Karasu bölgesinin birçok sandık merkezinde oylama sonuçları iptal edildi. %52 katılımı oyların %45,5’ini kazanan cumhurbaşkanının kızı Bermet Akayeva ve muhalefetçi Bolotbek Maripov “Alga Kırgızistan!”dan 14 aday ve muhalefetin belli başlı üyeleri Kurmanbek Bakiyev, Adahan Madumarov ve Omurbek Tekebayev de ikinci tura geçtiler.¹¹⁸

İlk turdan hemen sonra 25 No’lu Karaunkur seçim ilçesinde ikinci tura çıkan “Kırgızistan Halk Hareketi”nin lideri Kurmanbek Bakiyev, bir basın toplantısı düzenledi. Demokrasinin tüm yıllarında, Kırgızistan’da bu kadar dürüst olmayan bir seçim yapılmadığını söyledi. Ona göre, kampanyanın başlamasından hemen sonra, Toguz-Torou bölgesinin devlet idaresindeki çalışanlar köyün her yerine seyahat edip seçmenleri, “milletvekili olamayan insan nasıl ülkenin cumhurbaşkanı olabilir?” diye rahatça konuşmak için hiç kimsenin Kurmanbek Bakiyev’e oy vermemesi gerektiği konusunda uyarılmışlardır. Bakiyev’e seçmenlerle toplantılar için ofis binaları verilmedi ve insanlar soğukta ayakta durmaya zorlanmışlardır.¹¹⁹

Askar Akayev’in vaftiz oğlu Kanıbek İmanaliyev’in kazandığı 62 No’lu Alemudun seçim ilçesinde muhalefet adayı A. Karpasov, sandıkların başına minibüslerle getirilen yüzlerce ek seçmenlerin ilçe ve bölge seçim kurulları tarafından listelere eklendiğini bildirip mahkemeye başvurdu. Ancak seçim merkezlerinde Seçim Yasası’na aykırı olarak, ana listelerin gerektirdiğinden daha fazla 4.917 oy kullanıldı. Muhalefet yetkilileri, adayların Seçim Yasası’na aykırı

¹¹⁸ Galiyeva, **a.g.m.**, <https://ia-centr.ru/experts/4516/>

¹¹⁹ Peter Finn, “Elections in Kyrgyzstan Inconclusive: Most Legislative Races Forced Into Runoffs; Monitors Fault Atmosphere”. **Washington Post Foreign Service**. Tuesday, March 1, 2005. www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A60195-2005Feb28.html?nav=rss_world/asia/centralasia/kyrgyzstan/post&nodirect=on

olarak tescil edildiğini ve aslında yabancı ülke: Rusya vatandaşı Kadircan Batırov (Celalabad, 30 No’lu seçim bölgesi) ve Özbekistan vatandaşı Abdumutalip Hakimov’un (Bazarkorgon-Suzak, 27 nolu seçim bölgesi) milletvekili olarak seçildiğini söyleyerek suçladılar. İkinci turdan önce 27 Şubat’ta oylamanın nasıl gittiği konusundaki protestolara ve öfkeye rağmen, baskı sadece yoğunlaştı ve bu da yeni bir hoşnutsuzluğa yol açtı.¹²⁰

Böylece 5 Mart 2005 tarihinde 33 No’lu Narın bölge seçim kurulu kararıyla, ikinci turu kazanan aday İşenbay Kadirbekov seçimden çekildi (Karganbek Samakov’dan %34.6’ya karşı %32.38 almıştı). 7 Mart’ta bu karar Kırgızistan MSK’u tarafından da onaylandı. İşenbay Kadirbekov’un kaydını iptal etme kararı, Karganbek Samakov’un rakibi İşenbay Kadirbekov’un yetkili temsilcisi M. Assakunov tarafından kampanya koşullarının ihlal edilmesiyle ilgili şikayeti üzerine alınmıştı. Seçim Yasası’nın 31’inci maddesine göre, bir tekrar oylama işlemi sırasında, tekrar oylamanın atanmasına ilişkin BSK kararının resmi yayınlandığı tarihten itibaren kampanyaya devam edilir. 33 No’lu bölge seçim kurulu, 1 Mart 2005 tarihli kararıyla ikinci kez seçim yapma hakkında karar aldı. Ancak, ne bölge ne de bölgesel gazetelerin 8 Mart’a kadar yayınlanmaması nedeniyle Karganbek Samakov’un görüşüne göre, herhangi bir kampanyanın yapılması o zamana kadar yasaktır. Böyle bir kesinti, hükümet yanlısı adayın yararına çalıştığı açıktır, çünkü MSK’nun konumundan hareket edersek, muhalefet adayı için seçim kampanyası yapması için fiilen zamanı kalmıyordu. İşenbay Kadirbekov’un görüşüne göre, 2 Mart 2005 tarihinde saat 17.15’te “Almaz” adlı radyoda yaptığı konuşması, kararın yayınlanması olarak kabul edilebilir. Karar taslağına oylama yapılırken görüşler bölündü: Başkan S. Imanbayev başkanlığındaki Merkez Seçim Kurulu’nun beş üyesi, 33 No’lu bölge seçim kurulu kararının iptali için oy kullandı; altısı bu karara karşı, biri oy kullanmaktan çekildi. Bu nedenle Merkez Seçim Kurulu’nun 33 nolu bölge seçim kurulu’nun kararının iptali konusundaki kararı kabul edilmedi. Narın’da İşenbay Kadirbekov’un destekçilerinin protestoları hemen başladı, protestocular kentin merkezi meydanına 2 çadırı yerleştirip toplu taşıma araçlarının hareketini felç etti, protestocuların sayısı hızla 500-600 kişiye ulaştı, İşenbay Kadirbekov’un

¹²⁰ Kinev, **a.g.m.**, www.igpi.ru/info/people/kynev/1128082583.html.

yaklaşık 1.000 destekçisi Karaçiy ve Ana-Arça köylerindeki Bişkek-Torugart karayolunu kapatıp mitingler düzenlediler. Otoyolda Bişkek'ten Narın'a dönen Vali Ş. Medetbekov'un bulunduğu arabayı durdurup birkaç saat onu rehin tuttular. Protestocular, kendilerine göre, kendilerinin adayı Kadirbekov'un davasını en kısa sürede çözmesi için bir şartla bölge başkanını serbest bıraktılar. Karar vermesi için 1 saat verildi. Narın'da protestocular; cumhurbaşkanı, vali, çeşitli hükümet kollarının başkanlarının istifasını ve bölgesel komitenin kaldırılmasını talep ettiler.

7 Mart 2005 sabahı Karakol'da Isık Göl bölge devlet idaresi binası önünde birkaç adayın destekçilerinin katılımıyla bir miting düzenlendi. Protestocular, bölgeye göre adil ve şeffaf seçimler sağlayamayan Isık Göl valisi Tokon Şayliyeva'nın istifasını talep ettiler. Aynı gün, Oş bölgesinin Özbeklerin ağırlıklı olduğu Uzgen kentinde 500'den fazla kişi, Uzgen belediye devlet idaresinin önünde toplanarak adaletli seçimler talep ederek binayı işgal etti.¹²¹

7 Mart'ta meclis milletvekili ve muhalefet liderlerinden biri olan Kurmanbek Bakiyev, önümüzdeki birkaç gün içinde, Kırgızistan Devlet Başkanı'nın erken seçimi konusunu ele almak üzere Jogorku Keneş'in olağanüstü 3. oturumunu düzenlemeyi teklif etti. Bunu protestocularla toplantıda söyledi. Bu nedenle iktidar partisinin dış başarısına rağmen, cumhurbaşkanının kademeli olarak durumun kontrolünü kaybettiği açıktı. Bu şartlar altında, daha önce tarafsız olan birçok yerel klan giderek daha temkinli hale geldi ve cumhurbaşkanını daha fazla desteklemenin artık mantıklı olup olmadığı hakkında düşünmeye başladı. 59 No'lu Çuy, 33 No'lu Narın, 34 No'lu Koçkor ve 41 No'lu Karasu seçim bölgelerinde 14 Mart'ta yapılan oylamanın mümkün olamayacağından 20 Mart'a ertelendi.¹²²

2.2.3. İkinci Tur Parlamento Seçimleri ve Usulsüzlüklerin Devam Etmesi

13 Mart'ta yapılan ikinci tur, 39 seçim bölgelerinde 27 Şubat'taki oylamadan daha büyük ihlallerle geçti. Pazartesi sabahı, Oş, Uzgen, Alay ve Toktogul ilçelerinde, Celalabad, Batken, Talas ve diğer yerlerde seçimi kaybeden adayların

¹²¹ Tatyana Stanovaya, "Revolütsiya v Kirgizii", 28 Mart 2005, <https://politkom.ru/378.html>

¹²² Kinev, a.g.m., www.igpi.ru/info/people/kynev/1128082583.html.

destekçileri mitinglere geldi. Protestocular, yolları kapatıp ülke hükümetinin istifa etmesini ve seçimlerin tekrar yapılmasını talep ettiler. 15 Mart 2005 tarihinde 6 No'lu Asanbayev seçim bölgesinden Melis Eşimkanov, 11 No'lu Kuruluş seçim bölgesinden Kabay Karabekov ve 21 No'lu Toktoğul seçim bölgesinden Toktosun Madiyarov gibi seçimi kaybeden milletvekili adayları iktidar partisini temsil eden "Alga, Kırgızistan!" partisinin yaptığı usulsüzlüklere işaret ettiler. Basın toplantısının katılımcılarının bildirdiği gibi, muhalifleri, seçmenlere seçim gününde bir oylama için 100 ile 500 som sunmuşlardır. Toktosun Madiyarov, "Seçim günü, Toktoğul ilçesi sakinlerine, özellikle 50 litre ücretsiz dizel yakıt alma hakkı üzerine sarı kartlar verildi" dedi. Kabay Karabekov ayrıca, bölge seçim kurulları üzerinde idari baskı kanıtı bulunduğunu da belirtti. Bununla birlikte çoklu oylamanın gerekçeleri de belirtildi. "İçişleri Bakanlığı Akademisi'nde aynı bölük üç kez oy kullandı. Öğrenciler, parmaklarını yağ ile sürüp sandığa girerdiler, sonra çıkıp parmaklarını yıkardılar ve sonra komutanları onları yeniden sandık başına getirirdi" dedi. Kabay Karabekov, ikisi hariç diğer tüm seçim bölgelerinde kendisinin kazandığından emin olduğunu iddia etti. Özel mülk sahiplerinin tüm bu ihlallerin video ve ses kaydı kanıtlarına sahip olduklarını da bildirdi.¹²³

34 No'lu Koçkor seçim bölgesinde seçmenlerin oylamada tek aday olarak belirtilen T. Usubaliyev'in adaylığına karşı oy kullanmalarına rağmen 14 Mart'ta Bişkek Pervomay İlçe Mahkemesi, protestolara rağmen T. Usubaliyev'in tekrar seçimlere katılmasına izin verdi. Alay ve Kurşab ilçelerindeki seçim sonuçlarıyla ilgili açıklama kavga ile sona erdi. 44 No'lu Alay seçim ilçesinde ilk önce Yasama Meclisi Başkanı Abdıganı Erkebayev'in kazandığı ilan edildikten sonra eski Maliye Bakanı Marat Sultanov'un taraftarları, Gülçe ve Sopukorgon ilçelerinde Oş-Sarıtaş otoyolunu kapattılar. Ayrıca, bölgedeki seçimlerin şeffaf ve dürüst olmadığını belirten ve "Seçimleri iptal et!", "Adalet hüküm sürene kadar ayrılmayacağız!" diyerek Alay bölge devlet idaresinin binası çevresinde yaklaşık 500 kişi toplandı. Bir noktada, ilçe idare binasına girmeye çalışıldı. Şikâyetleri değerlendiren ilçe kurulu, 15 Mart'ta 44 No'lu Alay seçim bölgesinin 4 ilçesinin seçim sonuçlarını iptal etti. Oylar tekrar sayıldıktan sonra Marat Sultanov %52.08 ile kazanan oldu. Abdıganı

¹²³ Kinev, a.g.m., www.igpi.ru/info/people/kynev/1128082583.html.

Erkebayev ise %47 oy aldı. 39 No'lu Kurşab seçim bölgesinde Adahan Madumarov'un 11.366 (%48.54) oyuna karşı 11.538 kişinin (%49.27) oyuyla Mamat Orozbayev başlangıçta kazanan oldu. Fakat baskı altında bölgedeki 3 seçim ilçenin sonuçlarını gözden geçirmeye karar verildikten sonra oyların % 63'üyle Madumarov'un kazandığı ilan edildi. Ancak MSK neredeyse hemen Madumarov ve Sultanov'un milletvekili olamayacakları yönünde bir açıklama yaptı. MSK'dan yapılan bir basın açıklamasında, "üç ve dört seçim bölgelerinde yapılan oylamanın bölge komisyonları tarafından iptal edilmesi sonucu olarak, adayların kazandığı oy oranının değiştiği ve dolayısıyla liderlerin de değiştiği kaydedildi. Bu liderler Seçim Yasası'na aykırı olarak kendilerinin seçildiklerini ilan ettiler". MSK tartışmalı bölgelerde ikinci kez seçim yapılmasına karar verdi.¹²⁴

Böylece 27 Şubat ve 13 Mart'ta yapılan iki seçimler büyük bir olay yaşanmadan bitti.¹²⁵ Yarışmalarda yeni bir özellik, yukarıda da belirtildiği üzere organize dolandırıcılıkla mücadele etmek için seçmen işaretlemesinin kullanılmasıydı. Seçmenin sol başparmağı/işaret parmağı tekrar oy vermeyi engellemek için silinmez mürekkeple işaretlendi. Program ABD hükümeti tarafından finanse edildi (185.000 ABD Doları) ve Uluslararası Seçim Sistemleri Vakfı (IFES) tarafından dağıtıldı. İlk seçim turu sonuçsuz kaldı ve yalnızca 32 aday seçimi kazanmıştı (Kırgızistan seçim yasasında bir adayın oyların %50'sinden fazlasını kazanması talep edilir, aksi halde en güçlü iki yarışmacı arasında ikinci turun yapılması gerekir). İlk tur oylamada başarılı olan adayların çoğu, Akayev'e sadık oldukları düşünülen zengin yerel işadamlarıydı. Bu açılış turunda çok az sayıda muhalif adamlar seçildi. Tahmin edildiği gibi ikinci turda çıkan sonuçlarda en önemli muhaliflerin tecrit edildikleri görülüyor; seçilen 75 milletvekilinden sadece yedisi muhalefetin açıkça teşhis edilebilir üyeleri idi. Sonuçlara anında tepki gelmedi ve Akayev hatta 16 Mart'ta Turuncu ve Gül devrimlerini dikkatlice inceledikten sonra, Sovyet sonrası mekanı sarsan renkli devrim hastalığına karşı bir anti-virüs

¹²⁴ Kinev, **a.g.m.**, www.igpi.ru/info/people/kynev/1128082583.html.

¹²⁵ "Na Parlamentskih Vıborah v Kirgizii lideruyıt Deti Prezidenta".
<https://www.newsru.com/world/28feb2005/vote.html>

geliştirdiğini iddia etmişti. Ne var ki, onun övünmelerinin vakitsiz olduğu anlaşıldı ve kısa süre sonra ülkenin farklı bölgelerinde hoşnutsuzluk yankıları başladı.¹²⁶

2.3. Güneyde Ortaya Çıkan Hoşnutsuzluklar

Kurmanbek Bakiyev'in kendi bölgesinde kaybettiğine dair ilan, Celalabad merkezinde ulusal kurultay tarafından ilan edilen binlerce kişinin katıldığı bir mitinge neden oldu. 15 Mart günü, Kurmanbek Bakiyev mitingde konuştu. Konuşmasında, seçim sürecinde resmi makamlarca kirli teknolojilerin kullanımının gerçeklerini belirtti. Kurmanbek Bakiyev'in konuşmasının ardından Kırgızistan Birliği Koordinasyon Meclisi'nin kurulmasına karar verildi. 31 No'lu Kogart seçim bölgesinde eski aday olan Jusupbek Jeyenbekov, bu konseyin başkanı seçildi. Bölgesel yönetimin inşasını işgal eden muhalefet, fiilen Celalabad bölgesindeki iktidarın ele geçirildiğini ilan etti. Kırgızistan Cumhurbaşkanı tarafından atanan Celalabad bölgesi valisi Jusupbek Şaripov'un ikametgâhı geçici olarak Celalabad'ın İçişleri Müdürlüğü binasında yer almaktaydı. Jusupbek Jeyenbekov'un odası ise şehrin meydanındaki çadırlardan birindeydi. Jusupbek Şaripov, protestocuların eylemlerini ve Kurultay'ı yasadışı olduğunu belirtti. Ona göre, bu eylemlerden sorumlu olan tüm insanlar, Kırgız Cumhuriyeti Ceza Kanunu uyarınca cezalandırılacak ve hapsedilecektir.¹²⁷

Benzer bir senaryo Narın bölgesinde de yaşandı. Narın Bölgesi'ndeki 34 No'lu Koçkor seçim bölgesinden milletvekili adayı olan Akılbek Japarov'un taraftarları, 16 Mart günü Yüksek Mahkemenin T. Usubaliyev lehine aldığı kararını iptal etmeyi talep ederek Koçkor bölge yönetim binasını ele geçirdi. Ek olarak, protestocuların temel talebi, hükümet ve cumhurbaşkanı dahil olmak üzere bölge başkanı Ş. Medetbekov'un istifası idi. 17 Mart 2005'te, Koçkor ilçesi sakinleri, Celalabad senaryosuna benzer yeni bir "ulusal" başkan seçtiler. Aynı kalabalık protesto Talas'ta da gerçekleşti, seçimleri kaybeden Ravşan Jeyenbekov'un

¹²⁶ Finn, "Elections in Kyrgyzstan Inconclusive: Most Legislative Races Forced Into Runoffs; Monitors Fault Atmosphere". 2005. www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A60195-2005Feb28.html?nav=rss_world/asia/centralasia/kyrgyzstan/post&nodirect=on

¹²⁷ Shairbek Juraev, "Kyrgyz Democracy? The Tulip Revolution and Beyond", *Central Asian Survey*, vol. 27, Nos. 3-4, September-December 2008, p. 255.

tarafatları bölge yönetim binasını engelleyip vali ve Bakay-Ata bölgesi başkanını rehin aldılar.¹²⁸

16 Mart'ta, mevcut parlamentonun milletvekilleri yani sadece 38 kişi, BM Güvenlik Konseyi, Jogorku Keneş Yasama Meclisi Başkanı ve Kırgızistan Anayasa Mahkemesi Başkanına itirazda bulundular. Bu itiraz bildirisinde Kırgızistan'ın yürütme organının, Kırgızistan Anayasası'nı açıkça ihlal ederek mevcut parlamento için son teslim tarihinden daha erken bir tarihte 10 Mart'ta olağanüstü bir oturum yapılmasına izin vermediği belirtilmişti. Bildiride ayrıca, Kırgızistan'da yapılan milletvekili seçimlerinin demokratik standartlara uymadığı, çok sayıda ihlalle karşılandığı ve cumhurbaşkanı Askar Akayev'in Anayasa garantörünün görevlerini yerine getirmeyi bıraktığı belirtildi. Bildiri yazarları, hükümetin eylemlerinin yasal olarak değerlendirilmesini ve onları başlatanların kovuşturulmasını talep ettiler. İhlal koşullarını araştırmak, görevden almak ve Güvenlik Konseyi sekreteri ile Kırgızistan İçişleri Bakanını adalet önüne çıkarmak için karma bir komisyon oluşturmayı önerdiler. Milletvekillerine göre, uluslararası toplumun ve meclis üyelerinin de Kırgız hükümetinin anayasaya aykırı eylemlerinin soruşturulması ve değerlendirilmesinde yer alması gerekiyordu.¹²⁹

17 Mart'ta Uzgen'deki durum kötüleşti. Liderlerinin yine ilçede oylarının çalındığını öğrenen Adahan Madumarov'un taraftarları yine ilçe idaresinin binasını ele geçirdiler. 19 Mart 2005 tarihinde eski milletvekilleri Melis Eşimkanov ve Kabay Karabekov'un yanı sıra eski Sosyal Demokrat Partisi Başkanı Almazbek Atambayev, Kırgızistan Demokrat Hareketi lideri Jpar Jekşeyev ve "Janı Bagıt" Partisi başkanı Muratbek İmanaliyev Bişkek'in güney-doğusunda bulunan Kok-Jar yerleşim bölgesi yakınında bir miting düzenlediler. Mitinge 3 binden fazla kişi katıldı. Mitingin konuşmacıları, Kırgız Cumhuriyeti Jogorku Keneş'in seçimlerinin oylama sonuçlarının gözden geçirilmesinin yanı sıra ülke yönetiminin istifasını talep ettiler. Onlara göre makamlar, adaylarını meclise tanıtmak için seçimlerde kirli teknolojileri kullandılar. Nitekim Melis Eşimkanov, Kırgızistan'daki mevcut siyasi durumu,

¹²⁸ Juraev, **a.g.m.**, s. 257.

¹²⁹ Rifat Şayhutdinov, "Kırgızıya-2005: "Demoteknika" na Marşe" ("Kırgızistan-2005: Demoteknik Yürüyüşüdür"), 6 Nisan 2005, <http://polit.ru/article/2005/04/06/demot/>

80'lerin sonunda Romanya'nın başkanı Ceausescu'nun vurulduğu Romanya'daki durumla karşılaştırıp Kırgızistan cumhurbaşkanı'nı onun da başına böyle bir günün gelme ihtimalinden uyardı. "Gerçekten Askar Akayev'e böyle bir şeyin olmasını istemem" dedi. Mitingin sonunda, seçim sonuçlarının gözden geçirilmesini, cumhurbaşkanı ve ekibinin istifasını talep eden bir karar alındı. Almazbek Atambayev, "onlara gönüllü olarak istifa etme şansı veriyoruz" dedi.¹³⁰

Aynı gün, Oş'taki halk kurultayında "halk başkanı" seçildi: bölge başkanı Anvar Artıkov, Oş bölgesi halk meclisi başkanı oldu. Kurmanbek Bakiyev, Roza Otunbayeva, Adahan Madumarov, Topçubek Turgunaliyev, Gürcistan parlamentosu temsilcileri ve diğerleri Oş'taki kalabalığın önünde konuştu. Toplamda, yaklaşık 5 bin kişi mitinge katıldı. 20 Mart günü, gece Oş ve Celalabad kentlerinde, kolluk kuvvetleri, bölgesel yönetimlerin binalarını serbest bırakmak için bir operasyon düzenledi. Operasyon sabah saat 5.30'da başlayıp yaklaşık 30 dakika sürdü. Binaların ele geçirilmesi sırasında, polislerin coplarla barışçıl göstericilere şiddet uygulamaları onlarca kişinin yaralanmasına neden oldu. Ayrıca protestocular ve güvenlik güçleri arasında çatışmalar yaşandı. Belirsiz sayıda gösterici tutuklandı. Bazıları yakındaki karakola alındı. Aynı zamanda Oş bölgesinin alternatif otoritesi: Halk Keneşi'nin başkanı olarak seçilen Anvar Artıkov, saldırıdan bir gün önce tutuklanmıştı. Oş'tan edinilen bilgilere göre, 19 Mart Cumartesi gecesi geç saatlerde o, bölgenin meşru valisi Kubanıçbek Joldoşev ile müzakere etmeye davet edilmişti. Görüşmelerden sonra sabaha kadar gözaltına alındı ve bölge yönetiminin saldırı binası başladığında çevik kuvvet polisi tarafından tutuklandı.¹³¹

Kırgız İçişleri Bakanlığı'nın özel kuvvetleri, Oş ve Celalabad'daki bölgesel yönetimlerin binalarını bastıktan sonra, binden fazla kişi Celalabad emniyet müdürlüğü binasını ele geçirip yaktdılar. Akşam geç saatlerde protestocuların çoğunluğu Celalabad'ın merkezinde yoğunlaştı, sonra bazıları hava alanına doğru yönelip fiilen tam kontrol altına alındı. Askerlerin olduğu uçakların inememesi için kalkış ve iniş pistini taşlarla doldurdular. Başkanlık yanlısı güçler bir olağanüstü hal

¹³⁰ Bermet Tursunkulova, "The Power of Precedent?", *Central Asian Survey*, vol. 27, No: 3-4, September-December 2008, s. 355.

¹³¹ Scott Radnitz, "What Really Happened in Kyrgyzstan?", *Journal of Democracy*, vol: 17, Issue: 2, p. 135.

ilan etmek, muhalif medyayı kapatmak ve cumhurbaşkanını anayasanın garantörü olarak korumak, ulusal birlik koordinasyon meclisi tarafından temsil edilen muhalefet ise iktidarı halkın aleyhine savaş açmakla suçlayıp cumhurbaşkanının istifasını talep etti. AGİT İzleme Merkezi, tarafları güç kullanmaktan kaçınmaya ve insan hakları ve özgürlüklerinin temel ilkelerine, hukukun üstünlüğüne saygı göstermeye ve diyaloga bağlı kalmaya çağırdı. AGİT uzmanları, yolları kapatmanın ve devlet binalarını ele geçirmenin ülkede şiddeti arttıracığından korktuklarını dile getirdiler.¹³²

Aslında tüm Kırgızistan'ın güneyi, muhalefetin elinde olup kısa süre sonra Bişkek'e yöneldi. Bu arada iktidar protestoları görmezden gelmeye devam etti ve 20 Mart'ta ülkenin kuzeyindeki iki bölgede "ertelenmiş bir oylama" gerçekleşti. Fakat 33 No'lu Narın seçim bölgesinde İ. Kadirbekbekov protestolarına rağmen böyle bir seçim yapılmadı. 20 Mart günü yapılan oylama sonucunda K. Samakov % 47 oy aldı, seçmenlerin % 44.3'ü ise "herkese karşı" oy kullandı. Narın İli için, Kadirbekov'un şahsı "sembolik"ti. O sadece 2 dönem için meclise seçilmekle kalmayıp aynı zamanda Narın İlindeki zorlu yaşam koşulları altında olan kadınların emeklilik yaşını 45 yaşa indiren bir yasanın kabul edilmesini de sağlamıştı. 59 No'lu Çuy seçim bölgesinde, eski Yasama meclisinin milletvekili Aydarbek Kerimkulov ve bir işadamı R. Şabotoyev, bu bölgeden bir milletvekili görevi için yarıştılar. Oylama sonucunda Aydarbek Kerimkulov % 42.47 oy kazandı, % 23.1 oy resmi verilere göre "herkese karşı", % 33 ise R. Şabotoyev için verilmişti.¹³³

Gerginlik gittikçe artarak ülkenin farklı yerlerinden memnun olmayan insanlar Bişkek'e akın etmeye devam ettiler ve kentin banliyölerinde zaten diğer bölgelerden gelen yeteri kadar göçmen vardı. Birçok farklı grubun tedirginliği giderek artmaya başladı. 23 Mart'ta Akayev, Keneşbek Duşebayev'i İçişleri Bakanını atadı. Ülke Başsavcısı, muhalefet lideri Kurmanbek Bakiyev'in ciddi devlet suçları işlediğinden şüphelenildiğini açıkladı ve buna karşılık Bakiyev, taleplerini sıklaştırdı ve Akayev'in derhal istifa etmesini talep etti. Aynı gün, Oş'ta şehir meclisi milletvekillerinin toplantısı yapıldı. Bu toplantının üyeleri, Oş'un belediye başkanı

¹³² Tatyana Stanovaya, "Revolütsiya v Kirgizii", 28 Mart 2005, <https://politkom.ru/378.html>

¹³³ Kulov, **March 2005: Parliamentary Elections as a Catalyst of Protests**, s. 345.

Satıbaldı Çırmaşev'e güvenmeyi reddetti ve yeni bir belediye başkanı seçtiler. Daha önce Oş belediye başkan yardımcılığı görevini yapan Mamasadık Bakirov Oş belediye başkanı oldu.

2.4. Devrim'in Doruk Noktası: Bişkek'te Hükümet Binalarının Ele Geçirilmesi

24 Mart'ta Oş'a Bişkek'ten muhalefetle görüşmek üzere gelen hükümet meclis heyeti taşıyan bir helikopter indi. Muhalefet temsilcileri makamlarla müzakere için ön şartları: Bakanlar Kurulu Başkanı B. Canuzakov'un, sınır birliklerinin başkanı K. Sadiyev'in istifası, Oş ve Celalabad halk meclislerinin statüsünün resmi olarak tanınmasını istediler. Aynı zamanda sabah saatlerinde Bişkek'te Dr. J. Nazaraliyev'in tıp merkezinin olduğu ilçede, Oş pazarının yakınında ve Kırgız parlamentosu yakınındaki meydanda mitingler başladı. Nazaraliyev merkezine yakın mitingde yaklaşık 5.000 kişi toplanıp muhalefet liderleri Roza Otunbayeva ve Kurmanbek Bakiyev konuştu. Saat 12.30'da Çuy Bulvarı'ndaki protestocular Beyaz Saray'a yöneldiler. Yaklaşık 5-7 bin kişi toplandı. Yaklaşık 11.50'de Almazbek Atambayev'in basın toplantısı sona erdi ve kolluk kuvvetlerine sivillere karşı kullanmaları için silah verildiğini söyledi. Atambayev ayrıca, en az bir kişinin öldürülmesi halinde, tüm Akayev rejiminin kanun ve Kırgızistan halkının önünde sorumlu olacağını söyledi. İçişleri Bakanı Keneşbek Duşebayev de mitingde konuşup kolluk kuvvetlerinin protestoculara karşı güç kullanmayacağına söz verdi. Duşebayev, muhalefet destekçilerine hükümet binalarını yağmalamama çağrısında bulundu. Mitingdeki katılımcı sayısı sürekli arttı. Birkaç spor görünümü ve beyaz bereli ve mavi kol bantlarına sahip kişi, protestocuların saflarını geçip herkesle dövüşmeye başladı. Bir gün önce benzer şekilde giyinmiş insanlar Bişkek'in merkezinde küçük bir mitingi dağıtmada aktif bir rol oynamışlardı. Miting katılımcıları, mevcut tüm araçları kullanarak birlikte kavga ettiler, saldırganlar atıldı. Onlar cumhurbaşkanının ikametgâhına doğru kaçtılar, polis ise onları tutuklamadı. Ardından meydanda ilk atışlar yapıldı, miting katılımcılarının saldırısına cevap olarak, özel kuvvetler boş mühimmatla ateş açtı. Öfkeli protestocular, cumhurbaşkanının ve ülkenin hükümetinin ikamet ettiği Bişkek Beyaz Sarayına doğru ilerlediler. Onu koruyan polisin direnmemesi ve kalabalığın binaya girmesi

tam bir sürprizdi. Kaçamayan devlet adamlarının bir kısmı acımasızca dövüldü. Bu zamana kadar cumhurbaşkanı Akayev, Beyaz Saray'dan ayrılmayı çoktan başarmıştı, ardından birkaç gün ortadan kayboldu. Şehirde tam bir kaos durumu meydana geldi. Aynı zamanda, bir grup muhalif, Kırgızistan eski başkan yardımcısı Feliks Kulov'un hapis cezasına çarptırıldığı Bişkek banliyösüne gitti. Bir saat sonra Feliks Kulov, artık Kırgız devlet televizyonunda millete bir konuşma yapıyordu. Halk devriminin zaferiyle tebrik ederek, Kırgız halkını sakinleşmeye, muhaliflerinden intikam almamaya ve ülkenin güç yapılarını sivillere karşı silah kullanmamaya çağırdı. Aynı zamanda Kırgızistan'ın üçüncü büyük bölgesi Batken, Akayev'in muhaliflerinin kontrolüne geçti. Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in binlerce rakibi cumhuriyetin güney batısındaki Batken'de bulunan bölgesel yönetim binasını ele geçirdi.¹³⁴

Olağanüstü toplanan meclis, İşenbay Kadirbekov'u geçici devlet başkanı olarak seçti, geçici hükümete Kurmanbek Bakiyev başkanlık etti. Ertesi gün, Bakiyev eşzamanlı olarak devletin geçici cumhurbaşkanı oldu. Feliks Kulov güvenlik güçlerini denetlemek ve düzenin restorasyonu ile görevlendirildi. Kırgızistan Anayasa Mahkemesi başkanı Çolpan Bayekova, Parlamento toplantısında Bakiyev'in yasal olarak cumhurbaşkan vekili olarak atandığını söyledi.

24 Mart'ta, kaosun tam ortasında Kurmanbek Bakiyev Akayev'in yokluğunda cumhurbaşkanı ve başbakan vekili görevine atanması ve bu atamalar daha sonra yeni seçilen parlamentoda onaylanması,¹³⁵ karizmatik ya da güçlü bir lider olmasa da, Bakiyev'in muhalefetteki birçok kişi tarafından kabul edildiği anlamına geliyordu. Bir güneyli olarak, Bişkek'te ülkenin kuzeyindeki akrabaları ve arkadaşları ile yönetimdeki kilit konumları dolduran Akayev'in seçkin gruplarından yabancılaşmış hissettikleri güneydeki birçok kişinin desteğine güvenebilirdi. Nispeten geleneksel ve milliyetçi güneyin egemenliğinden korkan daha liberal ve Ruslaşmış kuzey bölgelerde Bakiyev kendisini ılımlı göstermeyi başardı.¹³⁶ Dahası, bir etnik Rus kadın ile evli olduğu gerçeği birçok milli azınlığın korkularını giderdi.

¹³⁴ İlya Jegulev, "Ognestrel'naya Demokratiya", ("Ateşli Demokrasi"), 25 Mart 2005, https://www.gazeta.ru/2005/03/25/oa_152514.shtml

¹³⁵ Kurmanbek Saliyevich Bakiyev. *Biografiçeskaya spravka*. 24.07.2009, <https://ria.ru/world/20090724/178492886.html>

¹³⁶ <https://lenta.ru/lib/14170838/>

Bakiyev'in siyasette ve 2001'den 2002'ye kadar başbakanlık görevinde bulunduğu konusunda yaşadığı tecrübeler, önceki siyasi ve ekonomik politikalardan radikal bir ayrılmadan korkan hem Kırgızistan içindeki hem de diğer Sovyet sonrası cumhuriyetlerdeki siyasi muhafazakârların birçok kuşkusunu bastırdı. Onun muhafazakâr çizgisi, yeni seçimler yapılmayacağı ve yeni parlamentonun ülkenin meşru meclisi olarak kabul edileceği netleşince hemen belirginleşti. Bu, bir darbeye Akayev'in devrilmesinin temelini baltaladı. Akayev, Moskova'dan gösterişli bir şekilde yeni hükümeti “devrimci sloganlarla maskelenmiş yağma ve anarşi yapan bir grup sorumsuz siyasi maceraperest ve komplocu” diyerek kınadı.¹³⁷ Bir süre Akayev, görevini bırakmayı reddetmiş gibi görünmüş olsa da, 3 Nisan'da Kırgızistan parlamento sözcüsü Omurbek Tekebaev başkanlığındaki bir heyetle Moskova'da bir toplantı yaptıktan sonra Kırgızistan cumhurbaşkanı istifayı kabul etti.¹³⁸

24-25 Mart 2005 gecesi, ülkenin tarihine “yağmacıların gecesi” olarak girdi; akşam saat dokuzdan sonra korumasız bir şehirde yağma başladı. Ayrıca esas olarak kaçan cumhurbaşkanının ailesinin üyelerinin ve yandaşlarına ait dükkânları soydular. Soygun senaryosu yaklaşık olarak aynıydı; mağazaya bir araba gelip içinden güçlü genç insanlar çıkar, pencereleri kırardı. Ardından kalabalığa, “soygunun yapabileceği” sinyali verilirdi. Ne eski rejim kontrolü geri alabildi ne de siyasi elit yöneticileri yönetim hakkını tekrar ele alma girişiminde bulundular. Kitlesel yağma tüm Bişkek'e yayıldı. Yabancı iş adamlarının, özellikle Türk dükkânları gibi Akayev ailesi ile bağlantılı olduğu düşünülen iş yerleri hedef alındı. Kırgızistan'da etnik azınlıklara ait dükkânların orantısız bir şekilde zarara uğradığı ve etnik Slavların korkutulduğuna dair bir dizi rasgele olgular vardı. Mallarının zarar görmesini önlemek amacıyla bazı dükkân sahipleri dükkânlarının ön camlarına protesto gösterilerine destek veren işaretler koymuşlardı.¹³⁹

¹³⁷ Nick Platon Walsh, “Kyrgyz Leader Condemns Protesters”, **The Guardian**, 23 March, 2005. <https://www.theguardian.com/world/2005/mar/nickplatonwalsh>

¹³⁸ “Askar Akayev Ofitsialno Podal v Otsavku s Posta Prezidenta Kirgizii”, 4 Nisan 2005, <https://dw.com/ru/аскар-акаев-официально-подал-в-отставку-с-поста-президента-киргизии/a-1541970>

¹³⁹ “Marodyory Razgrabili Ves Bişkek i Uspokoilis”, 27 Mart 2005. <https://lenta.ru/news/2005/03/27/bishkek>

25 Mart'ta "Kabar" Haber Ajansı, Askar Akayev'in e-posta yoluyla aldığı ifadeyi dağıttı: "Cumhuriyet'te Anayasa karşıtı bir darbe uygulandı. Bir sürü sorumsuz siyasi maceracı ve komplocu, askeri eylemlerle iktidarı ele geçirmenin cezai yoluna girdi. Anarşi ve yağmaların kontrol edilemez ve yıkıcı dalgası başkenti ve ülkenin birçok bölgesini sardı. Sahte eylemler, aşırılık yanlıları tarafından sahte devrimci sloganlar ve temyizler altında gerçekleştirilir. Cumhurbaşkanlığı görevinden istifa etmem hakkındaki söylentiler aldatıcı ve kötüdür... Ülkenin güney bölgelerinde isyanların başından beri, halkıma karşı askeri eylemlerde bulunmayacağımı kesin olarak söyledim... Sonra da şehirdeki kanlı aşırılıklardan kaçınmak için geçici olarak ülkeyi terk etmeye karar verdim. Bu, kan dökülmesini önlemek için hümanizm adına yapıldı... Bugün Kırgızistan'ın meşru bir başkanı olarak, başkanlığımın on dört yıldan fazla bir süredir başkanlığımın sivil toplumu ve barışı korumak, insanların yaşamlarını iyileştirme, yoksulluğun üstesinden gelme, ülkedeki sivil huzuru ve uyumu koruma konusunda büyük demokratik reformlar yapabildiğim için gurur duyuyorum. ... Hidroelektrik alanındaki projeler, alüminyum üretimi, demiryolu inşaatı, turizm geliştirme, vb., bunlar son zamanlarda ulaştığım en büyük ulusal anlaşmalardır. Şimdi ise potansiyel olarak on binlerce insanı istihdam edebilecek projeler bozulabilir. Demokratik ve ekonomik olarak yıkılmış bir ülke, uluslararası toplumda bir parya olabilir".¹⁴⁰

Aynı gün Yüksek Mahkeme Başkanı Kurmanbek Osmonov, mahkemenin oy birliğiyle yeni parlamentonun kaydını iptal etmeye karar verdiğini belirtti. Osmonov, "Böylece, yetki süresi, 14 Nisan'da Anayasa uyarınca görev süresinin sona ermesiyle sonuçlanan Kırgızistan'ın iki meclisli parlamentosuna geri döndü" dedi. Tek seçim meclislerinde seçim sonuçlarının iptali ile ilgili olmadığını belirtti. Osmonov, "Bunun siyasi ve yasal bir karar olduğunu dürüstçe itiraf ediyorum" dedi. Böylece, ülkedeki güç değişimi aslında meşrulaştırıldı.

¹⁴⁰ "Askar Akayev Nazval "Tülpanovuyu" Revolütsiyu Pervım Proyeptom SŞA v Tsentralnoy Azii", 17 Nisan 2015, <http://www.mk.ru/politics/2015/03/17/askar-akaev-nazval-tyulpanovuyu-revolyciyu-pervym-proektom-ssha-v-centralnoy-azii.html>

2.5. İktidarı Ele Geçiren Muhalefetin İlk Eylemleri

Daha önce de belirtildiği gibi, beklenmedik bir şekilde iktidara gelen ve çeşitli gruplardan oluşan muhalefet, başlangıçta ne yapılacağına dair net bir anlayışa sahip değildi. Ortak çıkarları, Akayev rejiminden kurtulmaktı, ancak diğer konularda çıkarları önemli ölçüde farklılık gösteriyordu. Güneyli Kurmanbek Bakiyev, cumhurbaşkanlık seçimlerini mümkün olan en kısa sürede yapmayı ve kendini tam teşekküllü bir devlet başkanı olarak meşrulaştırmayı istiyordu. Kuzeyli Feliks Kulov'un da cumhurbaşkanlığı tutkusu vardı, ancak Askar Akayev'in çarptırdığı ceza davalarında rehabilitasyona yasal olarak ulaşması onun açısından son derece önemli olduğu için cumhurbaşkanlığı seçimlerinin mümkün olduğu kadar ertelenmesini istiyordu. İktidar değişikliği ile kuzeyliler ve güneyliler arasındaki geleneksel çatışma yeni biçimler kazandı. Güneylilerin iktidara gelme tehdidi altında, Askar Akayev'in eski taraftarları arasında birçok kuzeyli Feliks Kulov ile taraf olmaya başladı. Kuzeylilerin çıkarlarını pekiştirme gereğini Kuzeyli Feliks Kulov ve Roza Otunbayeva'nın kendileri de anlamışlardı. Bu özellikle, 27 Şubat ve 13 Mart'ta yeni seçilen parlamento olan tutumlarındaki keskin bir değişiklikte ifade edilmişti. Yeni yürütme organı ile yeni parlamento arasında kısa zamanda bir uzlaşmaya varılmasının sebeplerinden biri de buydu. Bir başka sebep, yeni parlamentoda etkili güç yapıları bulunmayan yeni hükümetin kavga edemeyecekleri çok sayıda etkili insanın bulunmasıydı. Bakiyev ve Kulov yeni parlamento tanıdılar ve 28 Mart'ta yeni parlamento Kurmanbek Bakiyev'in başbakan olarak seçilmesini onayladı. Feliks Kulov, yeni parlamentonun çalışmalarına müdahale edecek herkesi tutuklama tehdidinde bulundu. 2000 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde Feliks Kulov'un desteklediği Omurbek Tekebayev'in yeni parlamentonun sözcüsü olması ilginç bir durumdu, çünkü 24-25 Mart olaylarından sadece bir hafta önce Omurbek Tekebayev, genç Kurmanbek Bakiyev'i "oğlan" olarak nitelendirmişti. Fakat ülkenin yeni liderlerinin konumundaki bu değişim, herkes tarafından kabul edilmedi. Tanınmış bir muhalefetçi Bolot Şamşiyev, Rus "Kommersant" gazetesi ile yaptığı röportajda: "Olmaz! Satın alınan bu yeni parlamento tasfiye etmeye yönelik temel taleplerinden vazgeçemezler. Orada ancak yozlaşmış insanlar seçilmişti! ... Onu gerçekten tanıdılsa, bunun gerçekten bir devrim olmadığını, darbenin olduğunu

söyleyebiliriz”. Jogorku Keneş’in eski milletvekili, Roza Otunbayeva başkanlığındaki “Ata-Jurt” hareketinin siyasi meclisi üyesi, Başbakan Yardımcısı Adahan Madumarov, “27 Mart” komitesinin kurucularından biri oldu ve yeni liderleri hain diye ilan etti.¹⁴¹

Kulov ve Bakiyev’in eski cumhurbaşkanı Akayev’le ne yapmaları gerektiği konusundaki yaklaşımları da farklıydı. Ülkenin anayasasına göre, cumhurbaşkanlığı seçimleri yalnızca cumhurbaşkanı, Jogorku Keneş’in hastalık veya ölüm yetkilerini kullanmanın imkansız olduğu bir şekilde görevden alınamayacağına dair açıklamasına göre, cumhurbaşkanlığı seçimlerinden istifa ederse yapılabilirdi. Bu açık çatışma, Feliks Kulov tarafından seçimleri geciktirmek için kullanıldı. İlk önce “eski” parlamento 26 Haziran 2005’te cumhurbaşkanı için erken seçim atadı. Ancak MSK 13 Mart 2005’te seçilen parlamentonun meşruiyetini doğruladıktan sonra, iki meclisli parlamentonun bir önceki terkinin görev süresinin tamamlandığı ilan edildi. Bunu takiben, yeni parlamentonun sözcüsü Omurbek Tekebayev, 26 Haziran’da erken cumhurbaşkanlık seçiminin yapılması kararının anayasaya aykırı olduğunu belirtti.

Başlangıçta Feliks Kulov, Akayev’in ülkeye geri dönebileceğini ve güvenliğinin güvence altına alınacağını belirtmişti ve böylece Akayev’e Jogorku Keneş’in bir toplantısında anayasaya göre istifa etme fırsatı verilebilirdi. Ancak birkaç saat sonra cumhurbaşkanı vekili Bakiyev, kaçak cumhurbaşkanının “kalabalık onu parçalayacağı”ndan geri dönmemesi gerektiğini söyledi. Milletvekillerinin bir kısmı, cumhurbaşkanının görevden alınmasını ve yargılanmasını istedi. Bir uzlaşma yapıldı: 3 Nisan’da Moskova’da yapılan bir dizi telefon görüşmesinin ardından Askar Akayev, Jogorku Keneş’in başkanı Omurbek Tekebayev ile görüşmelerden sonra, istifa niyetinde olan bir protokol imzaladı. Bu görüşmelerin arifesinde, Anayasa Mahkemesi başkanı Çolpan Bayekova, ülkeden kaçmasının aslında gönüllü olarak istifa etmesi anlamına geldiğinden Akayev’in zaten artık cumhurbaşkanı olarak kabul edilemeyeceğini belirtti. Parlamentonun, cumhurbaşkanının

¹⁴¹ Laşa Çanturidze, “Kırgızistan na Pereputye: Ekonomiçeskiye Priçini “Revolütsii Tülpanov”, *Tsentralnaya Aziya i Kavkaz* Dergisi, Sayı: 4 (46), 2006, s. 74-84.

açıklamasını onaylamasının ardından cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sonuçta 10 Temmuz 2005'te yapılması planlandı.¹⁴²

4 Nisan'da Akayev, istifasını vermek için Moskova'daki Kırgızistan büyükelçiliğine gitti. Bu, yeni parlamento tarafından bir hafta sonra kabul edildi ve 10 Temmuz cumhurbaşkanlığı seçimleri günü olarak tayin edildi. Hem Bakiyev hem Kulov adaylıklarını ilan ettiler ve yarışmanın ülkenin kuzeyi ile güneyi arasındaki gerilimi artırabileceği yönündeki tahminleri ortaya çıkardı. 13 Mayıs'ta Kulov, yarışmadan çekildiğini ve Bakiyev'i destekleyeceğini duyurduğunda, bu korkular tamamen ortadan kalktı. Kulov'un Bakiyev'e en üst görev için açık bir yarışma yapmasına izin vereceği (diğer adayların da olmasına rağmen hiçbir gerçekçi bir başarı şansına sahip değildi) bir anlaşmaya varıldı ve bunun karşılığında Kulov, Bakiyev tarafından başbakanlığa atanacaktı. Seçim öncesi yapılan bu sözleşme seçim kampanyasından sıcaklığı giderdi, ancak daha demokratik eğimli gözlemciler anlaşmayı eleştirdiler ve seçmenleri gerçek bir tercihten mahrum bıraktığını iddia ettiler. Bakiyev 10 Temmuz'da altı kişilik yarışmada neredeyse % 90 oyla kazandı. Bu durum seçim olmaktan daha çok taç giyme töreni oldu. Bakiyev'in hızlı ve alışılmışın dışındaki güçle yükselişini meşrulaştırmak için güçlü bir katılım belki arzu edilirken, zaferin boyutları diğer Sovyet sonrası müstebid rejimlerinin monte edilen seçimlerini yansıtmaktaydı.¹⁴³

11 Nisan'da, parlamento 24-25 Mart'taki olayların koşullarını soruşturmak için bir komisyon oluşturdu; ayrıca cumhurbaşkanının yetkilerinin azaltılması, meclis yetkilerinin güçlendirilmesi ve hükümetin bağımsızlığını içeren anayasa reformu yapılmasına karar verildi. Yeni parlamentonun meşrulaştırılmasının ardından, ayrı ilçelerdeki sonuçların revizyonu ile kademeli değişiklikler başlamıştır. İlk başta 41 No'lu Karasu ve 44 No'lu Alay seçim bölgelerinde yeniden oylama yapıldı, Arapbay Tolonov ve eski Maliye Bakanı Marat Sultanov seçilen milletvekili olarak kabul edildi. Daha sonra Mayıs ayı başlarında, Ravşan Jeyenbekov ve Jusup İmanaliyev'in ilkbaharda aday oldukları Talas bölgesinin 55 No'lu Bakayat seçim bölgesinin 15

¹⁴² Temirkulov, **a.g.m.**, s. 330.

¹⁴³ Radnitz, **What Really Happened in Kyrgyzstan?**, s. 139.

seçim yerlerinde yeniden oylama yapılacağı düşünölmüştü fakat protestolardan dolayı yapılmadı.¹⁴⁴

Haziran ayında Isık Göl bölgesinin 75 No’lu Ton seçim bölgesinde (27 Şubat ve 14 Mart’ta hiç oy kullanılmamıştı) ve eski Sovyet Kırgızistanı cumhurbaşkanı T. Usubaliyev’in tek aday olarak belirlenmesinden sonra seçmenlerin “herkese karşı” oy kullandıkları Narın bölgesinin 34 No’lu Koçkor seçim bölgesinde yeni seçimler yapıldı. Koçkor bölgesindeki ilk oylama 5 Haziran’da yapıldı, sonuçlara göre seçime katılan 7 adaydan hiçbirisi seçilmedi. Adaylar N. Japarov ve R. Irsaliyev en fazla oyu aldılar. 19 Haziran 2005’te bu bölgedeki ikinci tur seçimlerin bir sonucu olarak, işadımı Rahatbek İrsaliyev % 60.4, rakibi Nurlan Japarov % 38.5 kazandı. 75 No’lu Ton seçim bölgesinde bahar seçimlerinden uzaklaştırılan Arslanbek Maliyev, milletvekili seçildi.¹⁴⁵

2.6. Konut Yapımı İçin İzinsiz Olarak Araziyi Ele Geçirme Girişimleri

Bu günlerin en tartışmalı konularından biri geçici hükümetin kadro politikasıydı. Bazı yerlerde ilçe *akim*liği, şehir belediye başkanlığı ve diğer görevlerin izinsiz olarak bölüşümü yapılmaktadır. Öyle paradokslar oluştuyordu ki, bir takım ilçe ve şehirlerde eşzamanlı olarak birkaç başkan bulunuyordu. Bakiyev, bölgelerdeki iktidarın toplu olarak yeniden dağıtılması sorununu itiraf ediyor ve kadro politikasında düzenin kurulmasını çağırıyordu.¹⁴⁶

2 Nisan’da Askar Akayev, Kırgızistan cumhurbaşkanlığı görevinden istifa etmeye sözlü olarak rıza gösterdi. Omurbek Tekebayev başkanlığındaki meclis kurulu, bu konuda görüşmeler için 3 Nisan’da Moskova’ya uçtu. Bir gün önce Tekebayev, cumhurbaşkanı gönüllü olarak istifa ederse, kanunla öngörölen tüm imtiyazlarının garantiye alınacağını bildirmişti. Askar Akayev, 4 Nisan sabahı, Moskova’daki Kırgızistan büyükelçiliğinde meclis başkanı Omurbek Tekebayev’e gönüllü olarak cumhurbaşkanlığı görevinden istifası konusunda imzalı bir bildiri

¹⁴⁴ Erica Marat, “March and After: What has Changed? What has Stayed the Same?”, **Central Asian Survey**, vol. 27, Nos. 3-4, September-December 2008, s. 235.

¹⁴⁵ Kinev, **a.g.m**, www.igpi.ru/info/people/kynev/1128082583.html.

¹⁴⁶ Knyazev, **a.g.e.**, s. 88.

sundu. Bu arada, eski Başbakan Nikolay Tanayev ile meclis kurulu üyeleri de hazır bulundular. Ayrıca heyetin terkininde devlet noteri de bulunup dilekçeyi onayladı.¹⁴⁷

Askar Akayev'in istifasını imzalamasından itibaren, Kırgızistan'da yeni ve son derece zor bir siyasi dönem başladı. Özellikle, yeni hükümet, devletin inşasına girmek zorundadır ve böylece dünkü kendi silah arkadaşlarının ve yeni bir lümpen dalgasının rakibi haline gelmiştir. Yeni hükümetin bu yoldaki ilk ciddi imtihanlarından biri, 7 Nisan'da başkentte başlayan konut yapımı için izinsiz olarak araziye ele geçirmek oldu. Birkaç gün içinde Kırgız yerleşenlerinin toplam sayısı 50 bin kişiye ulaştı. Bir hafta süresince makamlar bekleme konumunda bulundular, fakat işgalciler, aralarında, parklar, istirahat alanları, banliyöler ve oradaki çiftliklerin sulanan topraklarında araziye bölüşmekteydiler. 1989-1990 yıllarında Kırgızistan'ın başkentinde de benzer bir durum görülmüştür. Makamlar o zaman ülkenin diğer bölgelerinden gelenlerin kentin civarlarını izinsiz olarak işgal edilmesini engellememişlerdi. Sonuçta, Bişkek çevresinde izinsiz yapılan binaların büyük bir halkası meydana gelmişti. Bu olaylardan sonra, Bişkek nüfusu 300 bin kişi artarak şehirdeki tüm yaşamı ciddi biçimde değiştirdi. Son birkaç yıldır şehrin çevresindeki "şanghay" sakinleri oraya su tesisatı, kanalizasyon, mağazalar, hastaneler ve okullar inşa etmelerini talep etmekteydiler.

Bu sefer, şehrin ilçe sakinlerine göre, "izinsiz gasp iyi düzenlenmiş ve insanlar minibüslerle getirilmişlerdir". Aslına bakılırsa, iktidara gelen bazı politikacılar, şehrin seçmenlerinin yapısını yaklaştırmakta olan seçim için değiştirme peşindedirler. Şehrin çevresindeki Sokoluk ilçesinde, yerel halk kendi haklarını savunmak için silahla çıktı: işgalciler için kurmay olarak hizmet eden küçük vagonu yaktılar, arada gaspçıların tüm belgeleri yandı. Daha sonra olay yerine polis geldi. Şehirdeki arazi gaspları kısmen yasal hale geldi, kısmen durduruldu ama buna karşılık hemen Isık Göl'un tatil meskenlerinin sahilleri ve Oş bölgesinde başladı. Bir zamanlar, 1990 yılında, tam da Oş'un banliyölerindeki Özbek kolektif çiftliğinin sulanan arazisinin dağlı bölgelerden gelen Kırgız gençleri tarafından gasp edilmesi

¹⁴⁷ Knyazev, a.g.e., s. 89. Askar Akayev, "Bu anlaşma, Kırgızistan'ın içinde bulunduğu krizden çıkmasına yardımcı olacak" demişti.
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/04/050404_akayev_resignation.shtml

meşhur kanlı Kırgız-Özbek çatışmasını başlatmıştı. Bişkek'teki Beyaz Saray'ın zaptıyla yaratılan iktidar meselesinin güçle çözme emsali, toprak sorununun da güçle çözme pratiğini doğurdu.¹⁴⁸

Bu arada şehirde bildiriler dağıtılıyor. Bazıları: Ruslardan daireler satın almama çağrısıyla, “şöylesine alacağız”, diğerleri: Ruslar ve niçindir Tatar ve Korelilerin apartman ve evlerini yıkmaya çağrısıyla. Bu olay artık sözlü folklor da yansıyor: “Ruslar – Ryazan’a! Tatarlar – Kazan’a!” - yeni Kırgız atasözü böyle duyulmaktaydı. Genel olarak, “Yabancılar, dışarı!” Ve oldukça öngörülebilir sonuç; Bişkek'teki Rusya Göç İdaresine başvuran vatandaşların sayısı beş kat artmıştı. Göç eğilimlerinde böylesine keskin bir artış yaşanmasının temel nedenleri arasında, en son siyasi olaylar ve toprak gasplarıyla bağlantılı olarak kendi güvenlikleri için endişe seviyesinin yüksek olduğu söylenmekteydi. Bu arada, göç idaresinin kendisinin verilerine göre, Rusya'ya daimi ikamet etmek için taşınmayı isteyen vatandaşların yalnızca %20'si göç idaresinin hizmetlerinden yararlanmaktaydı. Diğer kişiler, istatistik incelemeleri geçerek gidiyorlardı.¹⁴⁹

Kırgız güvenlik güçleri açıkça düzeni korumayan, aksine dükkan ve zengin evleri yağmalayan gerilemiş askeri kitle olarak “lumpen-militar” bir halde idi. Bişkek'in bazı ilçelerinde, çoğu arazi işgalciler şehir polisinin kendisi idi.¹⁵⁰ Genel olarak, Kırgızistan geçici hükümeti için sert günlük hayat başladı.

2.7. Uluslararası Tepki ve İlk Jeopolitik Sonuçlar

2.7.1. Kazakistan'ın Kırgızistan'daki Olaylara Tepkisi

Orta Asya dominosu'nun sonraki kurbanının Kazakistan olacağı düşünülmüştür. Bunun kendi mantığı olup mesele sadece bu ülkede Aralık 2005'te cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılması gerektiğinde değildi. Kazakistan, ekonomi açısından muferreh, sosyal açıdan ise istikrarlı Sovyet sonrası cumhuriyettir. Burada da Kırgızistan'da olduğu gibi, çeşitli uluslararası yardım kurumları ve “demokrasi” enstitüleri faaliyette bulunmaktaydı. Tabii ki, büyük hammadde ve enerji kaynakları

¹⁴⁸ Knyazev, a.g.e., s. 90.

¹⁴⁹ “Diplomatı byut trevogu: Lüdi begut iz Kırgızistana iz straha pered natsionalistami”, 15 Nisan 2005, <https://rus.azattyk.org/a/2424570.html>

¹⁵⁰ Knyazev, a.g.e., s. 91-92.

ile son derece avantajlı jeopolitik konuma sahiptir ve ABD için çok önemli bir yerdi. ABD, Kazakistan'ı Rusya'nın yörüngesinden dışlayıp ve evcilleştirerek pek çok kendi sorunlarını örneğin, Hazar enerji kaynaklarından başlayarak, Çin'e ulaşanları da dahil olmak üzere, transbölgesel doğal gaz ve petrol boru hatlarını kontrol altına almakla çözmüş olurdu. Yalnızca "Nazarbayev rejimi"ni değiştirmek gerekirdi.

Nazarbayev, Akayev'in aksine seçimlere, kendini pekâlâ anayasa esasında aday olarak düzenleyerek, yasal olarak katılırdı. Ancak, Batı standartlarına göre Nazarbayev'in "rejim"i de, zayıf noktalara sahipti. Bunlardan biri aynı liderin neredeyse 16 yıl rakipsiz devleti yönetmesi sonucunda ortaya çıkmaması imkânsız olan dillere destan "yolsuzluk" olmalıydı. Fakat meselenin başka, çok daha önemli yönlerinin de olduğunu belirtmek gerektir. Özellikle, Kazakistan'da petrol ve gaz borusu çevresinde ve uzay endüstrisinde oligarşik çevreler artık oluşmuştur. Bu çevreler Batı seviyesindeki demokratik değerlerden Nazarbayev'e kıyasla bile daha uzaktırlar. Ne var ki, kendilerindeki "oligarşik" doğa gereği iktidar için mücadele etmeleri ihtimali de göz ardı edilemezdi.¹⁵¹

Kırgızistan'da yaşananların aslında Akayev'in yapmış olduğu zayıf iç politikası sonucu olarak gören Nursultan Nazarbayev'in, kendi için gerekli sonuçlar çıkardığına hiç şüphe yoktur. ABD'nin kendi "domino" oyunu için sırası gelen hedefi seçme yeteneğini inkar etmemekle beraber, denenen "kadife" versiyonunun bu kez, en azından Kazakistan'da, ateş vermeyeceği garanti edilemezdi. Resmi Astana'yı Akayev'in rejimiyle birçok şey bağlamaktaydı ve güven ikliminin yeni moral-psikolojik ve ekonomik ortamının oluşturulması için belli bir zamanın geçmesi gerekmektedir. Fakat Kırgızistan'daki olayların niteliği ise hiçbir güvenilirliğe sahip değildi. Bu sebeple Kazakistan yönetiminin bir bütün olarak ilk tepkisi son derece sert oldu. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, "Bu olayların kökenleri, Gürcistan'da olduğu gibi çok düşük bir yaşam düzeyinde aranmalıdır. Bu olup bitenleri hiçbir şekilde devrim diye adlandıramayız. Kırgızistan'ın bugünkü yöneticilerinin kendilerinin sözlerine göre, bu eşkıyalık ve yağmalamadır. Biz Kırgız

¹⁵¹ Gonçarov, Pyotr, "Srabotayet li Kirgizskiy Zapal v Drugih Respublikah Regionah?" ("Kırgız Funyası Bölgenin Diğer Cumhuriyetlerinde de İşleyecekmi?"), 6 Nisan 2005, <https://ria.ru/analytics/20050406/39626406.html>

halkı için çok üzgünüz” diye beyan etmişti.¹⁵² Olayların meydana geldiği günlerde, Kazakistan’ın tüm güç yapıları sıkı hizmet rejimine geçirildi, Kırgızistan sınırı Kırgızistan vatandaşlarının geçişine tamamen kapatıldı, güney sınır bölgelerinde olası mülteci kampları kuruldu. Kazakistan’ın Bışkek’teki Büyükelçisi Umirzak Özbekov, Kazak iş adamlarının temsilcileriyle görüşüp ısrarla faaliyetlerini durdurmaya ve Kırgızistan topraklarını mümkün oldukça en kısa sürede terk etmeye çağırdı.¹⁵³

Kazakistan’ın kendisinde “Kırgız dersi” hızla hesaba katıldı. Sadece birkaç gün sonra iki Kazakistan partisi, Tarım ve Sivil partileri, Halk Demokratik cephesini kuracaklarını açıkladılar. Birleşmenin amacı, ülkede böylesine bir “devrim”e izin vermemek, “cumhuriyetimizin ekonomik, insani, sosyal ve politik potansiyeli büyüktür ve tabii ki, bu projelerin yazarları açısından büyük ilgi görür. Dolayısıyla, benzer senaryoların Kazakistan’a karşı da olmadığını düşünmek saflık olur” diye 25 Mart’ta yaptığı açıklamada Sivil Parti genel başkanı Azat Peruaşev belirtti.¹⁵⁴ Daha sonra Kazakistan parlamentosu “Seçimler Üzerine” yeni bir yasa çıkardı. Yeni yasanın temel hükmü, seçim öncesi kampanyanın bitiminden ve seçim sonuçlarının resmi olarak yayımlanmasına kadar gösteriler düzenlenmesi yasağıdır. Adalet Bakanlığı’nda, değişikliklerin “seçim kurullarının normal şekilde çalışmasını sağlamak” için tasarlandığı belirtildi.¹⁵⁵

Kazakistan cumhurbaşkanı ve hükümeti, Kırgız örneğinin Kazakistan’daki durumu etkilemesiyle ilgili etkenden ve yeni Kırgız yönetimine olan gerçek tutumundan bağımsız olarak, fiilen komşu cumhuriyetin başına gelenlerle ilişki kurmak zorunda kaldılar. 26 Mart tarihinde, Bakiyev, “bizim kardeş halkları arasındaki iyi komşuluk ilişkilerinin daha da gelişip güçlendirileceği”ne dair ümidinin dile getirildiği Nursultan Nazarbayev’e kişisel mesaj göndermişti. Bakiyev’in mesajında “Kırgızistan halkı, Sovyet sonrası mekânda demokrasinin gelişimindeki olağanüstü hizmetlerinizin farkındadır, diye söz edilmekteydi. Sizin

¹⁵² “Nazarbayev Nazval Kirgizskih Revolütsionerov “Banditami i Maroderami”, <https://lenta.ru/news/2005/03/31/nazarbaev/>

¹⁵³ Knyazev, a.g.e., s. 105.

¹⁵⁴ Vasiliy Harlamov, “Lyudi Nazarbayeva Gotovi Strelyat v Oppozitsiyu”, **Nezavisimaya gazeta**, Moskova, 2005, Sayı: 60 (3456), 28 Mart.

¹⁵⁵ Knyazev, a.g.e., s. 106.

akıllı devlet politikanız, Orta Asya bölgesinin gelişmesi ve refahının anahtarı olan en önemli istikrar faktörlerinden biridir”. Kurmanbek Bakiyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı tarafından destek ve yardım umudunu dile getirdi. Ertesi gün, Nursultan Nazarbayev, Kurmanbek Bakiyev ile telefon görüşmesi yaptı. Bakiyev, iki parlamentonun çalışma koşulları ve Askar Akayev’in istifa etmesinin reddi üzerine Kırgızistan’ın kendisini bulduğu yasal krizden bahsetti. Kazakistan Cumhurbaşkanı, Kazak tarafının komşu devlette iç durumun en hızlı şekilde istikrara kavuşturulması, iktidar yapılarının normal işleyişinin canlanmasında çıkarı olduğu ve yardıma hazır olduğunu belirtti.¹⁵⁶

Kırgızistan ile Kazakistan arasındaki ekonomik ilişkilerin hayati önemi gösterilen ilk sinyal, daha önce hükümetler arası anlaşmalarla sağlanan kotalar çerçevesinde Kazakistan’dan dizel yakıt sevkiyatının durdurulmasıydı. Bu, başkentin yaşamını hemen felç eden Bişkek’te toplu taşıma grevine neden oldu. Kurmanbek Bakiyev’in Kazakistan yönetimiyle acil istişareleri durumu doğruladı: 13 Nisan’da sevkiyat yeniden başlatıldı. 22 Nisan’da, Kırgızistan Cumhurbaşkanı vekili Kurmanbek Bakiyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ile görüştü. Kırgız tarafı bu görüşmede Kazak yatırımı koruması, Isık Göl kıyısındaki Kazak pansiyon-otelleri bakımı, Buhara – Alma-Ata doğalgaz borusunu ortak kullanımı ve onu kış için hazırlama meselelerini çözmek için görevlendirildi. Kırgızistan’a insani yardım meseleleri de konuşuldu.¹⁵⁷

2.7.2. Özbekistan’ın Lale Devrimi’ne Tepkisi

22 Mart’ta Özbekistan Dışişleri Bakanlığı, Kırgızistan’ın güneyindeki olaylarla ilgili endişelerini dile getirdi. Bu süre zarfında, Özbek tarafı sınırda kontrolü daha da güçlendirmiş ve Kırgızistan vatandaşlarının sınır geçişini sınırlamıştı. Özbekistan Dışişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan açıklamada “Kırgızistan’ın yakın komşusu olarak Özbekistan’da, orada, özellikle güneyde

¹⁵⁶ **Kabar**, Bişkek, 28 Mart, 2005.

¹⁵⁷ Knyazev, **a.g.e.**, s. 108. Gonçarov, Pyotr, “Srabotayet li Kirgizskiy Zapal v Drugih Respublikah Regionah?” (“Kırgız Funyası Bölgenin Diğer Cumhuriyetlerinde de İşleyecekmi?”), 6 Nisan 2005, <https://ria.ru/analytics/20050406/39626406.html>

gerçekleşen olayların endişe uyandırmaması mümkün değildir” diye söz edilmekteydi.¹⁵⁸

Kırgızistan’da anayasadışı darbe sonucu oluşmuş yeni makamların Özbekistan yönetimi tarafından hızlı tanınması, şu andan itibaren Özbek-Kırgız ilişkilerinin durumunu belirleyecek en azından iki temel faktörü kanıtlamaktaydı. Bir yandan, Askar Akayev başkanlığının tüm döneminde Kırgızistan ve Özbekistan arasındaki ilişkiler pek iyi değildi. Kırgız hükümetinin Narın - Sır Derya havzasının su kaynaklarını piyasa ilkelerine aktarmak meselesi ve bir dizi sınır bölgesi toprak anlaşmazlıkları Özbekistan hükümetinin şiddetli itirazına sebep olmaktaydı. Kırgız topraklarının Özbek muhalefeti tarafından kendi çıkarlarına yararlanması için izin veren aşırı Kırgız liberalizminden dolayı Taşkent’ten Bişkek’e yönelik devamlı kınamalar duyulmaktaydı.

Akayev’in bağımsız politikası, onun Kazakistan ve Rusya’ya yönelimi her zaman bölgesel liderlik konusunda Özbekistan ve Kazakistan arasında rekabet ilişkileri ve Özbekistan’ın bölgede Rus etkisinden kurtulmak bağlamında Taşkent’te itirazlara yol açmıştır. Zayıf iktidar - ve o, hiç şüphesiz uzun süre böyle olacak - potansiyel olarak yönetilmesi açısından Taşkent için yararlıydı. Öte yandan, bölgede iktidarın güçle elde edilmesi emsalı Özbek muhalefeti için bir örnek olabilirdi. Buna ek olarak, Kırgız iktidarının zayıflığı Özbek muhalefeti ve aşırı grupları için Kırgızistan’ın güney topraklarını belki daha da aktif şekilde üs olarak kullanmasına izin vermekteydi.¹⁵⁹

Potansiyel çatışma açısından, Özbekistan’ın kendisinde durum yeterince ağırdır ve sahte-devrimsel “Kırgız etkeni” bir ölçüde komşu ülkedeki durumu etkileyebilirdi. Toplumun sosyo-ekonomik tabakalaşması ve kutuplaşması, bireysel klanlar tarafından iktidarın tekelleştirilmesi ve yolsuzluk, protesto eğilimleri için sürekli bir ortam yaratır. Fakat yine de onları siyasi olarak seferber etmek gerektir. Bu, Mayıs 2005’te Andican bölgesinde yapıldı ve bu nedenle oradaki olaylar hemen farklı bir nitelik kazanmıştı. Andican olayları göz önüne alındığında, açıkça ifade

¹⁵⁸ İTAR-TASS. Taşkent, 22 Mart 2005.

¹⁵⁹ Knyazev, a.g.e., s. 110.

edilen cinai yönüne dikkat edilmelidir. Andican'daki isyancıların ilk adımı örnek vericidir: mahalli hapishaneden tutuklu bulunan mahpusların serbest bırakılması. Bu gerçeklik, doğrudan olayların ciddi bir suç unsurlarına işaret etmekteydi.

Kırgızistan'ın aksine, Özbek hükümeti, silahlı bir isyan tehdit edilen ülke yönetiminin yapması gereken işi yaptı: işlevsellik açısından tüm güvenlik güçleri harekete geçirildi. Aynı zamanda, durumun çözümüne güç kullanmadan yönelik girişimlerde bulunuldu: Başkan Karimov, isyancılarla görüşmelerde bulunmak için bizzat Andican'a uçtu. Müzakereci girişimler hiçbir şeye yol açmadıktan sonra makamlar doğrudan isyanı bastırmaya başladılar. Genel olarak, ülke çapında durum kontrol altında tutuldu. Özbekistan'da bir önceki Kırgız olaylarıyla bağlantılı “gösteri efekti”nin (Gürcistan ve Ukraynalıların yanı sıra) bir rol oynadığı kabul edilmelidir. Genel olarak Kırgızistan'daki Mart darbesini teşvik edenler Andican'daki kurbanlardan öncelikle sorumludurlar.¹⁶⁰

2.7.3. Tacikistan'da “Devrim”lere Karşı Tedbirlerin Alınması

Tacikistan yönetimi de Kırgızistan'daki olaylardan bir takım sonuçlar çıkardı. 24 Mart'ta Başkan Emomali Rahman ülkenin güç yapılarının temsilcileri ile acil bir toplantı düzenledi. Tartışılan ana mesele, Kırgızistan'daki olaylar ile bağlantılı olarak ülkedeki güvenliğin sağlanmasıydı. Daha önce, Tacikistan Devlet Sınırını Koruma Komitesi tarafından Cırgatal ve Murgab cephe kesimlerinde korumayı güçlendirmeye karar verilmişti. 15 Nisan 2005'de Tacikistan Dışişleri Bakanlığı, Tacikistan'da akredite olan tüm diplomatik misyonlar ve uluslararası kuruluşlara müracaat ederek siyasi partiler, kamu kurumları ve medya temsilcileriyle yapılacak toplantıların konusunu ve tarihini ülkenin Dışişleri Bakanlığı'na önceden bildirmelerini istedi. Bu adımı ülkenin Dışişleri Bakanlığı “son zamanlarda bazı diplomatik misyonlar ve uluslararası ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri önemli ölçüde ülkedeki faaliyetlerinin haber yönünü geliştirmiş olmalarıdır” diye gerekçelendirdi. Ekim 2005'te Tacikistan adli makamları “Freedom House” ve

¹⁶⁰ Knyazev, a.g.e., s. 111-113.

“National Endowment for Democracy” gibi Amerikan örgütlerine kaydetmeyi reddetmişlerdi.¹⁶¹

Diğer komşu devletlerle ilişkilerinde olduğu gibi, hemen Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki ilişkilerde devrimden sonra, bir gerilim durumu ortaya çıktı. Cârî Tacik-Kırgız ikili ilişkiler sadece İkinci Dünya Savaşı Zaferi’nin 60. yıldönümü kutlamaları sırasında Moskova’da Başkan Emomali Rahman ve Kırgızistan Devlet Başkanı vekili Kurmanbek Bakiyev’in görüşmelerinden sonra normal mecrasına girdi. Daha sonra Bakiyev’in Duşanbe’ye resmi ziyareti gerçekleştirildi.¹⁶² Kırgızistan’daki olaylar eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki siyasi süreçler üzerinde ABD’nin etkileme stratejisi, hatta iktidardaki rejimin ABD tarafından desteklenmesi zaten sağlanmış olsa bile, rejim değişikliğinin doğrudan düzenlemesini kaldırmadığını doğruladı. Bu, ülkenin ABD çıkarlarını uygulamada yetersiz tutarlılığı, ABD’nin rakipleri (Rusya, Çin) ile olan ilişkilerde uzlaşmacı çözümler bulmaya çalışmakla bağlantılı olabilir. Kırgızistan’da, tüm dış farklılıklara rağmen, gelişmelerin hepsi aynı Gürcistan-Ukrayna varyantı gibi geçti. Ülkedeki iç siyasi kaos artık sağlanmış ve daha sonra herhangi bir Amerikan yanlısı kukla hükümet BDT, Şanghay İşbirliği Örgütü ve KGAÖ’den çekilme meselesini koyabilir. Sonuç olarak, Orta Asya - Kafkasya - Karadeniz bölgesini içeren jeopolitik alanda Rusya ve Çin’in milli çıkarlarına ciddi meydan okuma olacak bir ABD yanlısı ittifakın oluşumunu hızlandırabilir ve BDT’nun güney kanadında ve Çin’in batı sınırlarında Rusya ve ABD, Çin ve ABD ortasında yeni bir çatışmaya yol açabilirdi.¹⁶³

2.7.4. Rusya’nın Devrime Yönelik Tavrı

Rusya, Kırgızistan’daki seçim öncesi durum ve devlet darbesi olayları sırasında Ukrayna’da olduğu gibi başarısızlığa benzeyen herhangi bir şeylerden kendini “sigorta etti” ve muhalefetle temaslardan vazgeçmeyerek fiilen Kırgızistan’daki olayları herhangi bir şekilde etkilemekten çekindi. 2005 Ocak ayı

¹⁶¹ “Tacikistan için “renkli devrimler”i planladığımızı düşünmek tamamen saçmadır. Demokratik sivil toplum kuruluşlarımızın istikrar ve refahı güçlendirmek için Tacikistan hükümeti ve sivil toplum ile birlikte çalışmasını istiyoruz”, - diyerek, ABD’nin Tacikistan Büyükelçisi Richard Hoagland’ı haykırıştı. **Kuryer Tacikistana**, Duşanbe, 2005, Sayı: 26 (689), 30 Haziran.

¹⁶² Knyazev, **a.g.e.**, s. 116.

¹⁶³ Knyazev, **a.g.e.**, s. 119.

sonlarında, muhalefet liderleri Bişkek'teki Rusya büyükelçiliği ile iletişim kurdular ve Şubat ayının başında Kurmanbek Bakiyev, Moskova'da Rusya Federasyonu Güvenlik Konseyi Sekreteri İgor İvanov ile görüşme yaptı. (Ukrayna'da olduğu gibi) tek taraflılık suçlamalarından kaçınmak için, Rus tarafı, Kırgız muhalefetiyle diyalog kurduğunu belirtti, aynı şekilde, muhalefet liderleri de iktidara gelme durumunda Rusya ile ilişkilerin değişmezliği hususunda güvenceler verdi.¹⁶⁴

Erivan'da bulunan Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin özetle şunları beyan etti: “Kırgızistan'daki durumun gelişmesi bizim için beklenmedik bir şey olmadı. Bu hem iktidarın zayıflığının hem de ülkedeki biriken sosyo-ekonomik sorunların bir sonucudur. Bununla birlikte, Sovyet sonrası mekândaki ülkelerinden birinde siyasî meselelerin tekrar yasadışı bir şekilde çözülmesi üzücüdür. Askar Akayev'in Rusya'ya gelme ihtimaline gelince, eğer Rusya'ya gelmeyi isterse itiraz etmeyeceğiz”, dedi. “Muhalefet liderlerinin durumu en kısa sürede kontrol altına almalarını ve durumu düzeltmelerini bekliyoruz. Bu insanları biz çok iyi tanıyoruz. Onlar Rusya ile Kırgızistan arasındaki ilişkilerin gelişmesine her yönden katkıda bulunmuşlar ve bugünkü devletlerarası ilişkilerin düzeyini kurmak için çok şey yapmışlardır. Umarım, gelecekte ilişkilerimiz aynı yön üzerinde olumlu bir şekilde, Rusya ve Kırgızistan halklarının yararına gelişecektir”.¹⁶⁵

26 Mart'ta, Cumhurbaşkanı vekili Bakiyev, yeni görev sahibi olarak ilk basın toplantısı yaptı ve Kırgızistan'daki faaliyetlerine devam etmeleri halinde, Rusya'nın hükümeti ve iş adamlarına müteşekkir olacağını söyledi. Aynı gün Bakiyev, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile telefonda görüştü.¹⁶⁶ Kırgızistan'ın durumu, Rusya'nın Orta Asya'da yaşananlara karşı davranışlarında kararlı ve sistematik bir stratejisinin yokluğunu bir kez daha ispat etmişti.

¹⁶⁴ Knyazev, **a.g.e.**, s. 120.

¹⁶⁵ “Novosti” HA, Erivan, 25 Mart, 2005.

¹⁶⁶ Knyazev, **a.g.e.**, s. 122.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ASKAR AKAYEV SONRASI KIRGIZİSTAN: SONBAHAR 2005 –
İLKBAHAR 2007

3.1. Kurmanbek Bakiyev ve Feliks Kulov Arasındaki İşbirliği ve Çatışma

Bakiyev'in kendi dava arkadaşlarından kolayca kurtulması, cumhurbaşkanlığı ortamının kendi ailesinin ülke yönetim şemasını oluşturmak için sert bir şekilde ortaya koyduğunu gösteriyordu. Böylece Bakiyev, politik süreçte güvensiz bir ortak olduğunu gösterip kendi yükümlülüklerinin değerini düşürüyordu. Onun için bu yöndeki son engel, Felix Kulov ile tandemiydi. Tarafların çatışmaya ayrılması artık tamamen bölgesel nitelikte değildi, güney seçkinlerin önemli bir kısmı ve hem kuzey hem de güney seçmenlerin çoğunluğu cumhurbaşkanı Kurmabek Bakiyev'e karşı çıkmaya başlamıştı. Siyasette birkaç büyük güç merkezi ortaya çıktı:

- Cumhurbaşkanı Bakiyev,
- Başbakan Kulov,
- bir süre birleşmek zorunda kalan parlamento; hem de Kulov'u destekleyebilecek ve bağımsız hareket edebilecek partiler (milletvekilleri, işadamları),
- eski Başsavcı Beknazarov'un şahsen temsil ettiği muhalefetin bir kısmı,
- Akayev yanlısı muhalefet.

Halk bilincinde "Bakiyev karşıtı" düşünceler arttı ve buna paralel olarak çok yavaş olmasına rağmen, Kurmanbek Bakiyev ve çevresinin eylemleri tarafından büyük ölçüde kolaylaştırılan Akayev yanlısı duygular artmaya başladı. Aşağıdaki faktörler, Bakiyev'e karşı yeni hareketler bu dönemde açık çatışmalar için katalizör görevi görebilir:

- sosyo ekonomik durumun daha da bozulması;
- cumhurbaşkanının ve çevresinin Feliks Kulov'a karşı, onun istifasına kadar getiren eylemleri;
- parlamentoyu feshetme kararı;
- anayasa reformunu askıya alma girişimleri;

- cumhurbaşkanlığı tarafının kamuya açılan yeni mülk eşyalarına el koyma eylemleri;
- cumhurbaşkanının medya da dâhil olmak üzere demokratik ilkelerin kapsamını daraltmaya yönelik eylemleri;
- siyasî alanda suç örgütleri hizmetlerinin kullanılması (yeni sözleşme cinayetleri, vb.) ve iktidarın suç örgütleri ile gittikçe birleşmesi.¹⁶⁷

Tüm devrim sonrası dönem boyunca kamu yönetiminin durumu, tam bir sistematik kriz olarak nitelendirilebilir. Kırgızistan düşük profesyonel otoriter hükümetin oluşumuna gidiyordu. Başkanın güç yapılarını güçlendirmeye yönelik eylemleri, aynen kişisel iktidarın korunması ve kuvvetlendirilmesi için güç yönteminin seçilmiş olduğu anlamına gelirdi. Fakat, liberalizmin önemli becerilerine sahip olan modern Kırgız toplumunda, herhangi bir güç eyleminin çok olumsuz algılanacağı ve muhalif güçlerin bunu Kurmanbek Bakiyev'in kendisine karşı kullanabilecekleri düşünülmekteydi.

Kulov'un başbakanlığa atanması, Bakiyev'in cumhurbaşkanı seçilmesinin ana şartlarından biriydi. Kulov'un şöhreti ve bağımsız siyasi konumu, Bakiyev'e göre rekabet gücünü arttırıyordu ve Bakiyev'in Kulov'u aktif siyasetten çıkarmasını istemesinin nedeniydi. Parlamentoda adayın resmi bir sunumu ile sınırlı kalan Kurmanbek Bakiyev, başbakanlık yarışmasından uzaklaştı. Hükümetin yapısının onaylanması ve bu konudaki parlamento tartışmalarının ana içeriği, Kulov'un, birlikte çalışıp ya da çalışamayacağı hükümeti alıp almayacağı oldu. Sonuç olarak, iş becerilerinden ziyade adayları koordine etme ilkesine dayanarak tüm kilit görevlerin Bakiyev'in adamları tarafından işgal edildiği verimsiz, düşük profilli bir hükümet kuruldu. Her şeyden önce bu, özellikle kaynakların bölüştürülmesi açısından güvenlik yapıların liderleri için ve ekonomik blok için önemliydi. Kulov, kendisini açıkça ülkedeki ikinci kişi olarak konumlandırmakta, ancak aynı zamanda cumhurbaşkanının siyasal yaşamdaki ana yerini tayin etmekte, gelecekteki sorumluluklar çerçevesinde onun ve cumhurbaşkanı arasındaki güçlerin ayrılmasını

¹⁶⁷ Knyazev, a.g.e, s. 132.

da açıkça ve sürekli olarak vurgulamaktadır. Bu taktik, onun neredeyse her an muhalefete geçmesine izin veriyordu.

8 Nisan 2006'da, birçok seçim bölgesinde meclisteki boş sandalyeler için seçim yapıldı. Balıkçı seçim bölgesinde daha önce mahkeme tarafından büyük bir listesiyle kendisine yapılan ciddi suçlardan aklanan Rısbek Akmatbayev, etkileyici bir zafer kazandı. Fakat Akmatbayev'in milletvekilliği, MSK tarafından seçiminin resmi sonuçlarını kelimenin tam anlamıyla açıklamasından önce tamamlanmamış ceza davasının "tesadüfen keşfedilmesi" nedeniyle asılı kaldı. Daha önce, 31 Mart'ta Akmatbayev, taraftarlarını Hükümet Konağı binasına protesto mitingi için getirmişti. Akmatbayev'in taraftarlarına mahkemelere itirazda bulunmalarına (en azından halka açık olarak) hitap etmeye çalışan Bakiyev, muhalefetin yeni itirazına neden oldu.¹⁶⁸

8 Nisan'da "Demokrasi ve Sivil Toplum İçin" STK'u, yolsuzluklara ve iktidar ve suç örgütlerinin birliğine karşı miting yaptı, 13 Nisan'da Bişkek'te Baysalov'a suikast girişiminde bulunuldu. Bu durum son derece basitti: Baysalov, Rısbek Akmatbayev'e karşı tavrından dolayı bu tür eylemlere maruz kalmıştı. Ancak bu versiyon sadece yüzeyde durması nedeniyle çok tartışmalı görünüyordu. Baysalov'un muhalifleri, bu olayın bir tiyatro oyunu olabileceğini iddia ettiler. Hemen, Bakiyev'in suçla mücadelesini yoğunlaştırmasını talep eden birkaç siyasi parti ve insan hakları örgütü açıklaması yayınlandı. O günlerde Rısbek Akmatbayev'in meclis görevinin nihaî kaderinin belirleneceği göz önüne alındığında Baysalov'a yönelik suikast girişiminin Akmatbayev'in bunun bütün ülke tarafından bilinen esas muhalifi Başbakan Feliks Kulov'a karşı olduğu düşünülüyordu. Bu arada, Kulov hemen suikast girişimini sadece siyasî bir olay olarak gördüğünü söyledi.¹⁶⁹

17 Nisan 2006'da, eski meclis başkanı Omurbek Tekebayev'in başkanlığında 29 Nisan 2006 tarihinde bir miting düzenlemek için genel merkez kuruldu. Ana talepler anayasa reformunun hemen uygulanmasına (meclis lehine iktidar işlevlerinin yeniden dağıtılması), personel politikasının yenilenmesine ve iktidardaki suçluluğun

¹⁶⁸ Knyazev, a.g.e, s. 133.

¹⁶⁹ Knyazev, a.g.e, s. 134.

önlenmesine bitıştırılmıştı.¹⁷⁰ 10 Mayıs 2006'da Kurmanbek Bakiyev, muhaliflerin itirazlarına sebep olan kendi çevresindeki hemen tüm yakınları; cumhurbaşkanlığı yönetimi başkanı Usen Sıdıkov'u, devlet sekreteri Dastan Sarıgulov ve Ulusal Güvenlik Servisi Başkanı Taştemir Aytbayev'i görevden aldı.¹⁷¹

Aynı 10 Mayıs akşamı Rısbek Akmatbaev, Alamedin ilçesine bağlı Kok Jar köyündeki bir camiden çıkışta biri tarafından vurularak öldürüldü.¹⁷² 24 Haziran'da, anayasanın yeni bir metninin hazırlanmasına yönelik çalışma grubunun başkanı Azimbek Beknazarov, Anayasa'nın üç taslağını sundu. Grup, Nisan ayı başlarında Bakiyev'in girişimiyle oluşturulmuştu ve ülkenin siyasî yapısının çeşitli biçimlerini sağlayan birkaç anayasa taslağı hazırlayacaktı. Cumhurbaşkanının muhalifleri ülkenin ilerici demokratik kalkınmasının temeli olarak meclis cumhuriyetini kurma gereği üzerinde ısrar ediyorlardı. İlimli politikacılar grubu ise daha dengeli bir tutumda olup vakanın gerçekliğini göz önünde bulundurarak, (parlamentar-başkanlık) bir hükümet biçimi sunmaktaydılar. Başkanın çevresi ise başkanın en fazla yetki sahibi olacağı bir hükümet önerisini ileri sürmekteydiler. Gelişmiş demokrasilerde geleneksel olarak çeşitli siyasi güçlerin çıkarlarını uzlaştıran bir uzlaşma belgesi olarak algılanan ülke anayasası Kırgızistan'da giderek uzlaşmaz bir çatışma kaynağı haline geliyordu.¹⁷³

Ancak, Kırgızistan'ın 13-29 Nisan tarihindeki siyasi maratonu, Beyaz Saray'ın muhaliflerinin çoktan yarışın ortasında kaldığını gösterdi. Mevcut hükümete yapıcı bir muhalefet statüsü için hırslarla oluşturulan bir siyasi parti ve kamu örgütleri koalisyonu, yavaş yavaş toprak kaybetmeye başladı. Bu özellikle temsilcileri, rakipleriyle birlikte polemiklere girdiğinde belirginleşti. 19 Nisan'da muhalif liderlerin devlet başkanıyla "yuvarlak masa"sı, televizyonda canlı yayınlandı. Yayından sonra muhalefet temsilcileri, kaybettiklerini itiraf ettiler: "Cumhurbaşkanı ile konuşmaya hazır değildik, bunun için vaktimiz olmadı ve olan iş oldu". 29 Nisan mitingi, muhalefetten beklenen sonuçları elde edemedi. Muhalefet

¹⁷⁰ "Noviy Spiker Tekebayev – Oppozitsioner so Stajem, strana.ru, 28 Mart 2005.

¹⁷¹ Maksim Lipko, "V Otvavku Otravlen Predsedatel Slujbi Natsionalnoy Bezopasnosti Kırgızstana Taştemir Aytbayev", <https://24.kg/archive/ru/politic/1573/>. Bişkek, 10 Mayıs.

¹⁷² İlya Barabanov, "Ubitiy Skrılsya s Mesta Prestupleniya: V Kırgızii ubit avtoritetny deputat Rısbek Akmatbayev", 10 Mayıs 2006, https://gazeta.ru/2006/05/10/oa_198923.shtml

¹⁷³ Knyazev, a.g.e., s. 134.

liderleri, kendi memnuniyetlerini ifade ettiler. Hem cumhurbaşkanı hem de başbakanın toplanmış kalabalık tarafından ısıklanması, sanki muhalefetin lehine çalıştığı gibi görünüyordu. Ancak büyük çapta olayların gelişmesi, sürmekte olan çatışmanın senaryosunu takip etti: 27 Mayıs'ta muhalefet yeni bir miting düzenledi.¹⁷⁴

Mart olaylarının hemen ardından şaşırıp kalan daha önce Askar Akayev ve çevresi ile ilişkisi olan seçkin gruplar, yılsonuna kadar hissedilir ölçüde birleştiler ve onların siyasi yapılanma süreci başladı. Aynı zamanda yürütme organlarının yapılarına katılmaktan çeşitli şekillerde askıya alınmış Mart olaylarının eski katılımcılarından muhalefet oluşuyordu. Bir yıl sonra devrimin liderlerinin siyasi muhaliflere dönüşmesi, bazıları için Mart 2005 olaylarının finanse edilmesi sorununu hayata geçirdi. Mart 2006'da Roza Otunbayeva ve Anvar Artıkov bu konuda kamuoyuna açıklama yaparak tasarruflarını harcadıklarını iddia ettiler. Roza Otunbayeva, “farklı aşamalarda bana yardım etmişlerdi... yaklaşık 20 bin dolar yatırım yaptım. İş dünyasından fazlasıyla yeterli para vardı”. Otunbayeva'ya göre işadamları, mitingler düzenlemek, protestocular için yemek sağlamak, broşür ve el ilanları yapmak için para tahsis ettiler, örneğin Bayaman Erkinbayev büyük yatırım yapmıştı. Seçimleri geçemeyen milletvekilleri paralarını çoğunlukla bölgelerden Bişkek'e ve geri dönüş gezileri düzenlemeye yatırdılar. Olağan katılımcıları Oş'tan Bişkek'e taşımak için kişi başına yaklaşık dokuz yüz som (22 ABD doları) harcadı. Basit aritmetik hesaplamalar ile yalnızca “devrimcileri” taşımak için sadece onbinlerce dolar harcadığı varsayılabilir. Otunbayeva şöyle diyor: “Bugün devrimin meyvelerinden devrime tek bir kuruş bile yatırmamış ve her bir som için titreyenler yararlanıyorlar. Onlar bugün Beyaz Saray'da oturup bizi yönetmeye çalışıyorlar”. İlginçtir ki Anvar Artıkov, “Batı finanse etmedi, belki birileri almıştır ama bize para ulaşmadı” diyerek Batı ülkelerinin finansal katılımının ihtimalini dışlamamıştı.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Knyazev, a.g.e., s. 134.

¹⁷⁵ Temirkulov, *Informal Actors and Institutions in Mobilization*, s. 333.

3.2. Bakiyev Hükümetinin Muhalefete Karşı Uyguladığı Baskı

6 Eylül 2006 sabahı Omurbek Tekebayev, Varşova'daki gümrük memurları tarafından uyuşturucu bulundurma ve taşıma şüphesiyle tutuklandı. Eski meclis başkanı ve Kırgız muhalefetine liderlerinden biri olan Omurbek Tekebayev'in Varşova'da gözaltına alınmasıyla ilgili durum, aslında ülkedeki siyasi durumu istikrarsızlaştırmak ve iktidarın gayri meşru bir değişimi için başka bir emsal oluşturmuştu. Diğer bir ifadeyle bu, Sovyet sonrası Orta Asya'da "renkli devrimler" projesinin bir başka vakasıydı. "İlerici toplum"un tepkisi hemen ardından geldi: âcil meclis toplantıları, muhalefetin liderleri tarafından basında çıkan konuşmalar, milletvekilinin desteği için imza toplanması, Omurbek Tekebayev'in destekçileri tarafından ülkenin güneyindeki yolları bloke etmek, AGİT'in Kırgızistan'daki büyükelçisinin tepkisi, eski Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in AGİT'e müracaatı. Muhalif politikacılar, STK'lar ve ABD Büyükelçiliği etrafında gruplaşan medya mensuplarının samimi korusu, açık bir şekilde, konuyla ilgili hukuki tarafı düşünmekle uğraşmadan mevcut hükümet ve özel hizmetleri, onları "sağlıklı demokratik güçleri" itibarsızlaştırmaya çalışmakla suçladılar. Jogorku Keneş'in milletvekilleri E. Alimbekov, T. Sarpashev, A. Beknazarov, K. Karabekov, B. Maripov, I. Masaliyev, D. Sadırbayev, K. Samakov, T. Sariyev, B. Şerniyazov ve M. Eşimkanov Avrupa Parlamentosu, Polonya Hükümeti ve Seymi ile AGİT'e müracaatlarında şunları söylediler: "...Omurbek Tekebayev, Kırgızistan'daki "Reformlar için" muhalefet hareketinin lideridir. Ülkede Kurmanbek Bakiyev ve Feliks Kulov'un iktidara gelmesinden sonra, ünlü politikacıların çok sayıda kiralık katillikleri gerçekleştirildi. Böylece Jogorku Keneş'in üç milletvekili öldürülmüştü. Yeni hükümetin eylemlerine karşı çıkan politikacılar güçlü baskı altındadır. Muhalif politikacılarının fiziksel olarak yok edilmesi, istenmeyenlerin çıkarılması, ülkenin aile mirasına dönüşmesi yeni hükümetin faaliyetidir. Muhalefet liderine karşı yapılan bir provokasyon, iktidar rejiminin bir başka adımıdır". "Bu olayı siyasi bir düzlemde görebilmeleri için Avrupa Parlamentosu'na, Polonya Meclisine hitap ediyoruz. Bu uyuşturucunun Kırgızistan'ın güvenlik hizmetleri tarafından tek bir hedefle; muhalefet liderinin itibarını zedelemek ve onu siyasi sahneden çıkarmak için gizlice

yerleştirdiklerinden eminiz. Polonya hükümetinin Kırgızistan’daki demokratik süreçleri destekleyeceğini umuyoruz”.¹⁷⁶

Parlamentonun milletvekilleri tarafından yürütülen soruşturma sırasında, Tekebayev’in eroinin bulunduğu bagajının Bişkek’ten ayrılmadan önce 14 dakika boyunca gözetleme kameralarının kontrol alanının dışında olduğu ortaya  ıktı. Mevcut hükümetin savcılarının tek delili, Manas Uluslararası Havalimanı başkanı yardımcısı Nadır Mamırov’un eroinin Tekebayev’in çantasına kendisi yerleştirdiğini ve bunu kendisine Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Servisi Başkanı yardımcısı ve cumhurbaşkanının kardeşi Jenişbek Bakiyev tarafından talimat verildiğine dair yaptığđ itirafı oldu.¹⁷⁷ Açıklama zayıf, hik ye ise karanlıktı:  nce Mamırov’un açıklayıcı yazısının orijinali ortadan kayboldu, sonra Mamırov’un kendisi kayboldu,¹⁷⁸ sonra ortaya çıktı, ancak ifadesini reddetmeye başladı. Jenişbek Bakiyev, Ulusal Güvenlik Servisi başkanı olan şefi ile birlikte istifa etti ve daha sonra bu işe hiç alakası olmadığını ilan ettiği bir basın toplantısı düzenledi.¹⁷⁹

Hem politik kültürün hem de politik oyunun kurallarının mutlak yokluğu, Kırgız siyasi kurumunun en önemli özelliği haline gelmişti: mevcut durumun tüm kanıtlarla bu konuya dair bir analizi bunu göstermekteydi. Birincisi, Bakiyev, erkek kardeşini görevden alırken suçluluğuna dair varsayımıyla değil, muhalefetin bundan memnun olacağını umup basit bir taktikle ödün verir. Ancak muhalefetin, eski meclis başkanı ile skandalın geniş bir senaryoda sıradan bir olay olan başka planları vardı. 12-14 Eylül parlamenter tartışmalar, iktidar değişikliğinin meşru bir senaryosunun uygulanmasının, küçük bir milletvekilleri ve sivil toplum  rg t  aktivistleri ile kamuoyunun desteğini yitirdiğini ve yetersiz kaldığını gösterdi. Muhalefet, ciddi değişiklikler ve her şeyden önce Bakiyev’in erken istifası için çabalamayı planlıyordu.

¹⁷⁶ AKİpress. Bişkek, 7 Eylül, 2006.

¹⁷⁷ “Kırgızıya: Spetsoperatsiyu Protiv Omurbeka Tekebayeva Organizoval Brat prezidenta Kırgızstana”, 12 Eylül 2006, www.fergananews.com/articles/4587

¹⁷⁸ Daniyar Karimov, “Vitse-Prezident Aeroporta “Manas” Nadır Mamırov, Vozmojno, Nahoditsya v Kazahstane”, 12 Eylül 2006, <https://24.kg/archive/ru/politic/6480-2006/09/12/6814.html/>

¹⁷⁹ “Brat Prezidenta Kirgizii Otritsayet Svoyu Pri astnost k Intsidentu s Deputatom Tekebayevım, Bişkek, 13 Eylül 2006, <https://regnum.ru/news/704442.html>

Ortalama olarak, 2006 yılının ilk dokuz ayında, ülkede her gün iki protesto gösterisi gerçekleştirilmekteydi. Onlar esas olarak Bişkek ile Celalabad'da yer almaktaydı. Aynı zamanda, kolluk kuvvetleri için asıl sorunu, emlak veya araziye talep eden işgalciler oluşturmaktaydı. “Sivil faaliyet”ın bu tür tezahürleri, nüfusun çoğunluğunun büyüyen politik ilgisizliğiyle daha fazla karşı karşıya gelmekteydi. Rasyonel ve pratik hissi ülkeyi artık terk etmişti. Demokrasi, reform ve hatta anayasa gibi temel tanımlar, sıradan insanın algısında bulanık ve soyut hale gelmişti. Bu bilgisel ve duygusal “aşırı ısınma”, bu kelimelerin gerçek anlamlarından reddedilmesine neden olur. Muhalefet liderleri ve ülkenin resmi liderlerinin sloganları artık hiçbir anlamı olmayan bu politikayla bağlantılı her şeyden yorulmuş olan toplumun çoğunluğu tarafından algılanmıyordu.¹⁸⁰

2 Kasım 2006'da Kırgız muhalefeti, başkentin merkez meydanına bir kez daha yeni bir anayasa kabul etmek ve Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev başkanlığındaki ülke yönetimini görevden almak talepleri ile toplandı. Muhalefetçiler, yetkililerin, taleplerini yerine getirinceye kadar Beyaz Saray yakınındaki merkez meydanda olma niyetinde olduklarını açıkladılar. Hafta boyunca, kalabalık, Hükümet Evi, parlamento binası, belediye başkanlığı ofisi ve devlet televizyonu ve radyo şirketi karşısında miting düzenledi. 6-7 Kasım gecesi meclisin acil bir toplantısında 20 milletvekilinin meclise gelmeyi reddetmesi, oranın yokluğunu ortaya çıkarttı. Bu bağlamda, acil durum toplantısında bulunan 45 milletvekili, ülkenin yeni bir temel yasasını kabul etmek için Kurucu Meclis'i oluşturacaklarını ifade ettiler. 39 milletvekili yeni anayasanın taslağı altında imzasını attı.

İki taraf: cumhurbaşkanlığı ve parlamenter muhalefet arasındaki kapalı görüşmeler sonucunda, 8 Kasım akşamı milletvekilleri, muhalefet liderleri ve cumhurbaşkanlığı yönetiminin temsilcileri tarafından kabul edilen anayasanın yeni bir tahririni onayladılar. Yeni tahrir, milletvekillerinin yarısının parti listelerinden seçilmesiyle birlikte mecliste 75 ile 90 arasında bir artış sağladı. Kurmanbek Bakiyev, 9 Kasım'da muhalefetin acil bir şekilde tasarladığı metni imzalamasıyla

¹⁸⁰ Knyazev, a.g.e., s. 137.

neredeyse hiçbir şeyi tehlikeye atmıyordu. Bu, krizin şiddetini hafifletmek için verilen tamamen politik bir karardı.

3.2.1. Aralık 2006 Hükümet Krizi ve Sonuçları

19 Aralık'ta Başbakan Feliks Kulov, hükümetin istifası hakkında açıklama yaptı.¹⁸¹ Kasım'da kabul edilen Anayasa'ya göre, mevcut parlamentonun bakanları atama hakkı yoktu. Başlangıç olarak, kendisinin dağıtılması gerekiyordu, daha sonra, parlamento seçimlerinden sonra, yeni birleşimde çoğunluğu alan parti bir hükümet kuracaktı. Milletvekilleri, Bakiyev'den anayasanın başka bir versiyonunu imzalamasını isteyerek gönüllü olarak istifaya gitmeyi istemediler. Kırgızistan Cumhurbaşkanı bu teklifi kabul etti ve aynı zamanda Kırgız hükümetinin yapısındaki kendi konumunu güçlendiren koşulları ele geçirdi. 30 Aralık'ta anayasa Meclis tarafından kabul edilip 15 Ocak'ta cumhurbaşkanı tarafından imzalandı.¹⁸²

18 Ocak'ta Kurmanbek Bakiyev, başbakanlık görevinde onaylanması için Feliks Kulov'un adaylığını meclise sundu. 75 milletvekilinin sadece 23'ü onun adaylığını onayladı.¹⁸³ Kulov'un, oylamanın benzer bir sonucu beklemesi, başlangıçta tahmin edilebilirdi. 2006 yılının Aralık ayında başbakanlık görevinden istifa ederek, parlamenterlerin çoğunu kendisine karşı yöneltmişti. 19 Ocak'ta Kurmanbek Bakiyev, Meclis'e tekrar Feliks Kulov'un adaylığını sundu. 22 Ocak 2007'de, Jogorku Keneş'in 15 milletvekilleri, anayasa mevzuatı, devlet yapısı ve yasallık komitesinin toplantısında, cumhurbaşkanının Kulov'un başbakanlık için adaylığını yeniden sunma hakkının olmadığı kararını kabul etti.¹⁸⁴

29 Ocak'ta meclis, tarım bakanı olarak görev yapan Azim İsabekov'u ülkenin başbakanı olarak onayladı.¹⁸⁵ Böylece, 19 Aralık 2006'da Feliks Kulov başkanlığındaki bakanlar kurulunun istifasından sonra ortaya çıkan hükümet krizi en

¹⁸¹ "Feliks Kulov: Reşeniye Pravitelstva Kırgızistana ob Otvstavke – Vıhod iz Krizisa i Uskoreneniye Provedeniya Reform". 24.kg. 19 Aralık 2006.

¹⁸² Mihail Tişçenko, "Hot sto raz v god: V Kirgizii Podpisana Novaya Konstitutsiya i Gotovitsya Noviy "Maydan". 15 Ocak 2007. <https://lenta.ru/articles/2007/01/15/new/>

¹⁸³ "Politiçeskiye Krizisi v Kirgizii. Hronika. 29 Mart 2007.

<https://ria.ru/amp/spravka/2007032962798783.html>

¹⁸⁴ "Kandidatura Kulova na Post Premyera Vizvala Preniya v Parlamente (Kirgiziya)". Bişkek, 23 Ocak 2007. <https://regnum.ru/news/770781.html>

¹⁸⁵ "Azim İsabekov Utverjdyon Premyer-Ministrom Kirgizii", 29 Ocak 2007, <https://www.kommersant.ru/doc/997214>

azından resmi olarak üstesinden gelinebildi. Bakiyev ve Kulov arasındaki ilişkinin mantığı şuydu: cumhurbaşkanının Feliks Kulov'u başbakan olarak aday göstermesini ve güvence altına almasını istedi. Fakat Kırgız siyasetinde eksik olan şey mantıktır. Mecliste bulunan 61 milletvekilinden 57'i İsabekov'un "lehine", dördü ise "aleyhine" oy kullanmıştı. Eski Tarım Bakanı'nın başbakan olarak atanması, 2005 baharında kuzey-güney çizgisi boyunca ana bölgeler arası çelişkilerin üstesinden gelmek için meydana gelen Kulov-Bakiyev siyasi tandeminin varlığının sona ermesi anlamına geliyordu. Parlamentoda konuşan İsabekov, başbakan olarak siyasete girmeyi planlamadığını, ancak ekonomik sorunların çözülmesine odaklanacağını söyledi. Bu açıklama uzman değerlendirmelerinin çoğunluğunun doğruluğunun altını çizdi - yeni başbakan bağımsız bir siyasi şahıs olmaksızın başkanın iradesinin basit bir temsilcisi olan "teknik" biri olacaktı.

Kısa vadeli tahminlerin çoğunda Kulov'un muhalefete girmesiyle ilgili beklentiler, Kulov gibi güçlü bir politikacı etrafında muhalif güçlerin muhtemel birleştirilmesi hakkındaki fikirlerle ilişkilendirilmişti. Ancak, "Birleşik Cephe"nin oluşum dönemi, bu tür beklentilerin yanılmasını zaten göstermişti. On beş yıldan uzun süredir yaratılan sosyopolitik ortam, bu tür politikacıları toplumsal ihtiyaçlara uygun olmayan dinamiklerle yeniden üretebilme yeteneğini kanıtlamıştı. Bu durumda, Kulov'un müteakip politik ağırlığı ve otoritesi, bir muhalefet lideri olarak mümkün olan en kısa zamanda gerçekleştirme yeteneğine bağlıydı.¹⁸⁶

"Kırgızistan'ın münasip geleceği için" Birleşik Cephe'yi kurmak için "Reformlar için" hareketinin eş başkanı Feliks Kulov, Ata-Meken partisinin lideri Omurbek Tekebayev, "Reformlar için" hareketinin üyeleri milletvekilleri Melis Eşimkanov, Kabay Karabekov, Kubatbek Baybolov, "Reformlar için" hareketinin üyelerinden biri Omurbek Abdrahmanov ve eski Kırgızistan içişleri bakanı Omurbek Suvanaliev imzalarını attılar.

10 Mart 2007'de, Feliks Kulov, Omurbek Tekebayev, Melis Eşimkanov ve diğerlerinin katıldığı Birleşik Cephe üyelerinin toplantısı düzenlendi. Toplantıda 11 Nisan 2007'de protesto gösterisini düzenlemek için karar verildi. Erken

¹⁸⁶ Knyazev, *Gosudarstvennyy Perevorot 24 Marta 2005 Goda v Kirgizii*, s. 143-144.

cumhurbaşkanlığı seçimleri ve anayasa reformu mitingin ana talepleri oldu. Fergana.Ru haber ajansının “Hangisi daha önemli: anayasa reformu mu yoksa cumhurbaşkanının istifası mı?” sorusuna yanıt veren muhalefet cephesinin üyelerinden Omurbek Abdrahmanov: “Cumhurbaşkanının istifası daha önemli. Çünkü Bakiyev’le anayasa reformu imkânsızdır. Geçen yıl Kasım ayında muhalefetin baskısı altında demokratik bir anayasayı imzalamaya zorlandığını gördük. Ama sonra, kendi milletvekilleri aracılığıyla, farklı bir anayasayı geçirdi” diye cevap verdi. Muhalefetin dürüstlüğü, yalnızca yeni muhalefet ittifakının temel özünün onu daha öncekilerden ayırt etmediğini doğruladı; bu yine iktidardaki kişilerin önemsiz değişimiydi.

Feliks Kulov’un etrafında yoğunlaşan radikal muhalefet, Cumhurbaşkanı’nın istifasının sloganına yapışmıştı ve “turuncu” devrimlerin ve sokak gösterilerinin teknolojilerini kullanarak harekete geçmenin, bir sonraki seçimleri beklemekten ya da mevzuatta değişiklik yapmak için meşru yoldan geçmek yerine, iktidarı ele geçirmenin daha kolay olacağını fark etmişti. Siyasi sürecin yasal alanının ötesine geçmesi için Mart 2005’te kurulan emsal, iktidarın yeniden güçle ele geçirilmesinin tekrarlanmasını cazip kılıyordu.

Cumhurbaşkanı ve onun çevresinin taktikleri, mitingin başlamasından önce muhalefeti bölmeye çalışmak üzerine odaklandı ve büyük ölçüde başarılı oldu. Aynı zamanda mitinge hazırlık döneminde Bakiyev, bir takım tavizler vererek oldukça yeni nitelikler sergiledi. İktidar partisinin bu davranışı, ultimatoom davranış çizgisinin radikal muhalefetine karşı özellikle olumlu görünüyordu.

29 Mart 2007’de, Başbakan Azim İsabekov’un hükümeti de görevden alındı.¹⁸⁷ Bakiyev yeni hükümeti yönetmesi için “Reformlar için” hareketinin liderlerinden biri Almazbek Atambayev’i atadı. Atambayev, bir hafta önce cumhurbaşkanı ile doğrudan müzakerelere girmeye karar veren ilk ve belki de tek muhalefet vekiliydi. Almazbek Atambayev’e göre o, tek bir hedefle “yetkililerle halk arasında bir köprü olmak, ülkenin Kuzey ve Güney’e bölünmesine izin vermemek”

¹⁸⁷ “Premyer-Ministr Kirgizistana Azim İsabekov Podal v Otstavku”, Bişkek, 29 Mart 2007, <https://24.kg/archive/ru/politic/16653-2007/03/29/47555.html/>

için bakanlar kuruluna başkan olmuştu. 30 Mart'ta Kırgız parlamentosu Almazbek Atambayev'i başbakan olarak onayladı.¹⁸⁸ Adaylığın onaylanması için 38 oy yeterliydi. 75 milletvekilinden 48'i Atambayev'in adaylığı için, üçü ise karşı oy kullandı.

Muhalefet hemen eski müttefiğinden vazgeçti. Muhalefetteki Kabay Karabekov: "Atambayev'e hükümet başkanı görevine terfi ettirmek için yetki vermedik. Bunu kendi inisiyatifiyle yaptı ve şimdi muhalefet adına konuşmak için ahlaki bir hakkı yoktur" demişti.¹⁸⁹ Atambayev'in başbakan olarak atanması ve bir koalisyon hükümeti kurma önerisiyle Bakiyev, diyaloga hazır olduğunu ve bu sayede Kulov'un pozisyonlarını ciddi şekilde zayıflatıldığını gösterdi. Muhalefetin belli çıkarlarının mevcut cumhurbaşkanı altındaki mevcut siyasi yapılanma çerçevesinde tatmin edilebileceği anlaşıldı.

10 Nisan'da Kurmanbek Bakiyev meclise, Başbakan Atambayev başkanlığındaki bir çalışma grubu tarafından geliştirilen değişiklikler ve eklemeler içeren yeni bir anayasa taslağı sundu. "Kırgızistan'ın münasip geleceği için" ve "Reformlar için" Hareketi'nin Birleşik Cephesi, bir gün önce liderleri tarafından söylenen kişi sayısını toplayamadı. Mitingin ilk gününde protestocuların sayısı çok azdı. Düşük katılım, muhalefetin kaynaklarının sınırlı olduğunu gösterdi. Bağımsız gözlemcilerin ve yabancı gazetecilerin sayısız tahminlerine göre, protestocu sayısı beş bini bile geçmemişti ve genel olarak onların dirençsizlikleri dikkat çekmişti. Katılımcıların çoğunun inançlarla değil, daha çok parayla seferber edildiği açıktı. Liderlerin kendileri bile eylemlerde aktif değildi, kendi aralarında belirsizlik ve hatta kafa karışıklığı vardı.

19 Nisan 2007'de, Feliks Kulov liderliğindeki muhalefet için, müzakere etmek en iyisi olurdu. Ancak muhalefetin ultimatomla önderlik etmesi, kendisini bir uzlaşma arayışına sokacak bir yer bırakmayarak durma noktasına geldi. Sadece

¹⁸⁸ Nargiza Yuldaşeva, "Almazbek Atambayev Dal Press-Konferentsiyu v Kaçestve Premyer-Ministra Kırgızistana", Bişkek, 30 Mart 2007.
<https://24.kg/archive/ru/politic/16794-2007/03/30/47695.html/>

¹⁸⁹ İgor Gorbachyov, "Kabay Karabekov: Prezident Kırgızistana Zayavlyayet, Çto On Vıpolnıl Trebovaniye Oppozitsii, Odnako Eto Ne Tak", Bişkek, 10 Nisan 2007.
<https://24.kg/archive/ru/politic/17457-2007/04/10/48545.html/>

provokasyon yolu ve çatışmanın güç akışına aktarılması yolunda kaldı, böylece daha sonra insanlık dışı eylemleri için resmi makamları suçlamak mümkün olacaktı. Bu gibi durumlarda, resmi makamları yasadışı eylemler için suçlamak genellikle daha kolaydır. Ne de olsa, yetkililerin tepki gösterdiği ve ateş etme emrini veren provokasyonlar, kural olarak, gölgelerde kalmaktadır. Bir başka durumda, anayasa taslağında yapıcı çalışmalar parlamentoda devam ederse, muhalefet kendisini siyasi sürecin dışında bulabilirdi. Zaten 19 Nisan öğleden sonra, Birleşik Cephe'nin bireysel üyeleri muhtemel provokasyonlar fikrini ısrarla sürdürüyor ve akşam mitinginin sonuçlarından artık sorumlu olmadıklarını beyan ediyorlardı. Omurbek Abdrahmanov öğleden sonra, "Artık bu durumdan biz sorumlu değiliz. Halkın kendisi hareket etmeye başladı" demişti.¹⁹⁰ Akşam saatlerinde savcılık, isyanlar konusunda suç davaları açmıştı.

"Renkli devrimler"den sonra Gürcistan, önemli reformlar yapıp yolsuzluğu azaltırken ve Ukrayna demokrasisini sağlamlaştırmak için aralıklı bir ilerleme kaydetmişken Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev yönetimindeki Kırgızistan yönetim kalitesinde gözle görülür iyileşmeler göstermeden daha az demokratik hale gelmişti.¹⁹¹

Zaman geçtikçe ve devrim sonrası durum istikrara kavuştuğunda, sıradan insanlar hâlâ devletin düzeni koruma becerisinden endişe duymaya devam etmişlerdi. Kırgızistan'ın Uluslararası Cumhuriyet Enstitüsü (IRI) ve Gallup Örgütü'nün Kasım 2007 tarihli bir araştırmasında, insanların en çok korktukları şeyin ne olduğu sorulduğunda, çoğunluk düzensizlik, ardından da sorunlu eğitim durumu, ekonomik kriz ve yoksulluktan söz etmişlerdi. Ancak hükümetin önceliğinin neler olması gerektiğine dair sorularda, işsizlik, ekmek ve tereyağı gibi meseleler listeye girmişti.¹⁹²

Akayev'in onbeş yıllık yönetimi altında gelişen ve Lale Devrimi'nin altında yatan kuvvetler yani yaygın yolsuzluk, bağımsız iş çıkarları ve yoğun yerelcilik

¹⁹⁰ "Çlen OF Abdrahmanov: Mı uje ne Nesjom Otvetstvinnost za Obostreniye", Bişkek, 19 Nisan 2007, <https://kg.akipress.org/news:39711?place=nowread>

¹⁹¹ Radnitz, **A Horse of a Different Color: Revolution and Regression in Kyrgyzstan**, s. 301-302.

¹⁹² Radnitz, **a.g.m.**, s. 312-313.

güçlü kalmaya devam ediyordu. Bu gerçek, iktidardaki değişimi izleyen yılların neden değişimden daha fazla sürdüğünü, eski kalıpların kendilerini yeniden üretmesinin ve devletin güçlendirilmesi ve ekonominin iyileştirilmesi gibi büyük konularda gerçek reform çabalarının engellenmesinin nedenini açıklamaya yardımcı olur. Ne yazık ki Mart olayları, siyasi sistemi sarsan yolda, yeni bir elit grubunun yeni bir yöne itmek yerine iktidarı kazanması için yeterince sarsıcı bir çarpışmadan biraz daha fazlası gibi görünüyordu.

Bir süre böyle düşük seviyeli kargaşalar sıkça yaşandı ve insanların günlük rutinlerini bozdu, ancak sonunda ganimetlerin bölünmesi konusunda gayri resmi bir anlaşmaya vardılar. Bu durumda devlet kontrolü yeniden sağlayamadı. Erica Marat, Kırgızistan'da faaliyet gösteren suç gruplarının olduğunu tahmin ediyordu. Polis, maaşı ödenmemiş ve düzenlenmemiş durumdaydı. Kolluk kuvvetlerinin uyuşturucu kaçakçılığı konusunda suçlu olduğu ve gümrük memurlarının ve vergi denetçilerinin yasadışı ekonomide düzenli olarak yer aldığından şüphelenilmekteydi. Bürokrasideki düşük profesyonellik seviyesi, hükümetin gençleri istihdam etmeleri için işe almalarını sağlayan bir çıkış olarak devlet işlerini vermesi, ancak onlara geçim maaşı ödeyememesi nedeniyle daha da artmıştı.

İnsanların dikkati Bişkek'teki siyasi ustalıkların ve sokaklardaki mülklere yönelik şiddetli mücadeleyle dağıtılmış olması nedeniyle, az sayıdaki kişi, dramatik ancak yine de sonuçta ülke genelinde yerel bölgelerde devam eden siyasi mücadelelere tanıklık etti. Merkezi otoritenin çöküşünün ardından, bölgedeki muzaffer güçler kendilerini yeni bir il ve ilçe düzeyinde yönetim olarak yerleştirdiler. Yerel seçkinler, iktidarın ulusal düzeyde restore edilip bölgelere yansıtılmasından önce şehir ve bölge yönetimlerinin kontrolünü sağlamak için harekete geçti. Bu iddia sahiplerinden bazıları suçlu ve mafya çevrelerinden geldi. Diğerleri, suç gruplarıyla ittifaklara giren, korunma veya kar payı karşılığında çıkarlarını savunmayı kabul eden yerel seçkinlerdi. Bakiyev, başlangıçta yeni kurulan yerel yetkilileri mecburiyetten tanıdı, ancak Bişkek'te otoriteyi sağladıktan sonra birkaç valiyi sadık olanlarla değiştirmeyi başardı. Bazı durumlarda görevden alınanlar, artık siyasi bir temel oluşturduklarından gelecekte destekçilerini rakibinin görevden alınmasını talep etmek için harekete geçirebilirlerdi.

Akayev'in yıkılışıyla açığa çıkan bir başka mücadele, toprak etrafında dönüyordu. Dağlık Kırgızistan, çiftçilerin egemen olduğu nispeten az ekilebilir alana ve iş gücüne sahiptir. Her ne kadar 1999 tarihli bir yasa, her Kırgız vatandaşına tarım için kişisel bir arsa tanınmasına rağmen, toprak kıtlığı özellikle güneydeki yoksulluğa sebep olmuştur. Arazi sorunu, Akayev'in devrilmesinden kısa bir süre sonra birkaç bin işgalcinin, Bişkek'in etrafında yaşayan zengin şehir sakinlerinin sahip olduğu gelişmemiş araziye geçmek için güç boşluğundan faydalanmasıyla ortaya çıktı. Yetkili makamlar, gecekonduların şikâyetlerini gidermek için onlarla bir araya gelmelerini talep eden örgütlenen protestocuları ortadan kaldırmak için çabalarında bir karmaşa ve zorlama kombinasyonu kullandı. Çıkamaz, anlaşmazlığın her iki tarafının da herhangi bir kararın uygulanmasını zorlaştırmak için yeterli destekleyiciyi harekete geçirebileceğinin acı verici bir şekilde farkında olduğu zayıf bir hükümet ortaya koydu. Sorun, çözülmeden kaldı ve Bişkek eteklerinde toprağı işgal etmeye devam eden bilinmeyen sayıda işgalci dolaşmaya başladı.

Sadece iki gün içerisinde yeni gösterici gruplar, Bişkek'te yeni taleplerle ortaya çıktılar. Bunlardan ilki, Akayev'in memleketinden gelen ve hala Bişkek'te bulunan devrimciler ile sokaklarda çatışmalara giren onun taraftarlarıydı. Nisan ayının başlarında, üç ilden bir grup protestocu, seçimleri kaybeden beş parlamento adayını lobi etmek için Yüksek Mahkeme binasını işgal etti. Sokak protestoları, yeni liderlikten dışlananların hoşnutsuzluklarını işaret etmelerine izin verdi. Ancak seferberliği sadece bir semptom olan dağınık elitlerin tek fikir arayışı, ülkedeki huzursuzlukların çoğunu daha da şiddetlendirdi. Bu durum Kırgızistan'ın istikrarını tehdit etti ve yabancı yatırımcıları caydırdı, yasaların uygulanmasının popülizmin örtüsünün arkasına gizlenebilecek, hükümetin ülke kaynaklarını daha adil bir şekilde dağıtma çabalarını zorlaştırdığı, devletin zayıf ülkeyi yeniden inşa etme çabalarını engelledi.

Bakiyev, sık karşılaşılan sorunlara çözüm bulmak için yapılan sert muhalefetle çalışmak yerine, onu kırmaya karar verdi. Cumhurbaşkanı, yasama meclisinde neredeyse hiç direnmeyen ve bölünen muhalefet varken, onun altında yatan nedenlere hiç değinmeden partisiyle iktidarı merkezileştirmişti. Bakiyev, muhalefetin kurumsal kanallar aracılığıyla hareket etme ve zorla protesto gösterileri

baskı altına alma kapsamını azaltarak, kendi yönetiminde hayal kırıklığını arttırırken istikrarın ortaya çıkmasını sağladı. 1990'ların başında ümit verici olan Kırgızistan'ın demokrasiye giden yolu, gerilemeye devam ederken özellikle ekonomik kriz ve enerji sıkıntısı yüzünden gün geçtikçe yeni bir ayaklanma ihtimali artmaktaydı. Mayıs 2007'deki Savaş ve Barış Raporlama Enstitüsü (IWPR)'nden çıkan bir haber brifingi bu ayrılığı, Bakiyev-Kulov tandeminin çöküşünden sonra gittikçe daha belirgin hale getirdiğini ortaya koydu. IWPR, bu raporda ayrılığı farklı bölgelerden gelen seçkinler arasındaki bir çatışmadan ziyade daha geniş bir sosyal bağlamda sundu. Bu nedenle bu karar, yeni sosyal politikalar gerektirmekteydi. Bunun için bazı kanıtlar, insanların güneyden kuzeye göçleri sonucu ortaya çıkan çatışmalarda bulunabilir.

3.3. Lale Devrimi Sonrası Yolsuzluk

Akayev'in on yıldan uzun süredir devam eden yönetimi ülkenin siyasi ve ekonomik yaşamının her alanında yaygın bir yolsuzluk yaratmıştı. Akayev rejiminin rant arayışı, yolsuzluk şemalarında “yönetici aile”nin rolü ile kuvvetlendirilmişti. Kırgızistan'daki kârlı iş faaliyetlerinin birçoğunun Akayev'in ailesinin; Akayev'in oğlu Aydar ve Akayev'in damadı olan Adil Toygonbayev'in onaylarını alması gerekmektedir. Aslund, yönetici ailenin orta ve büyük ölçekli işletmeler üzerinde tekelden yararlandığını¹⁹³, Collins ise Akayev'in akrabalarının “şeker, yemeklik yağ, bar ve minibüs işletmelerini kontrol ettiğini”¹⁹⁴ belirtiyorlar. Bu nedenle, yönetici aile bir dizi işletmede doğrudan hisse sahibi olmuştu ya da şirketlerden yasadışı hisseleri gasp eden işletmelere koruma sağlamak için sıklıkla kullanılmıştı. Şirketler, korumayı reddettiklerinde, sürekli itaatsizlik durumunda onları tehdit edecek vergi denetimleri ve kolluk kuvvetleriyle uğraşacaklardı.¹⁹⁵

Devlet kurumlarında personel politikası konusunda gayri resmi olarak görev alan cumhurbaşkanının karısı Mayram Akayeva, rüşvet karşılığında hükümet mevkilerini dağıtmak için kullanılırdı. Söylentilere göre, Kırgızistan'da, örneğin,

¹⁹³ Anders Aslund, “Economic Reform After the Revolution in the Kyrgyz Republic”, *Demokratizatsiya*, 2005, vol. 13, No: 4, p. 469-483.

¹⁹⁴ Collins, *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*, s. 234.

¹⁹⁵ Aslund, *Economic Reform After the Revolution in the Kyrgyz Republic*, s. 470.

altın madenciliği sektöründe iş yapmayı planlayan yabancı şirketler, hükümetten olumlu bir karar almak için Mayram Akayeva'ya para veriyorlardı. Akayev'in karısı tarafından yönetilen "Meerim" vakfı, sürekli olarak bütçe fonlarını ve kara para aklamayı yönlendirmekle suçlanmaktaydı.¹⁹⁶ Sonuç olarak, Akayev'in ailesi büyük mülkleri toplamıştı. Aslund'un da belirttiği gibi, "ailenin servetinin değerlendirmesi değişmektedir, fakat birkaç yüz milyon ABD doları olması makul gibi gözükmektedir".¹⁹⁷

Resmi olmayan yasadışı ödeme kanalları büyük ölçüde kurumsallaştırılmıştı. Devrimden hemen sonra bu kanallar geçici olarak kesintiye uğradı ve işadamları, düzenli olarak yasadışı miktarları kime, ne kadar ve ne zaman ödemeleri gerektiği konusunda kafaları karıştı. Engvall, "oyunun kurallarını tanımlayan bir pozisyondaki aktörün olmadığı"ndan¹⁹⁸ söz eder. Akayev'in ailesi ve onun çalışanları gayri resmi kontrollerden çıkarıldıklarında, iktidarın merkezinin nerede olacağı konusunda belirsizlik meydana geldi. Ancak, bu süreçte Kırgızistan'da yolsuzluk piramitleri yeniden canlanmış ve bazı tahlilcilerin de belirttiği gibi, "sadece bir aile başka biri tarafından değiştirilmişti". Doğrulanmamış iddialara göre, cumhurbaşkanının oğlu Maksim Bakiyev ve cumhurbaşkanının erkek kardeşi Jenişbek Bakiyev, artık Kırgızistan'daki tüm büyük yasal ve yasadışı ticaret faaliyetlerinin ana *kırışaları* olmuşlardı.¹⁹⁹

Para, mal veya hizmetlerden oluşan yasadışı bir avantaj için bırakılan rüşvetin hacminin ve kapsamının, büyük ölçüde Lale Devrimi'nden önceki dönemden bile daha büyük olduğu kabul edilmektedir. Sivil toplumun girişimcileri ve temsilcileri, medya ve akademik kurumlar, yetkililer tarafından talep edilen yasadışı ödemelerin değerinin daha yüksek olduğunu bildirmişlerdi. Örneğin, Kırgız gazetecilerin ve STK temsilcilerinin iddia ettiği gibi, hükümetteki çeşitli görevler için yasadışı ödeme üç

¹⁹⁶ Erica Marat, "The state-crime nexus in Central Asia: state weakness, organized crime, and corruption in Kyrgyzstan and Tajikistan", Silk Road Studies Program and Central Asia and Caucasus Institute, 2006, s. 83.

¹⁹⁷ Aslund, **Economic Reform After the Revolution in the Kyrgyz Republic**, s. 481.

¹⁹⁸ Johan Engvall, "Kyrgyzstan: the anatomy of a state", **Problems of Post-Communism**, 2007, vol. 54, No: 4, s. 37.

¹⁹⁹ Kupatadze, **Organized Crime Before and After the Tulip Revolution**, s. 287.

katına çıkmıştı. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün (Transparency International) yolsuzluk algısı endeksi hem 2006 hem de 2007'de 0,1 puan ile kaydedilmişti.

Toplumsal düzeyde, yolsuzluğun azaltılması girişimleri zayıf sürmüştü. Kasım 2007 tarihli IRI araştırmasına göre, katılımcıların % 47'si yolsuzluğun bir yıl önceki seviyeyle aynı seviyede olduğunu, oysa % 38'i durumun daha da kötü olduğunu söyledi. Bu rakamlar, Kırgızistan'ın 2005'te Yolsuzluk Algıları Endeksi'ne göre 2005'te 2,3 sıralamadan (dünya sıralaması: 130), 2008'de 1,8'e (dünya sıralaması: 166) düşmüştür. Böylelikle eski alışkanlıklar zorla yok olur.²⁰⁰

Bu nedenle, Kırgızistan'da gündemde yolsuzluk sorunu hala yüksekti, bu da bazı anket katılımcıları tarafından “yeni bir devrim” için zamanın olgunlaştığına dair spekülasyonlara yol açmıştı. Ankete katılanların çoğunluğu tarafından desteklenen en yaygın açıklama, iktidara gelen yeni insanların para için “aç” olmaları ve bu fırsattan daha önce mahrum bırakıldıkları için mümkün olduğunca fazla yasadışı gelir elde etmeye çalıştıklarıdır. Bu durum, bütün devlet yapılarında hükümetin yeniden yapılandırılmasının devam etmesiyle daha da artmıştı. Sık kadro rotasyonu uzun süredir devam eden bir uygulama olup ancak diğer faktörlerle birlikte daha fazla önem kazanmıştı. Belirsizlik ve kronik işten atılma riski altında çalışan yetkililer, mümkün olduğu kadar çabuk bir servet kazanmaya çalışmaktaydılar. Elemanlardan (randevular, terfi, rütbelere için) ve bireyler ve işletmelerden (kontrollere veya soruşturmadan kaçınmak ya da elverişli kararlar almak için) toplanan rüşvet aşağıdan yukarıya doğru dağıtılarak iktidardaki rejimin en yüksek seviyelerine ulaşırdı. Dolayısıyla, rüşvet mekanizmaları hâlâ yürürlükte iken sadece yetkililer değişmişti.

Firmaların yıllık satışlarında pay olarak rüşvet Kırgızistan'da Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ortalamasından daha büyüktür ve şirketlerin % 51'i BDT ortalamasının neredeyse iki katıdır ki bu da, gayri resmi ödemelerin sık olduğunu göstermektedir. İşadamları tarafından devlet adamlarına verilen ortalama rüşvet, 5000 somdu (120 ABD Doları). Elektrik, gaz, su ve finans üreten ve dağıtan şirketler en yüksek rüşvetleri verirlerdi. Listenin ilerleyen kısımlarında yapım, inşaat ve

²⁰⁰ “2008 Corruption Perceptions Index,” [www.transparency.org](http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2008), available at http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2008. June 21, 2009.

telekomünikasyon gibi sektörlerde çalışan işadamları vardı. Ticaret, sağlık, eğitim, kamu hizmetleri, araba tamirleri ve otel ve yemek hizmetlerinde yer alan şirketler ortalama seviyenin altındaki rüşvette yer almaktaydı.²⁰¹

Yolsuzluk hükümetin her branşında, özellikle polis, vergi dairesi, gümrük, güvenlik hizmeti (SNB, Sovyet KGB'nin halefi) ve mahkemelerinde yaygındır. Genel olarak, gümrük dairesi bu kuruluşlar arasında en fazla yolsuzluk olarak kabul edilmekteydi.²⁰² Gümrük dairesi bölümlerinin başkanlarının, “kaşiliok” (cüzdan) olarak adlandırılan yönetici ailelerin ana yasadışı finansörleri olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Örneğin, 1998-2003 yıllarında gümrük dairesinde üst düzey bir yetkili olan Muratbek Malabaev'in, Akayev'in ailesine yasadışı gelirden (yaklaşık % 20) bir pay ödediği iddia edilir. Bakiyev yönetimindeki iki sonraki gümrük şefleri yaygın olarak “Kaşiliok II” ve “Kaşiliok III” olarak anılıyordu. “Devrim”den sonra Maliye Bakanı, iktidara gelenlerin, yasadışı gelir akışını gümrükten korumakla ilgilendiklerini belirtmişti.

Gümrük, polis ve özel hizmetlerdeki üst düzey yetkililer, çeşitli yasadışı ticaret operasyonları ve kumarhaneler, gece kulüpleri ve fuhuş halkaları gibi yasal ve yasadışı işlerde sıklıkla *kırışa* olarak davranırlardı. Eski bir SNB (Kırgız Ulusal Güvenlik Servisi) tahlilcisine göre, devlet kurumları arasında yasadışı pazarlarda koruma işinin bölünmesi onların resmi rollerine bağlıdır. Resmi olarak insan ticaretiyle mücadele etmek için sorumlu olan kurum, muhtemelen insan kaçakçılığına resmi olmayan şekilde katılan yasal turist şirketlerine koruma satacaktı. Örneğin, “2000’lerin başında Oş’a kayıtlı turist şirketleri, her yıl Afganistan ve Pakistan’dan insan kaçakçılığının açık bir göstergesi olan birkaç bin öğrenci almışlardı.

Bu yasal-yasadışı arayüz, perakende pazarları gibi, Kırgız ekonomisinin en kazançlı sektörleri üzerindeki suç dünyası ve iktidar arasındaki gizli bağlantılarla daha da güçlendirilmiştir. Karasu pazarının sahiplik yapısı bu açıdan ilgi çekicidir:

²⁰¹ UNDP, **The Shadow Economy in the Kyrgyz Republic: Trends, Estimates and Policy Options**. Bishkek, 2006, s. 10.

²⁰² **Kırgızistan Cumhuriyeti Yolsuzluğu Önleme Ulusal Ajansı ve İş Sendikası Kongresi**. Bişkek, 2007, s. 22.

üç milletvekili (hepsi güneydeki suç gruplarına ittifak etmiş), katledilen uyuşturucu baronunun eşi (aynı zamanda siyasi muhalefet partilerden birinin siyasi sekreteryasında da çalışmaktadır). Bu nedenle, sanayi üretiminin ve diğer ekonomik fırsatların eksikliği nedeniyle, yasal-yasadışı ittifaklar temel olarak bölgesel pazarlar ve özellikle uyuşturucu maddeler olmak üzere yasal ve yasa dışı malzemelerde kaçakçılık yapmaya alıkoymuştu.²⁰³

3.4. Siyasi Suikastlar ve Suç Unsurlarının Siyasî Sürece Müdahale Etme Girişimleri

Devrim, daha doğrusu devlet darbesiyle ilgili olaylar, hemen ardından suikastlar zincirine yol açtı: Bişkek gönüllü halk milis kuvvetleri başkanı, ünlü dublör Usen Kудaybergenov,²⁰⁴ İçişleri Bakanlığı'nın Görevi kötüye kullanmaya karşı mücadele Müdürlüğünün Güney bölümü başkanı Oran Aliyev, milletvekili ve ülke işadamları birliği başkanı Cırgalbek Surabaldiyev'ler²⁰⁵ cinayetlerin kurbanları oldular. 29 Ağustos 2005'te, Kurmanbek Bakiyev, meclise Feliks Kulov'un başbakanlık adaylığını sundu. 2 Eylül'de Kulov'un görevi onaylandı. 2 Eylül'den itibaren nihai olarak Kasım ayı sonunda tamamlanan hükümetin oluşumu başlamaktaydı.

Ülkedeki mülk ve iktidar işlevlerinin oymaklar arası yeniden dağıtımı süreci, suç çevrelerini harekete geçirmişti. 5 Eylül'de, milletvekili Bayaman Erkinbayev öldürüldü,²⁰⁶ bu siyasi karaktere sahip ilk kiralık katillik değildi. Eylül ayında, birkaç muhalefet çevrelerinde ayaklanmalar başlamıştı. 20 Ekim'de, suç otoritelerinden Rısbek Akmatbayev'in kardeşi, parlamento üyesi Tınıçbek Akmatbayev 31 No'lu cezaevi işçi kolonisinde tutuklular tarafından öldürüldü.²⁰⁷ Bu olay suç çevreleri

²⁰³ Kupatadze, **Organized Crime Before and After Tulip Revolution**, s. 288.

²⁰⁴ “V Bişkeke ubit izvestny v Kirgizii kaskadyor Usen Kудaybergenov”, 11 Nisan 2005, <https://amp.newsru.com/crime/11apr2005/usen.html>; Karatayeva, Dinara, “Ubit soratnik Feliksa Kulova”, 12 Nisan 2005, Bişkek. <https://www.kommersant.ru/doc/569385>

²⁰⁵ “V Bişkeke zastrelen deputat kirgizskogo parlamenta”, 10 Haziran 2005, <https://ntv.ru/novosti/amp/67253>; Kanazarov, Sultan, “Podrobnosti ubiystva deputata Surabaldiyeva”, Bişkek, 10 Haziran 2005, www.fergananews.com/articles/3805

²⁰⁶ “Kirgizskogo deputata iz-za narkotikov ubil çeçenets”, 29 Kasım 2005, <https://lenta.ru/news/2005/11/29/deputat/>

²⁰⁷ İrina Petrakova, Aleksandr Dolgov, “Vor ubil deputata za vora”, 21 Ekim 2005, https://gazeta.ru/2005/10/21/oa_175032.shtml

tarafından Feliks Kulov'un istifasına yönelik taleplerde bulunma nedeni olarak kullanıldı. Suçluların mitingi bir dizi milletvekili, bakan ve diğer politikacılar tarafından desteklenmekteydi. Meclis, meclis başkanı Omurbek Tekebayev'in önerisiyle Kulov'un istifasını reddetti. Olumsuz kamuoyu (uluslararası dahil) rezonans ve parlamentonun konumu başlatanları geri çekilmeye zorladı. Bakiyev, miting yapan suçluların temsilcilerini kabul ettikten sonra kriz, bir süre sona ermiş gibi gözüktü.²⁰⁸

2005 sonbaharındaki olaylar; siyasî suikastların devam etmesi, suçluların siyasi sürece açıkça müdahale etme girişimleri; yeni, endişe verici bir başka eğilime tanıklık etmekteydi. Ana iç siyasi iktidar merkezlerinin farklılaşması, bölgesel veya oymak faktörlerine artık daha az bağımlı hale geldi. Girişimcilerin temel ilkesi üzerinde iktidarın, mâlî kontrol aracı olarak ele geçirmek gibi giderek artan bir kutuplaşma vardı. Bu eğilim, Mart devriminin temel özünü yani çeşitli (yasal ve özellikle yasadışı) finansal akımlar ve diğer maddi kaynaklar üzerinde geçici kontrolün kurulmasını oluşturmaktaydı. Toplumda yeni rejimle ilgili protesto ruhunun artmasıyla yeni muhalefet için, özü iktidar fonksiyonlarının yeniden dağıtım olan eylem için topluma hitap ederek nispeten büyük protesto gösterisi düzenlemek için bir fırsat meydana gelmişti.

2006 ilkbaharı itibariyle, suç unsurlarının siyasal yaşama dâhil edilmeleri, toplumun doğal olumsuz tepkisine ek olarak, Mart darbesi sonrasında iktidar işlevlerinin yeniden dağıtılması sürecinden uzaklaştırılan siyasi elitin büyümesine neden olmuştu. Yeni muhalefetin oluşum sürecinin ortaya çıkması, sürecin her iki tarafındakilerin; hem cumhurbaşkanının kendisi ve çevresine karşı çıkan parlamento ve parlamento dairelerinin; başlangıçta düşük politik kültüre sahip olmalarının sonucuydu. Bakiyev'in, muhalifleri ile uzlaşmaya varamadığı ve en küçük ödünleri bile verme konusundaki isteksizliği, muhalefet çevrelerini yavaş yavaş radikalleştirdiğini söyleyebiliriz. Bu sürecin katalizörü, meclis başkanı Omurbek Tekebayev'in Şubat 2006'da istifa etmesi oldu.²⁰⁹ Bu istifa, meclisteki,

²⁰⁸ Knyazev, **a.g.e.**, s. 131.

²⁰⁹ "Spiker Parlamenta Kirgizii Uşyol v Otvstavku", 27 Şubat 2006, <https://ntv.ru/novosti/amp/82783>

Cumhurbaşkanı Bakiyev'e karşı olan milletvekillerinin zayıflamalarına yol açmış gibi görünüyordu, ancak bu siyasi durgunluk süresi uzun sürmedi.

3.4.1. Uyuşturucu Trafiği ve Yasadışı Ağlar

Kırgızistan, jeopolitik konumu, güvensiz sınırları ve yasa uygulamalarındaki yolsuzluk nedeniyle uluslararası uyuşturucu kaçakçılığında önemli bir aktör olmasına rağmen büyük bir uyuşturucu üreticisi olarak görülmemektedir. Farklı tahminlere göre, Kırgızistan her yıl 60.000 kilo eroin trafiğine maruz kalıyordu.²¹⁰ Örneğin, 2005 yılında, Kırgızistan'da 202 kilogram 2006 yılında ise 260 kilo eroin ele geçirilmişti. Bu, 2005 yılında genel eroin trafiğinin sadece % 0.34 ve 2006 yılında % 0.43 olduğu anlamına gelir. Oş'un bilgili bir gazetecisinin savunduğu gibi, "sadece küçük miktarlarda uyuşturucu ele geçirildi; büyükler özgürce geçer". Büyük müsadere, rekabet halindeki grupların emniyet teşkilatlarına gelecekteki gönderilerin yeri hakkında bilgi vermeleri halinde gerçekleşir.²¹¹

Sıklıkla, uyuşturucu ticaretinde grupları ayırmak ve sınıflandırmak söz konusu olduğunda çizgiler tamamen bulanıklaşmaktadır. Çalışılan grupların çoğunun, suç dünyasında ve iktidarda, örneğin polislerden ve yalnızca suçlulardan oluşan gruplardan ajanları içerdiği iddia edilebilir. Söylentilere göre, yasa uygulayıcılar uyuşturucu ticaretine uzun zamandır katılmaktaydılar. Bu, 1997'de Oş polisinin kıdemli üyelerinin uyuşturucu kaçakçılığıyla suçlandığı bir dizi tutuklama ile doğrulanabilir.²¹² Lale Devrimi'nden kısa bir süre sonra uyuşturucu baronu Bayaman Erkinbayev'in suikastının ardından, polis temsilcileri ve özel servisler kaçakçılık zincirlerinde daha da önemli aktörler haline gelmişlerdi. Uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadelede resmi olarak sorumlu olan bu kolluk görevlileri, genellikle rahat yaşamaktaydılar. Bu belirgin eşitsizlik nedeniyle, devlet memurlarının narkotik kaçakçılığına karışmasıyla ilgili kamuoyu spekülasyonları mevcuttu. Örneğin, Kırgızistan Uyuşturucu Kontrol Kurumu'nun en az üç orta düzey yöneticisi, uyuşturucu kaçakçılığıyla uğraşıyordu. Güneyde, yasa uygulayıcı

²¹⁰ Maral Madi, "Drug Trade in Kyrgyzstan: Structure, Implications and Countermeasures", **Central Asian Survey**, 2004, vol. 23, No. 3-4, s. 262.

²¹¹ Madi, **a.g.m.**, s. 262.

²¹² John Anderson, **Kyrgyzstan, Central Asia's Island of Democracy?** Amsterdam: Harwood Academic Publishers, 1999, s. 93-94.

yetkililerin çoğu yasadışı uyuşturucu ticaretiyle meşguldür. Görünüşe göre, yetkililerin kolluk kuvvetleri temsilcilerinden katılımı, basit rüşvetlerden zaman zaman doğrudan veya dolaylı olarak yer almaya kadar değişmektedir. Örneğin, 27 Eylül 2007’de, yüksek düzeydeki bir polis memurunun arabasında 109 kilo afyon bulunmuştu. Ancak, yüksek rütbeli yetkililer nadiren tutuklanırdı veya mahkûm edilirdi. Genellikle, soruşturmalar kuryeler ve “ayak askerleri”nin iddianamesinin ötesine geçmezdi.²¹³

Bu nedenle, 1990’ların başlarında yüksek düzeyde katılımı olmayan kaotik ticaret, 2000’li yılların başlarında siyasi bağlantılara sahip karmaşık suç grupları tarafından organize edilen ticaretle yer değiştirmişti. Lale Devrimi’nden önce, uyuşturucu kaçakçıları hükümete sızmaya başlamış ve kolluk kuvvetlerinin temsilcilerini yozlaştırmıştı. Yüksek rütbeli yetkililerle bağlantılı çeşitli gruplar da yasadışı uyuşturucu ticaretinden paylarını elde etmeyi başarmıştı.²¹⁴ En endişe verici olanı, koruma zinciri bazen Kırgız bürokrasisinin en yüksek kademelerine ulaşırdı. Örneğin, polis memurları da dâhil olmak üzere çok sayıda kaynağa göre, uyuşturucu ticareti Jogorku Keneş’in bir üyesi tarafından korunuyor ve yönetiliyordu. En önemlisi, bu kişi parlamentoya üye olduğunda polis izleme listesinden çıkarılmıştı. Bayaman Erkinbayev’in Eylül 2005’te öldürüldükten sonra uyuşturucu işinin bir kısmını devralmıştı.

3.4.2. Devrim Sonrası Ganimetlerin Yeniden Dağıtımı

Devrim sonrası dönemde kaynakların yeniden bölünmesi, resmi devlet kurumlarının süreçte kilit rol oynadığı Gürcistan’ın aksine, Kırgızistan’da şiddetli bir süreç başladı. Kırgızistan’da, devletin çıkarları ile özel olarak hareket eden siyasi elitler ve aralarında suçlu gruplar olmak üzere bir dizi devlet dışı kişi, mülklerin yeniden dağıtılmasında yer aldı. Böylece süreç meşru kamu kurumlarının kontrolünün dışında kalmıştır. Kırgızistan’da çöken devlet kurumları ve bölünmüş

²¹³ Kupatadze, *Organized Crime Before and After Tulip Revolution*, s. 288.

²¹⁴ Madi, *Drug Trade in Kyrgyzstan: Structure, Implications and Countermeasures*, s. 253-254.

elitler, Gürcistan'daki Gül Devrimi'nin hemen sonrasında var olmayan faktörler nedeniyle resmi araçlar Kırgızistan'da başarısız oldu.²¹⁵

Birincisi, siyasi elitlerin bazı temsilcileri devlet dışı kişileri ya da daha da önemlisi, devletin ganimetlerdeki paylarını elde etmek için kullandılar. Daniyar Usenov'un kötü şöhretli listesi, siyasi seçkinlerin hükümet yapılarını kullanarak ve devlet adına hareket eden temsilcilerin iyi bir örneğidir. Akayev rejimi ile anlaşmazlık yaşayan bir işadamı olan Daniyar Usenov, Lale Devrimi'nden sonra başbakan yardımcılığına getirildi. Usenov ayrıca Akayev ailesinin iddia edilen yasadışı mülklerini araştırmak için yeni oluşturulan bir komisyona başkanlık etti. Liste 70'i aşkın şirketten oluşuyordu. Nitekim, listede yer alan pek çok işletmenin, Akayev'in ailesiyle hiçbir ilişkisi yoktu, ancak Maksim Bakiyev ile bağlantılı olduğu bildirilen Usenov da dahil olmak üzere, gelen elitlerin incelemesine girmişlerdi. Örneğin, bir Alman sermayeli şirket olan Interglass, Usenov'un yasadışı olarak özelleştirilmiş şirketler listesine konulmuştu, ancak anlaşmanın hukuka aykırılığının kanıtı bulunmuyordu.

İkincisi, yeniden dağıtımın çoğu, devletin bir rol oynamaması ya da isteksiz olması nedeniyle devlet dışı aktörler tarafından manevra edildi. Karakeçe kömür madenlerinin durumu bu açıdan ilginçtir. Lale Devrimi'nde etkin bir rol oynayan yerel gazeteci Nurlan Motuyev, bu madenin yasadışı olarak özelleştirildiğini iddia etti ve kendi iradesiyle ilan edilen bir yönetmen olarak madeni devraldı.²¹⁶ Böylelikle süreç, esas olarak herhangi bir resmi düzenlemenin dışındaydı ve hemen hemen gerçekleşen her hisse devri gayri resmi müzakereler, yolsuzluk, şiddet ve şiddet tehdidinin bir sonucuydu. Örneğin, Fergana Vadisi'ndeki Karasu pazarının devrim sonrası yeniden bölünmesi, piyasaya bağlı insanların en az üç sözleşme cinayeti ile sonuçlandı. 2005 yılının Haziran ayında, Kırgızistan'ın en başarılı iş adamlarından biri olan ve iki araba pazarının sahibi olan meclis üyesi Cirgalbek Surabaldiyev Bişkek'te öldürülmüştü. İçişleri Bakanlığı sözcüsü, suikastın mülkün yeniden bölüştürülmesiyle ilgili olduğunu söyledi.²¹⁷ Mülkün çoğu, birkaç kez el

²¹⁵ Kupatadze, **a.g.m.**, s. 289.

²¹⁶ International Crisis Group, "Kyrgyzstan: a Faltering State", **Asia Report**. No. 109, 2005, s. 7-9.

²¹⁷ Taraz Haber Ajansı 24 Mayıs 2007.

değiştirmişti. Örneğin, Akayev'in eski gümrük şefi olan Malabayev, Bişkek'te Rısbek Akmatbayev tarafından ele geçirilen bir kumarhane üzerindeki kontrolünü kaybetmişti; suikast yapıldıktan sonra onu geri almayı başardı.

3.4.3. Suç Dünyası ve İktidar Arasındaki İlişkiler

1990'ların başlarında ve ortalarında, hükümet yetkilileri suç dünyasıyla çalışmaya başlamışlardı. Kolluk görevlilerine göre, devlet temsilcileri suç örgütleri liderlerini kendi amaçları için, örneğin, rakiplerini zorbalığa düşürmek için kullanmıştı.²¹⁸ Alan Block ve William Chambliss, kolluk sisteminin etkinliğini, “ahlakı yöneten bir gölge hükümeti yaratıp destekleyerek” çoğalttığını ileri sürmüştür.²¹⁹ Naylor, benzer şekilde, “olgun suçluluğun, resmi devletin devam eden varlığı ile uyumlu olduğunu ve hatta onu savunmak için kullanılabileceğini” belirtmektedir.²²⁰

Söylentilere göre, kuzeydeki Rısbek Akmatbayev ve güneydeki Bayaman Erkinbayev, en etkili iki suç şahsı, devletin güvenlik aygıtı aracılığıyla siyasi elit tarafından birbirine bağlanmış ve kontrol edilmişti. İddiaya göre, Rısbek, 1990'ların başında Cumhurbaşkanı Askar Akayev tarafından terfi ettirilmişti. Polis ve özel kuvvetler ona, Çeçen suç lideri Aziz Batukayev gibi diğer suçluları yargılama ya da dengelemeye ve suç dünyası üzerinde kontrolü sağlamaya ve siyasi rakipleri tehdit etmeye yardımcı olmuştu. On yıldan fazla süre içinde, Akmatbayev güç ve büyük zenginlik kazanıp yavaş yavaş eski patronlarının kontrolünden çıkmaya başlamıştı. Benzer şekilde, çeşitli uzmanlar ve kolluk görevlileri, Bayaman'ın Kırgızistan'ın özel hizmetleri tarafından güneydeki Özbek organize suç gruplarının dengelenmesi ve uygun bir alternatif “gayri resmi polislik” aracı ve son derece istikrarsız Fergana vadisi üzerinde sosyal kontrol sağlamak için teşvik edildiğini öne sürüyorlar. Bu, İtalyan polisinin Camorra'nın tehlikeli yerlere yasa ve düzeni korumak için kullanılmasına²²¹ ve Marsilya yetkililerinin 1920 ve 1930'larda şehirdeki sosyal

²¹⁸ Marat, **The State-Crime Nexus in Central Asia**, s. 129.

²¹⁹ Allan Block, William Chambliss, **Organizing Crime**. New York: Elsevier Science Publishers, 1981, s. 96.

²²⁰ Robin Naylor, **Wages of Crime: Black Markets, Illegal Finance and Underworld Economy**. Ithaca: Cornell University Press, 2002, s. 55.

²²¹ Tom Behan, **The Camorra**. London: Routledge, 1996, s. 16-17.

düzeni korumak amacıyla yaptığı uygulamalara²²² benzerdi. Her iki suç lideri Akmatbayev ve Erkinbayev'in de spor altyapıları vardı ve savaş sanatlarında eğitilen sporcular, desteklerinin ana dayanaklarıydı. Her ikisi de suç kariyerlerine 1990'lı yılların başında başlamışlardı. Daha sonra Bayaman daha çok uyuşturucu kaçakçılığı üzerine yoğunlaştı, Rısbek ise kendisinin işlerini rüşvetle yürüttü. Her iki suç lideri da Hobsbawn'ın “sosyal eşkiyalar”, “adalet ve sosyal eşitlik getirenler” olarak adlandırdığı, kendi toplumu tarafından kahramanlar, intikamcılar, hayranlık uyandırıp yardım edilmesi ve desteklenmesi gereken erkekler olarak düşünülen şahıslardı.²²³ Onlar yerel topluluklar için refah sağlamaya, camiler inşa etmeye ve bölgesel spor etkinliklerini desteklemeye dâhil olmuşlardı. Örneğin, Bayaman, Şubat 2005'teki meclis seçimlerinde Kırgızistan'daki herhangi bir adaydan daha fazla oy (% 95,45) almıştı. Başlıca seçim sahtekârlığı bu sayıya büyük ölçüde katkıda bulundu, ancak bu, suç liderinin hala kamuoyunda onaylanması anlamına geliyordu. 1991'den beri Bayaman'ın aleyhine yaklaşık 40 ceza davası açılmış fakat onların hiç biri sonuçlanmamıştı. Ancak bu, onun bir milletvekili olmasını engelleyemedi. Rısbek ve Bayaman'ın örnekleri, suç gruplarının Frank Hagan'ın öne sürdüğü süreklilik kavramı üzerinde nasıl geliştiğini göstermektedir. Yıllar boyunca sokak düzeyindeki çetelerden yarı organize suç gruplarına ve daha sonra da politik bağlantıları olan tam teşekküllü mafya yapılarına dönüştüler.²²⁴ Her iki suç lideri de her zaman bir tür resmi statü arıyordu. Uluslararası Kayış Güreçleri Federasyonu Başkanı Bayaman Erkinbayev 2005 yılında Ulusal Olimpiyat Komitesi'nde başkanlık yaptı ve Eskrim Sporları Federasyonu başkanı Rısbek Akmatbayev de bu görevi üstlenmeyi planlıyordu. Her ne kadar Rısbek Akmatbayev, güney mevkidaşından çok daha etkili olsa da, her ikisi de bölgesel ve şehir pazarlarında, restoranlarda, süpermarketlerde ve kumarhanelerde hisselerine sahip olup yasal ekonomiye doğrudan veya dolaylı olarak nüfuz etmişlerdi. Akmatbayev, 1990'ların başlarında sporcuların çoğunluğunun desteğini almayı başarıp birçok boksör ve

²²² Paola Monzini, “Democracy and the Gangs, the Case of Marseilles”, **Organized Crime and the Challenge to Democracy**, Editör: F.Allum ve R.Siebert, London: Routledge, 2003, s. 181.

²²³ Eric Hobsbawm, *Bandits*. Worcester: The Trinity Press, 1969, s. 13, 35.

²²⁴ Frank Hagan, “The Organized Crime Continuum: a Further Specification of a New Conceptual Model”, **Criminal Justice Review**, 1983, vol. 8, No. 2, s. 54; aynı yazar, “Organized crime and organized crime: indeterminate problems of definition”, **Trends in Organized Crime**, 2006, vol. 9, No. 4, s. 135-136.

güreşçiyi kendi suç grubuna dahil etmişti. Başlangıçta, onun otoritesi kuzeydeki bölgeleri, özellikle de Isık Göl bölgesini kapsamaktaydı, ancak daha sonra, etkisini Bişkek'e ve Kırgızistan'ın güneyindeki kısımlarına doğru yavaş yavaş genişletmişti. 1990'ların sonunda ve 2000'lerin başında, Akayev ailesi de dahil olmak üzere siyasi elitlere geniş bağlantıları olan ülkedeki en güçlü suçlu oldu. Polis ve güvenlik görevlileri aslında onun maaş bordrosunda çalışıyordu. Aldoyar Ismankulov, Kırgızistan'ın güvenlik hizmeti (KGB'nin halefi) SNB'deki organize suçla mücadele bölümü başkanı buna bir örnektir. Sabıka kaydı olup takma isimle Bakanlık'ta çalışan Ismankulov, Rısbek'in Ulusal Olimpiyat Komitesi başkanlığına ilerlemesini engellediği iddia edilen önde gelen bir Kırgız sporcusu Raatbek Sanatbayev'in suikastına karıştığı iddiasıyla 2006 yılında tutuklanmıştı.²²⁵

Rısbek ancak Lale Devrimi'nden sonra halka açıldı. Muhtemelen, bundan önce hiçbir siyasi hırsı yoktu. Lale Devrimi'nin fırsatını yakalamaya çalıştı ve zayıflatılmış devlete koşullarını dikti. Ayrıca, gizli kalarak politik hedeflerine ulaşamayacaktı. Başbakan olarak yeni atanan Feliks Kulov, siyasi kariyeri için bir engeldi ve Rısbek kendi gücünü, rakibini iktidardan çıkarmaya çalışarak gösterdi. Ekim 2005'te, bir önceki bölümde de belirttiğimiz üzere Rısbek'in ağabeyi, meclis üyesi ve Yasa Konseyi'nin Savunma ve Güvenlik Komitesi'nin başkanı Tınıçbek Akmatbayev, Bişkek'in dışındaki bir ceza kolonisine yaptığı ziyaret sırasında öldürülmüştü. Rısbek, Başbakan Feliks Kulov'u öldürme konusundaki suç ortaklığıyla suçladı ve ardından başkentte, istifa etmesini talep eden gösteriler düzenledi. Başkan Bakiyev de dahil olmak üzere üst düzey makamlar, suç lideri ile müzakere etmek zorunda kaldılar. Daha sonra Rısbek, politik hırslarını açıkça ilan etti ve Jogorku Keneş için olan seçimlere katılıp kazandı; Ancak, Mayıs 2006'da belirsiz koşullarda suikast sonucu öldürüldü. Birçok kaynak, siyasi elitlere bağlı bireylerin suikastta yer aldığını iddia etmişti. Aynı iddialar, Eylül 2005'te öldürülen Bayaman Erkinbayev'in ölümü hakkında da ileri sürülmüştü.

Oş kentindeki anket soruşturması katılımcılarına göre, Bayaman'ın suikastından sonra grubunun birçok üyesi hapse gönderilmiş, diğerleri ise komşu

²²⁵ Kupatadze, **Organized Crime Before and After Tulip Revolution**, s. 291.

ülkelere sığınmıştı. Onun yasal ve yasadışı işlerinin çoğu, Jogorku Keneş'in bir üyesi ve Bayaman'ın uzun süredir rakibi olan bir kişi tarafından ele geçirilmiş. Erkinbayev'in önemli müttefiki olan güneyden bir başka meclis üyesi, güneydeki Özbek ve Kırgız suç grupları arasında yeni bir arabulucu olarak ortaya çıkmıştı. Benzer şekilde, Rısbek'in grubu da liderinin ölümünden sonra önceki etkilerinin çoğunu kaybetmişti. Kuzeydeki en etkili suç otoritesi kendisini siyasetten uzak tutan Kamçı Kolbayev'di. Böylece, Rısbek'in suikastı bir kırılma noktası oldu. Kırgız güç yapılarının suç grupları üzerindeki hakimiyetlerini öne sürmeleri ilk kez Lale Devrimi'nden sonra oldu.²²⁶ Kasım 2006'da organize suçla mücadelede ün kazanan Omurbek Suvanaliev'in İçişleri Bakanı olarak atanması, hükümetin kolluk kuvvetlerini daha da güçlendirdi.²²⁷ Schulte-Bockholt'un savunduğu gibi, suç örgütlerinin "hizmetlerinin artık gerekli olmaması veya bir tehdit olarak algılanması durumunda, seçkinler devletin gücünü kullanarak suç örgütlerine karşı çıkıp gidebilirlerdi".²²⁸ Sonuç olarak, iktidar yavaş yavaş siyasi ve idari elitlerin bireysel temsilcilerine ve yeni iktidar aileye geçti.

Zaten 2006'nın sonlarında Kamçı'nın hem suç dünyasında hem de siyasi ve iş çevrelerinde etkili bir otorite haline geldiği açıktı. Bişkek'te bir anket katılımcısı, "Bir işletme kuran herkes gelirini üçe bölmeli: bir kısmı kendisi, biri resmi makamlar ve biri Kamçı için" demişti. Kamçı, genellikle dövüş sanatları sporcusu olan insanları özel ofislere gönderir ve sözlü diplomasiden doğrudan fiziksel korkutmaya kadar çeşitli teknikleri kullanarak suç dünyasına ödeme talep ederdi. Rısbek'in ölümünden iki yıl sonra Kolbayev'e, Moskova'da Rus suç liderleri tarafından "yasal hırsız" olarak "taç giydirdi". Akmatbayev'in gibi Kolbayev'in de kolluk kuvvetleri üzerindeki gücünün yanı sıra ülkedeki politika ve iş üzerinde de önemli bir etkisi vardı. Kamçı'nın Moskova'da "taç giyme"si, uluslararası suç bağlantılarının güçlü olduğunu ve Kırgızistan'daki suç liderlerinin Rus meslektaşları tarafından desteklendiğini kanıtlıyordu.

²²⁶ Erica Marat, "Kyrgyz Politicians Begin to Break Ties to Criminal World", **Eurasia Daily Monitor**, vol. 3, No. 119, Jamestown Foundation, 2006.

²²⁷ Kayrat Osmonaliev, Johan Engvall, "The Dismissal of Minister Suvanaliev and the Struggle Against Organized Crime in Kyrgyzstan" [online, 2007], **Central Asia Caucasus Analyst**, Available from: <http://www.cacianalyst.org/?q=node/4459>.

²²⁸ Schulte-Bockholt, A., **The Politics of Organized Crime and the Organized Crime of Politics, a Study in Criminal Power**. Lanham MD: Lexington Books, 2006, s. 35-36.

Kamçı'nın "taç giymesi", kolluk kuvvetleri çevreleri arasında öfkeyle karşılandı. Bişkek'ten bir genç polis şikâyet etmişti: "Onu taç giymeden önce yakalamaya çalışıyorduk ama hepsi boşunaydı. Çok büyük bir otorite inşa etmişti. Kamçı ve takipçilerinden birçoğu 29 Nisan'da Bişkek kafesinde polis tarafından tutuklanmasına rağmen, saatler içinde serbest bırakıldılar. Bazen polis kuvvetleri Kamçı'nın ve onun taraftarlarının silahlarını müsadere ederdi. Ancak Kamçı'nın yükselişinden sonra Kırgızistan'daki kolluk kuvvetleri bir kez daha sözleşme cinayetlerini önleme, soruşturma ve zulmetme, siyasi ve ticari çıkarlar için haraç ve kaçırma konularında kendilerini güçsüz bulmuşlardır. Yüksek rütbeli memurlar, yeni bir suç liderinin ortaya çıkmasını sağladı ve bir Kırgız polisinin iddia ettiği gibi: "Hükümetin polisi daha fazla kontrol etmek için bir suç liderine ihtiyacı var" demişti. Ancak İçişleri Bakanlığı'nın Suç Soruşturmaları Müdürlüğü vekili, kolluk kuvvetlerinin suç dünyası üzerinde bir üstünlük sağlamayı başardığını iddia etmişti. Kamçı'nın takipçilerini hapsedemese de, polis sürekli olarak suç ağını korkutmayı başarmıştı.

Devletin zayıf kalmasına karşın, vergi toplama ve yasa uygulama sistemi de dahil olmak üzere kilit devlet kurumlarını resmi veya gayri resmi olarak kontrol eden iktidar rejimi veya cumhurbaşkanına bağlı iktidardaki grup güçlendirilmiştir. Dünya Bankası tarafından ölçülen hükümet puanı 2004 yılındaki 20,72 seviyesinden 2006 yılında 20,68'e düşerek gerilemiştir (-22,5 ile +2,5 arasında, daha yüksek bir değer daha iyi bir performansa karşılık gelmektedir). Barış Vakfı (The Fund for Peace), Kırgızistan'ı 2007'deki başarısız devlet endeksinde 170 ülke arasında (daha düşük bir sıralamanın daha kötü bir performansa karşılık gelmesi) 41. sıraya yerleştirmişti. Hükümet gücü sahipleri bilgi, kaynak ve zorlayıcı araçları kendi kişisel kazancı olarak kullanırlardı ve böylece devlet yerleşik suç grupları tarafından ele geçirilmişti.²²⁹

Zengin ve çoğunluğu yozlaşmış görevlilerden oluşan hükümetle, ülkedeki önemli suçların çoğu hükümette de yoğunlaşıyordu. Aralık 2007'de kurulan yeni hükümet, en etkili siyasi ve ticari şahısları en üst sıralara çıkardı. Seçkinlerin bu

²²⁹ Kupatadze, **Organized Crime Before and After Tulip Revolution**, s. 292.

güvencesi, Kırgız ekonomisinin ana sektörleri: hidroelektrik tesisleri, gümrük kontrolleri ve bankacılık sistemi hem politik gücüne hem de kontrolüne dayanıyordu. Her üç sektör de birbirine bağlıydı; çoğu zaman iş dünyası zorunluluğu, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı ve siyasi rakiplerin gözünü korkutmak gibi yasadışı faaliyetlerle iç içeydi. Enerji sektöründe elde edilen kar, bireysel kamuoyu rakamlarıyla kontrol edilen yerel bankacılık sistemi aracılığıyla işlenmekteydi. Cumhurbaşkanı Bakiyev, gümrük kontrolleri de dahil olmak üzere parlamentoyu ve güvenlik yapılarını kontrol eden etkili müttefiklere sahipti.

Bakiyev'in döneminde suç dünyası, üst düzey yetkililerin suç faaliyetlerinde yer aldıkları bildirilen daha merkezleştirilmiş hale geldi. Bu, Akayev'in rejimi için önemli bir fark olarak görülüyordu; onun döneminde suç liderleri, devlet görevlileriyle bazı bağlantılar kursa da çoğunlukla devlet dışı alandan geliyorlardı. Cumhurbaşkanı'nın idaresindeki ve bakanlık kabinesindeki yaklaşık 10-12 üst düzey yetkili, ülkenin tüm ekonomik politikasını ve politik iklimini belirliyordu.

3.4.4. Seçkinlerin Güçlerini Birleştirmeleri

En etkili iki liderinin suikasta uğramasından bu yana siyasi-suç ittifakların devam etmesinin en önemli unsuru, siyasi sahnedeki sürekli istikrarsızlıktı. Siyasi istikrarı ölçen Dünya Bankası yönetim göstergesi 2000'deki -0,48 ve 2004'teki -1.16'ya kıyasla 2006'da 21.20'ye düşmüştü. Sürekli devam eden protestolar, birçok politikacının hâlâ sporcu ve suç gruplarının hizmetlerine bağlı olduğunu gösterdi. Yerel muhabirler, Kasım 2006 ve Nisan 2007'de hükümet karşıtı gösteriler sırasında suç örgütlerinin varlığını gözlemledi. Genel olarak, Bayaman Erkinbayev'in, genç erkekleri dövüş sanatları becerilerinde yetiştirmeyi amaçlayan spor komplekslerinin oluşturduğu bir eğilimin mevcut olduğunu varsaymamız mümkündür. Güneydeki suç örgütlerine bağlı en az iki milletvekili, suç örgütlerine genç üyeleri dahil etmeyi hedefleyen "spor ve sağlık geliştirme merkezleri"ni yönetmekteydi.

Bununla birlikte, egemenlik vektörü, suçlu yeraltı dünyasından iktidar rejimine doğru taraf değiştirmişti. Suç şahısları artık siyasi alan üzerindeki etkilerini gösteremez olmuş ve kalan gruplar büyük ölçüde kolluk kuvvetlerinin kontrolü altına alınmıştı. Ayrıca, güç merkezlerinin yapısı netleşip cumhurbaşkanının yakın

akrabaları ana güç aracıları olarak ortaya çıkmışlardı. Suvanaliyev'den sonra atanan İçişleri Bakanları'nın ikisi de, daha önce Güvenlik Hizmetinin başkan yardımcısı olan (Mart-Eylül 2006) cumhurbaşkanının erkek kardeşi Caniş Bakiyev'in yakın arkadaşlarıydı. Resmi görevinden istifa etmesine rağmen, Caniş Bakiyev'in "sahnenin ardındaki önemli bir oyuncu" olduğu bildirilmişti.²³⁰ Maksim Bakiyev ayrıca daha önce Akayev ailesi tarafından nezaret edilen işletmeler için yeni resmi olmayan bir koruyucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu aynı zamanda ülkenin çok karlı enerji sektörü ile de ilgilidir. Bilgili bir uzmanın iddia ettiği gibi, enerji artan fiyatlarla yurt dışına satılmış ve hisseler enerji sektöründeki yozlaşmış üst düzey yetkililer arasında paylaşılmıştır ve onlar da Maksim Bakiyev'e ödeyecektir. Bu ayrıca kolluk görevlileri tarafından anonimlik durumuyla da desteklenmiştir. Aynı zamanda, cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev, Kırgız ekonomisinin önemli sektörlerini kontrol eden pozisyonlara en sadık müttefiklerini tanıtarak iktidarı giderek güçlendirmişti. Marat'ın belirttiği gibi, Cumhurbaşkanı Bakiyev, meclis ve gümrük gibi güvenlik yapılarını Aralık 2007'de hükümetin üst düzey görevlerine atanan dar bir seçkinler dairesi aracılığıyla nezaret etmekteydi. Bu elitler grubu artık suç liderlerinin baskılarından korkmuyorlardı.²³¹

Sovyet sonrası geçiş döneminin ilk on yılında, Kırgızistan'daki sıradan eşkıyalar siyasi elitler ile işbirlikçi bağlantıları olan güçlü yeraltı dünyası liderleri haline gelmişlerdi. Politikacılar ve suç grupları arasındaki işbirliği, çeşitli himayelerin paylaşılmasına dayanıyordu: siyasetçiler, siyasi rakipleri korkutmak ve seçmenleri seçimlere seferber etmek için, suç grupları ise elitlerle bilgi paylaşım onları koruma ve destek için kullanıyorlardı. Buna ek olarak, eşkıyalar devletin bazı işlevlerini başarıyla yerine getirmişlerdi ve böylece yerel topluluklarının kalplerini ve zihnini kazanmışlardı. Fakat, siyasi elitler, 2005 yılındaki Lale Devrimi'ne kadar çeşitli etkili eşkıya gruplarını kendi aralarında dengelemekteydi. Ancak devrimden sonra devlet kurumlarındaki belirsizlik ve kaos, suç örgütlerine devlete kendi şartlarını dikte etmelerine izin verdi.

²³⁰ Engvall, *Kyrgyzstan: The Anatomy of a State*, s. 39.

²³¹ Erica Marat, "The Changing Dynamics of State-Crime Relations in Kyrgyzstan", [online, 2008], *Central Asia Caucasus Analyst*, Available from: <http://www.cacianalyst.org/?q=node/4796>.

Lale Devrimi, eşkıyalar için bir “fırsat penceresi” olarak hizmet etti. Siyasi muhalefetin gözden kaçırdığı kaynaklar Lale Devrimi’nde finans, lojistik ve insan gücü sağlayarak, seferberlik için önemli bir rol oynamıştı. Eşkıyaların devrimci süreçteki aktif rolleri, çöken devlet kurumları ve Mart 2005 olaylarını izleyen kaosla birleşmesi, yeraltı suç dünyasının güçlenmesi anlamına geliyordu. Sonuç olarak, en güçlü suç liderleri devlet kurumlarını değiştirdiler ve “devrim”in hemen ardından tartışmasız otoriteler haline gelmişlerdi ve en uç durumda, politik isteklerini açıkça ilan edip zayıflatılmış devlete meydan okumuşlardı. Bir süre sonra, parçalanmış elitler kaynakları seferber edip yolsuzluk piramitlerini yeniden canlandırdılar ve suç figürlerinin etkisini sınırlandırarak kendilerini yeniden düzenlediler. Yeraltı suç dünyasının egemenliği, en önde gelen suç liderlerinden ikisinin suikastının ardından sona ermişti. Bu liderlerin ortadan kaldırılması ve aynı zamanda da kolluk kuvvetlerinin bir araya gelmesi nedeniyle kontrol altındaki organize suç grupları büyük ölçüde zayıflatılmıştı. Kalan suç gruplarının etkisi ise çok düşüktü.

Böylece “devrim”in yolsuzlukla mücadele unsuru ve yolsuzluk üzerindeki potansiyel olumlu etkisi, “devrimci” elitlerin zayıflığı ve rant arayışı ve bunların yasadışı eylemlerle mücadele konusundaki isteksizliğinden dolayı nötrleştirilmiştir. Kısacası, devrim sonrası üç yıllık gelişmelerden yola çıkarak, Lale Devrimi bir yolsuzluk ve suçla mücadele cephesinde başarısız olmuştu. Yasadışı uygulamaların çoğu hayatta kalmıştır ve artık daha önceki güçlü yeraltı dünyasından ziyade iktidardaki rejim tarafından tekelleşme eğilimi gösterilmekteydi. Siyasi elitin belirli üyeleri ve Cumhurbaşkanı Bakiyev’in yeni iktidar ailesinin egemenliği açıktır. Dolayısıyla iktidar rejimi, ülkede yasal ve yasadışı ticaretin önemli sektörlerinin kontrolünü ele geçirmiş durumdaydı. Daha az önemli olan eşkıya baskın ittifaklar hâlâ bir bölge düzeyinde yürürlükte olsa da, ulusal düzeyde devlet-eşkıya bağları artık temel olarak elitler tarafından yönetiliyordu.

Bakiyev’in elitlerinin elinde artan gücün birikmesiyle, suç örgütlerinin faaliyetlerinde meşru aktörlerin önemi artmaya devam edebilir. İktidar rejiminin güçlendiği ve devletin zayıf kaldığı göz önüne alındığında, iktidardaki zümrenin büyüyen gücünün daha da güçlenmesi olası değildi.

3.5. Ekonomik Durgunluk

Bakiyev, görevine başladığı sırada Kırgızistan ekonomisini bir öncelik haline getirmişti, ancak kendisini kontrolünün ötesindeki güçler tarafından kısıtlandığını gördü. Diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi, milletin zenginliğinin büyük bir kısmı az sayıdaki belirli kişilere aitti. 2005 yılının Mart ayındaki kaos sonrası rejimin yeniden düzenlenmesi, 2006 yılında doğrudan devrim öncesi 2004'a kadar olan doğrudan yabancı yatırımları geri getirmek için yeterliydi. Ancak, yatırım ortamını iyileştirecek temel değişikliklere işaret edilmemişti.²³²

Bakiyev, neredeyse 2 milyar dolarlık bir dış borç ve Kırgızistan'ı Sahra altı Afrika'nın çoğundan biraz daha fazla tutan kişi başına düşen GSYİH düzeyini miras aldı. Hükümetin mülkiyet haklarını korumadaki yetersizliği, örneğin gecekondun noktasında görüldüğü gibi yatırımcıları geri çekmeye yardımcı olmadı. Kulov, başbakan iken, işletmelerin tescili, vergi oranının düşürülmesi ve özel sektörün teşvik edilmesi için devlet yatırımlarının yönlendirilmesi sürecini hızlandıran reformlar sunarak bazı kişilerin güvenlerini kazanmıştı. Yine de, aralıklı sokak protestoları ve Kulov'un muhalefetteki kendi muhalifleri hala yatırımcıları ihtiyatlı bırakmaktaydı. Parlak tarafta, 2006 yılında % 3,1 olan GSYİH büyümesi 2007'de % 8,2'ye yükselirken, 2006 büyüme oranının düşük olmasını Kırgızistan'ın en büyük ihracatının kaynağı olan Kumtor altın madenindeki bir kaza büyük ölçüde etkilemişti. Kırgızistan, başlangıçta 2008 mali krizinin Kazakistan gibi uluslararası entegre ekonomiler kadar sert bir şekilde vurulmamış olmasına karşın, kısa süre sonra yüksek gıda fiyatlarının kombine etkileri, fiyatların düşmesi ve Rusya'daki işçi göçmenlerinin işten çıkarılmalarının azalmasıyla başladı.²³³

Bu arada, Kırgızistan büyük ölçüde dış gelir kaynaklarına bağımlı kalıyordu. Kırgızistan, Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) ağır borç altındaki yoksul ülkeler (HIPC) programına katılma daveti ile borcunu azaltma ya da bitirme şansına sahipti. Ancak hükümet başlangıçta girişime katılmayı tercih ettikten sonra, STK'lardan

²³² **World Investment Report 2007**, United Nations Conference on Trade and Development (New York: United Nations, 2007).

²³³ "After the Boom", **The Economist** (October 30, 2008); Deirdre Tynan, "Central Asia: Kyrgyzstan, Tajikistan, and Uzbekistan Confront a Financial Disaster," eurasianet.org (November 10, 2008). Available at: <http://eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav111008.shtml>. June 21, 2009.

oluşan bir koalisyon tarafından düzenlenen anti-HIPC sokak protestoları teklifi reddetmesine neden oldu. Bunun yerine, Bakiyev hükümeti, Bişkek dışındaki bir ABD hava üssüne devam eden kiralama hakları için 2005 ve 2006 yıllarında ABD’den çıkarılan 150 milyon dolar ve 207 milyon dolarlık raporlar gibi kiralara dayanıyordu. Bu niteliğin dışsal kiralaları, yolsuzluğun artmasına ve sürdürülebilir ekonomik büyüme için gerekli reformları teşvik etmekten ziyade, yolsuzluğa yönelme eğilimindeydi.²³⁴

Bir nebze olumlu haber, katılımcıların kişisel ekonomik durumundaki değişiklikler hakkında görüştükleri IRI anketinden gelmişti. Ankete katılanların % 41 kısmı, ailelerinin mali durumunun bir yıl öncesine göre çok veya biraz iyileştiğini, % 42’si ise aynı kaldığını söylemiştir. Olumlu yanıtlar, ülkenin genel ekonomik büyümesini yansıtan ücretlerin ve emekli aylıklarının ve zamanında yapılan ödemelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Ancak, katılımcılar ayrıca hükümeti yüksek enflasyon nedeniyle ve özellikle 2007 yılının sonunda tüm bölgeyi kapsayan gıda fiyatlarındaki artış nedeniyle suçlamışlardı.²³⁵

²³⁴ Radnitz, **A Horse of a Different Color: Revolution and Regression in Kyrgyzstan**, s. 315.

²³⁵ Parvina Hamidova, “Central Asia’s Poorest States in Crisis,” **Institute of War and Peace Reporting** (February 15, 2008). Available at: http://www.iwpr.net/?p=rca&s=f&o=342698&apc_state=henh. June 21, 2009.

SONUÇ

27 Şubat ve 13 Mart 2005'te yapılan parlamento seçimleri ve Askar Akayev yönetiminin, herhangi bir yolla iktidarı elinde tutma ve milletvekilleri için sadık insanları yanında bulundurma arzusu, sosyo-ekonomik durum ve protestoların artmasıyla birlikte 24-25 Mart olaylarına yol açtı. Daha önce Akayev rejimine bağlı olduğu düşünülen kuvvetlerin bir kısmı ile muhalefet gruplarının bir tür birleşik gücü ortaya çıktı. Yürütme yetkisinin eski muhalefet liderlerine devredilmesi, eski devlet ve idarî seçkinler için birçok önemli hükümet görevinin korunması ile birleştirilmişti. Özellikle, en önemli vakalarda Jogorku Keneş (Kırgızistan Parlamentosu)'ın milletvekilleri seçim sonuçlarını gözden geçirmesine rağmen, 27 Şubat ve 13 Mart'ta seçilen milletvekillerinin ezici çoğunluğu güçlerini kendi ellerinde tutmayı başardılar.

Bu, Akayev rejiminin, pek çok taraftarları arasında bile gerçek bir desteğinin olmadığını vurgulamaktadır. Açık muhalefet duygularının artmasıyla birlikte, Akayev rejimide seçkinler ve bir bütün olarak halk arasında genel yorgunluk vardı. Bu zamana kadar, rejim otoritesini ve güvenini tamamen yitirdi ve savunmasında herhangi bir önemli sosyal gücü harekete geçiremedi. Akayev ailesinin çıkarları için ekonomik ve siyasî olarak yeniden dağıtımı düzenleyen ve klanlar arası denge sistemini tahrip eden cumhurbaşkanının kendisi ateşle oynamıştı.

Mart 2005'te Kırgızistan'da meydana gelen olaylara “bir devrim denilebilir mi?” sorusu hâlâ gündemde durmaktadır. Şüphesiz, barışçı rejim değişikliği için hazırlanan Gürcistan ve Ukrayna'daki başarılı protesto hareketlerinin tarzını ve taktiklerini kendi kendine kopyalayan *Kel Kel* gibi gruplar, bir devrimin gerçekleştiğine inanmışlardır. Aslında, bu gruplar yeni hükümetin yapısını belirlemede çok küçük bir rol oynadı. Beklenmedik bir zaferden kaynaklanan sevinç yaşadıklarından sanki yeni hükümette Akayev'in yönetiminin eski yüzlerinin mevcut olduğunu görmüyorlardı. Ancak entelektüel muhalefet, rejim değişikliği için hazırlık yapmış ve yeni düzenin meşrulaştırılmasını temin etmiş olsa da, Beyaz Saray'ın belirleyici bir biçimde ele geçirilmesi ve rejimin devrilmesinde hiçbir rol oynamadı.

Polis ve ordunun, cumhurbaşkanlığı sarayını kuşatan kalabalığa karşı bu kadar az direniş göstermesinin nedeni hâlâ gizemini korumaktadır.

Olayları, güçlü bir muhalefetin getirdiği bir devrim olarak görmek yerine, cephedeki küçük saldırıdan bile kurtulamayan zayıflamış devlet kurumlarının basit bir çöküşü diye nitelemek daha mantıklıdır. Beyaz Saray’a hücum eden birkaç yüz kişinin tam olarak kimler oldukları, daha da önemlisi, onların bu hücumu yapmalarının gerekçeleri nelerdi? Uzun bir kampanya için hazırlanan barışçıl protestocularla ortak olan yönlerinin az olduğu kesindi.

Kırgızistan’ın yeni siyasî elitleri, Akayev’in son yıllarında yönetilenlerden daha demokratik değillerdi. Fakat, parlamento kendisini temelleştirdi ve sivil toplumun ve siyasî eylemin Kırgızistan’da önemli güçler olduğunu gösterdi. Kırgızistan’ın güneyindeki kentlerin işgali ve kitlesel protestolar, Akayev’i Bişkek’ten kovan eylemlerden daha etkili bir devrimci yönü vardı. Ayrıca, bu kitlesel protesto gösterileri sırasında, daha sonra Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Akayev’in kendisi dâhil olmak üzere, Sovyet sonrası alandaki diğer otoriter liderlerin öne sürdükleri Batı kaynaklı sivil toplum örgütlerinin belirgin bir rol oynadığına dair herhangi bir kanıtın bulunmadığını hatırlatmakta fayda vardır. Akayev rejiminin devrilmesinin üzerinden iki yıl geçmeden Bakiyev ve Kulov’un yolları ayrıldı ve cumhurbaşkanı, bir takım sivil toplum gruplarından güçlü muhalefetten kurtuldu. 20 Şubat 2007’de Bakiyev’in, “radikalizmin herhangi bir tezahürü kabul edilemez ve sağlıklı kuvvetler ve Kırgızistan halkı tarafından desteklenemez” sözü bir devrimcinin sözleri olmaktan çok uzaktı. Akayev, Batı’yı özellikle Soros Vakfı’nı suçlarken, 30 Mart 2005’te BBC’ye verdiği demeçte, ABD’nin Kırgızistan büyükelçisi Steven Young’ın rejim değişikliğini düzenleme konusunda rol oynadığını söylemişti. Altı hafta sonra ise Rusya gazetesi *İzvestiya*’da yazılmış bir makalesinde, onun yerine geçen yeni yönetimin eski komünist dönem memurlarından oluştuğunu iddia etmişti.

Dış etkenlerin de 2005’deki Kırgız olaylarındaki rolünün göz ardı edilmemesi fakat abartılmaması gerekmektedir. Bir yandan, Kırgızistan’da çeşitli Batılı kurumlar ve vakıflarla ilgili birçok farklı program bulunmaktaydı. Öte yandan, Amerikalıların

bazı “devrimci okullar” açtıklarını ve Akayev hükümetinin “Batı karşıtı” olduğunu söylemek de doğru değildir. Çeşitli Batılı maddî yardım kaynaklarını en fazla kullanan ülke politikası, Askar Akayev tarafından kasıtlı olarak uygulanmıştı. Çünkü Kırgızistan’ın kendisinde yalnızca eğitim programları için değil, devlet organlarının normal çalışması için bile yeterli para yoktu. BDT’deki ilk Amerikan askerî üssü ve Amerikan üniversitesi Askar Akayev döneminde Kırgızistan’da açılmıştı. Ayrıca 2005’teki seçim kampanyasının düzenlenmesi ve yürütülmesi ile ilgili harcamaların esas payı da Batı’ya aitti. Millî Seçim Kurumu’nun eski başkanı S. İmanbayev, ABD parasıyla seçim kampanyası düzenlediğinde ABD ve Amerikan büyükelçisinin başkalarının işlerine karıştıklarını söylemesinin doğru olmadığını belirtmeliyiz. Akayev Kırgızistan’ı, zaten tamamen uluslararası finansal desteğe bağımlıydı. Çeşitli tahminlere göre, Kırgızistan’ın dış borcu 1,4 ilâ 1,75 milyar dolar arasında değişmekte olup GSYİH’nin %90’ına ulaşmaktadır. İlk başta, Kırgız yetkililer ellerinden geldiğince yabancı yardım aldılar ve seçimlerde Batı’nın muhalefete yardım ettiğini söylemeye başladılar. Açıkçası, muhalefeti bu tür konuşmalar ile itibarsızlaştırmaktan başka bir amaçları yoktu.

ABD’nin Orta Asya bölgesinde gerginlik yaratmasının hiçbir anlamı yoktu. Nitekim, hem ABD Büyükelçiliği hem de AGİT Kırgızistan’daki durumu etkilemeye çalıştı, ancak yetkilileri ve muhalefeti uzlaşmaya zorlamaya çalışsalar da, en çok barış ve istikrarın sürdürülmesiyle ilgilendiler. AGİT misyonunun davranışı, diğer güç yapılarının temsilcileri ve muhalifleri aşırı tedbirlerden uzak tutmaya çalıştıklarını açıkça göstermiştir.

Görülüyor ki, çoğu siyaset uzmanının anladığı bir devrim örgütlenmesi yoktu. Ancak politik kültürün türünü, yeni seçkinlerin hazırlığını ve önceki hükümeti yavaş yavaş değiştirmek için stratejiler uygulandı. Kuşkusuz, çeşitli Batılı kurumlar, Kırgızistan’daki sivil toplum kuruluşlarının gelişmesine katkıda bulundular. Muhalefet partileri ve diğer kamu kuruluşlarına oldukça uzun bir süre destek verdiler ve onlara sivil eylem teknolojilerini vb. öğrettiler. Fakat 24-25 Mart olayları bundan dolayı gerçekleşmedi, sadece önceki hükümetin siyasî gerçeklik duygusunu kaybettiği için böyle bir “devrim” meydana geldi. Kuşkusuz öznel bir faktörün tarihte her zaman önemli olduğu, ancak nesnel dayanak ve diğer birçok faktörün

etkisi olmadan tarihin akışını çeviremediği söylenebilir. Kuşkusuz, yurt dışından alınan bu yardımlar destek olabilir, ancak bir kâse tamamen boşsa, o zaman bu yardım bile işe yaramayacaktır. Eğer nüfusun çoğunluğunda var olan sistemin tamamen umutsuzluğuna yol açmıyorsa ve herhangi bir kişisel perspektif bulunmadığına dair bir his uyanmıyorsa, o zaman herhangi bir yerden gelen hiçbir yardım bu rejimi deviremez.

KAYNAKÇA

I. KİTAPLAR:

- Akayev, Askar: **Pamyatnoye Desyatiletiye**. Bişkek: Uçkun, 2001.
- Alkan, Haluk: **Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar: Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan**. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yay., 2011.
- Anderson, John: **Kyrgyzstan, Central Asia's Island of Democracy?** Amsterdam: Harwood Academic Publishers, 1999.
- Arıklı, Erhan: **Başlangıçtan Günümüze Kırgızistan ve Kırgızlar**. Ankara: Nüans Yay., 2015.
- Bademci, Ali: **Cengiz Han: Devleti, Nesli, Türklüğü**. İstanbul: Yeditepe Yay., 2017.
- Bunce, V.J., Wolchik, S.L.: **Defeating Authoritarian Leaders in Post-Communist Countries**. New York: Cambridge University Press, 2011.
- Collins, Kathleen: **Clan politics and regime transition in Central Asia**. Cambridge University Press, 2006.
- Gerlach, Julia: **Color Revolutions in Eurasia**, Springer International Publishing, 2014.
- İskakova, G.T.: **Vıborı i demokratiya v Kırgızstane: konstitutsionniy dizayn prezidentsko-parlamentskih otnoşeniy**. Bişkek: Biyiktik, 2003.
- Jirohov, Mihail: **Semena Raspada: Voynı i Konfliktı na Territorii bıvşego SSSR (Parçalanma Tohumları: Eski Sovyetler Birliği Topraklarında Savaşlar ve Çatışmalar)**, Sankt-Petersburg, 2012.
- Knyazev, Aleksandr: **Gosudarstvenniy perevorot 24 marta 2005 goda v Kirgizii (Kırgızistan'daki 24 Mart 2005 Devlet Darbesi)**, Bişkek: Obşestvenniy fond Aleksandra

- Knyazeva, 2007.
- Koyşiyev, T., Ploskih, V.,: **A. Akayev: Uçyoniy, Politik. Ştrihi k Politiceskomu Portretu**, Bişkek, 1990.
- Mitchell, A. Lincoln: **The Color Revolutions**, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2012.
- Saray, Mehmet: **Modern Kırgızistan'ın Doğuşu**, Ankara: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2004.
- Turgun, Almas: **Uygurlar** / Uygur Türkçesinden Türkiye Türkçesine Çev.: D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yay., 2010.

II. MAKALELER:

- Abdiyeva, Raziya, “Kırgızistan Ekonomisinin Genel Durumu”,
Ganiyev, Cunus, **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Editör:
Baygonuşova, Damira: Cengiz Buyar, Bişkek: BYR Publishing House, 2017, s.
157-175.
- Alkan, Haluk: “Siyasal İstikrarsızlık Ayrımında Kırgızistan’da
Anayasal Değişim”, **Orta Asya’da Siyaset ve Toplum:
Demokrasi, Etnisite ve Kimlik**, Editör: M. Turgut
Demirtepe, Ankara: USAK Yay., 2012, s. 1-40.
- Aseinov, Dastan, “Kırgızistan’da Yerel Yönetimler”, **Kırgızistan: Tarih-
Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Editör: Cengiz Buyar,
Najimudinova, Seyil: Bişkek: BYR Publishing House, 2017, s. 225-242.
- Aslund, Anders: “Economic reform after the revolution in the Kyrgyz
Republic”, **Demokratizatsiya**, 2005, vol. 13, No: 4, p.
469-483.
- Ayan, Ergin: “Avrasya’da Değişen Dengeler Üzerinde Oynanan
Küresel Oyunlar”, **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, cilt:
1, Sayı: 1, 2010, s. 38-54.
- O Beacháin, Donnacha: “Tulip Revolution, Kyrgyzstan”, **International
Encyclopedia of Revolution and Protest**, Ed.

- Immanuel Ness, Blackwell Publishing, 2009, pp. 3328-3333.
- Beşirli, Hayati: “Kırgızistan’ın Sosyal ve Kültürel Yapısı”, **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Editör: Cengiz Buyar, Bişkek: BYR Publishing House, 2017, s. 91-111.
- Bingöl, Yılmaz: “Kırgızistan’ın “Renkli” Devrimi: Demokrasiye Geçiş mi, Küresel Rekabet mi?”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 13, 2007, s. 1-21.
- Bozkurt, Saynur Giray: “Bağımsız Devletler Topluluğu’nda Renkli Devrimler – Kırgızistan Örneği”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Sayı: 1, Cilt: 1, 2006, s. 118-138.
- Buyar, Cengiz: “Kırgız Tarihi (Başlangıcından 1991 Yılına Kadar)”, **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Editör: Cengiz Buyar, Bişkek: BYR Publishing House, 2017, s. 47-87.
- Coldoşov, Altınbek: “Kırgızistan İç Siyaseti”, **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Editör: Cengiz Buyar, Bişkek: BYR Publishing House, 2017, s. 245-286.
- Cummings, Sally N, “Situating the “Tulip Revolution”, **Central Asian Survey**, Vol. 27, Nos. 3-4, September-December 2008, p. 241-252.
- Ryabkov, Maxim: “Kırgızistan na Pereputye: Ekonomiçeskiye Priçini “Revolütsii Tülpanov” (“Kırgızistan Dörtüol Ağzında: “Lale Devrimi”nin Ekonomik Nedenleri””, **Tsentrlnaya Aziya i Kavkaz Dergisi**, Sayı: 4 (46), 2006, s. 74-84.
- Çanturidze, Laşa: “Demokrasinin Uzun ve Dolambaçlı Yolunda Kırgızistan”, **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Editör: Cengiz Buyar, Bişkek: BYR Publishing House, 2017, s. 287-318.

- Joldoshev, Altynbek: “Kırgızistan’da Demokrasi Sorunu”. **Praksis**, 2011, Sayı: 23, s. 173-204.
- Juraev, Shairbek: “Kyrgyz democracy? The Tulip Revolution and beyond”, **Central Asian Survey**, vol. 27, Nos. 3-4, September-December 2008, p. 253-264.
- Karakozuyev, Asanbek: “Molodiye Ruleviye”, **Oazis Dergisi**, Sayı: 4 (48), Şubat 2007. <https://ca-oasis.info/oasis/?jrn=49&id=383>
- Karımşakov, Kamalbek: “Kırgızistan’da Bağımsızlık Sonrası Geçiş Döneminde Ekonomik Reformlar ve Performans”, **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Editör: Cengiz Buyar, Bişkek: BYR Publishing House, 2017, s. 177-222.
- Kulov, Emir: “March 2005: parliamentary elections as a catalyst of protests”, **Central Asian Survey**, vol. 27, No: 3-4, September-December 2008, p. 337-347.
- Kupatadze, Alexander: “Organized crime before and after the Tulip Revolution: the changing dynamics of upperworld-underworld networks”, **Central Asian Survey**, vol. 27, Nos. 3-4, September-December 2008, p. 279-299.
- Lewis, David: “The dynamics of regime change: domestic and international factors in the “Tulip Revolution”, **Central Asian Survey**, vol. 27, Nos. 3-4, September-December 2008, p. 265-277.
- _____ : “Kyrgyzstan”, **The Colour Revolutions in the Former Soviet Republics: Successes and Failures**, Edited by Donnacha Ó Beacháin and Abel Polese. London-New York: Routledge, 2010, p. 45-61.
- Marat, Erica: “Kyrgyz politicians begin to break ties to criminal world”, **Eurasia Daily Monitor**, vol. 3, No. 119, Jamestown Foundation, 2006.
- _____ : “March and after: What has changed? What has stayed

- the same?”, **Central Asian Survey**, vol. 27, Nos. 3-4, September-December 2008, s. 229-240.
- Oğan, Sinan: “Kırgızistan’da Sarı Devrim”, Der: Sinan Oğan, **Turuncu Devrimler**, İstanbul, Birharf Yay., 2006, s. 258-271.
- Öraz, Seçil: “Kırgız Siyasi Hayatında Aşiretçilik ve Klan Siyaseti”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, cilt: 12, Sayı: 1 (Yaz 2012), s. 211-238.
- Ortmann, Stefanie: “Diffusion as discourse of danger: Russian self-representations and the framing of the Tulip Revolution”, **Central Asian Survey**, Vol. 27, Nos. 3-4, September-December 2008, p. 363-378.
- Radnitz, Scott: “What really happened in Kyrgyzstan?”, **Journal of Democracy**, vol: 17, Issue: 2, p. 132-146.
- _____ : “A Horse of a Different Color: Revolution and Regression in Kyrgyzstan”, **Democracy and Authoritarianism in the Postcommunist World**, Edited by Valerie Bunce, Michael McFaul & Kathryn Stoner-Weiss. Cambridge University Press, 2009, p. 300-324.
- Ryabkov, Maxim: “The north-south cleavage and political support in Kyrgyzstan”, **Central Asian Survey**, vol. 27, Nos. 3-4, September-December 2008, p. 301-316.
- Temirkulov, Azamat: “Informal actors and institutions in mobilization: the periphery in the “Tulip Revolution”, **Central Asian Survey**, Vol. 27, Nos. 3-4, September-December 2008, p. 317-335.
- Tursunkulova, Bermet: “The power of precedent?”, **Central Asian Survey**, vol. 27, No: 3-4, September-December 2008, p. 349-362.
- Ünal, Ali: “Kırgız Ailesinin Yapısal Analizi”, **Kırgızistan: Tarih-**

Toplum-Ekonomi-Siyaset, Editör: Cengiz Buyar, Bişkek: BYR Publishing House, 2017, s. 113-154.

Yusin, M.:

“Tulip Revolution begins in Kyrgyzstan”, **Current Digest of the Post-Soviet Press**, vol: 57 (12), 2005, p. 1-48.

III. TEZLER:

Abdibaitova

Pala,

Avrupa Birliği’nin Dış İlişkilerinde Demokrasi Sorunsalı: Kırgızistan Örneği. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Ankara, 2019.

Burulkan:

Akşar, Kerem:

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Büyük Güçlerin Kafkasya’da Nüfuz Mücadeleleri – Kırgızistan Lale Devrimi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Beyribey, Tuncer:

The Analysis of the Color Revolutions Under the Light of Revolutionary Theories: The Case of Kyrgyzstan. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2014.

Gribenşikova, Lüdmila:

Kırgızistan’da Yazılı Basının Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü: 24 Mart Örnek Olayı. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi. İzmir, 2009.

İminov, Asanbek:

Uluslararası İlişkiler ve Medya Taraflılığı: Kırgızistan 24 Mart 2005 Olaylarının Yerel ve Uluslararası Basında Temsili. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2008.

Joldoshbek

ulu,

Jyldyzbek:

Post-Soviet Coloured Revolutions: An Analysis of Kyrgyzstan’s Tulip Revolution. Middle East Technical University MA Thesis. Ankara, 2008.

Joldoshov, Altynbek:

Kırgızistan’da Toplumsal Dönüşüm ve Demokrasi

- Sorunu.** Ankara Üniveristesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2009.
- Kabilbekova, Samara: **Kırgızistan'daki Lale Devriminin Türk-Kırgız Basımına Yansıması.** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2008.
- Kydyralieva, Nargis: **Sovyet Sonrası Kırgızistan'da Sivil Toplum Kuruluşları ve Toplumsal Etkileri: Sverdlovsk Örneği.** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2011.
- Marat, Erica: **The Tulip Revolution: Kyrgyzstan One Year After,** Washington D.C., Jamestown Foundation, PhD Dissertation. Mart 2006.
- Memmedov, Asim: **Gürcistan ve Kırgızistan'da Yönetim Değişikliğinin Nedenleri ve Yeni Yönetimlerin Dış Politikaları,** Ankara Üniveristesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2009.
- Murzaeva, Dinara: **Transition to Democracy in Post-Soviet Kyrgyzstan: Leaders, Citizens and Perceptions of Political Legitimacy.** Middle East Technical University PhD Thesis. Ankara, 2011.
- Ovsiyenko, Yevgeniya: **The Dynamics of Democratization in Post-Communist Countries: The Cases of Georgia, Ukraine and Kyrgyzstan.** Sabancı University Master Thesis. İstanbul, 2011.
- Yandaş, Osman Gökhan: **The 'Tulip Revolution' and the Role of Informal Dynamics in Kyrgyz Politics.** Middle East Technical University PhD Thesis. Ankara, 2011.

IV.GAZETE

MAKALELERİ:

- Bayseitova, L.: “Prezident naruşayet konstitutsiyu. Mneniye

- nezavisimogo kazahstanskogo yurista”. **Respublika-2000**, 14 Eylül 2000.
- Harlamov, V.: “Lyudi Nazarbayeva gotovı strelyat v oppozitsiyu”, **Nezavisimaya Gazeta**, Moskova, Sayı: 60 (3456), 28 Mart 2005.
- Jolmuhamedova, L.: “A çyi eto ruki melkayut za kadrom? (Premyer-ministri kak smennıye perçatki vlasti)”, **Moya Stolitsa**, 12 Eylül 2002.
- Karabekov, K.: “Smotrite kto prişyol. Na sessii Verhovnogo Soveta Respubliki Kırğızstan”, **Veçerniy Frunze**, 23 Ocak 1991.
- Koretskiy, Aleksandr: “Politiçeskiy krizis v Kırğızii”, **Kommersant**, Sayı: 167, 6 Eylül 1994.

V.İNTERNET

KAYNAKLARI:

- “Askar Akayev Nazval “Tülpanovuyu” Revolütsiyu Pervım Proyeptom SŞA v Tsentralnoy Azii” (“Askar Akayev “Lale” Devrimini ABD’nin Orta Asya’daki ilk projesi olarak adlandırdı”), 17 Nisan 2015, <http://www.mk.ru/politics/2015/03/17/askar-akaev-nazval-tyulpanovuyu-revolyuciyu-pervym-proektom-ssha-v-centralnoy-azii.html>
- Bakır, Murat: “Kırğızistan Devrimi”, 22 Kasım 2006, www.tasam.org/tr-TR/Icerik/223/kirgizistan_devrimi
- Bakır, Onur: “Kırğızistan’da İstikrarsızlık Daha da Artabilir”, 12 Mayıs 2005, <http://www.evrensel.net/05/05/12/gundem.html#4>
- Barabanov, İlya: “Ubitıy skrılsya s mesta prestupleniya: V Kırğızii ubit avtoritetny deputat Rısbek Akmatbayev”, 10 Mayıs 2006, https://gazeta.ru/2006/05/10/oa_198923.shtml

- Berkutbayeva, Çolpon: “Zyat Prezidenta”, 07 Temmuz 2003, Bişkek, 2003.novayagazeta.ru/nomer/2003/48n/n48n-s44.shtml
- Cohen, Ariel: “Kyrgyzstan’s tulip revolution”, *The Washington Times*, Saturday, March 26, 2005.
<https://www.washingtontimes.com/news/2005/mar/26/20050326-103550-7473r/>
- Demirtepe, Turgut: “Bişkek’te Devrim Sonrası Yeni Güç Odakları”, 12 Nisan 2006,<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=277&type=4>
- _____ : “Demokrasi ve İstikrar Arayışında Bir Ülke: Kırgızistan”, 25 Mart 2005, <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=74>
- _____ : “Kırgızistan’da Demografik Yapıda Değişim ve Göç Olgusu”, 14 Temmuz 2006, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=356&type=4>
- _____ : “Kırgızistan’da “Görünmeyen” Politik Aktör: Organize Suç Örgütleri”,[http://www.usakgundem.com/yazar/284/kirgizistan-da-“görünmeyen”-politik-aktör-organize-suç-örgütleri.html](http://www.usakgundem.com/yazar/284/kirgizistan-da-gorunmeyen-politik-aktör-organize-suç-örgütleri.html) 19 Nisan 2006.
- _____ : “Kırgızistan’da IRI’nın Kamuoyu Araştırması”, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=499&type=4> 23 Kasım 2006.
- _____ : “Kırgızistan’ın “Büyük Oyun’da” Rusya Tercihi”, Eylül 2005, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=116&type=4>
- Finn, Peter: “Elections in Kyrgyzstan Inconclusive: Most Legislative Races Forced Into Runoffs; Monitors Fault Atmosphere”. *Washington Post Foreign Service*.

Tuesday, March 1, 2005.

www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A60195-2005Feb28.html?nav=rss_world/asia/centralasia/kyrgyzstan/post&nodirect=on

- Galiyeva, Z.İ., “Parlamentskiye vıborı i politiçeskiye partii v suverennom Kırğızstane”, 24 Nisan 2009, <https://ia-centr.ru/experts/4516/>
- Gonçarov, Pyotr: “Srabotayet li Kirgizskiy Zapal v Drugih Respublikah Regiona?” (“Kırğız Funyası Bölgenin Diğer Cumhuriyetlerinde de İşleyecekmi?”), 06 Nisan 2005, <https://ria.ru/analytics/20050406/39626406.html>
- Gorbachyov, İgor: “Kabay Karabekov: Prezident Kırğızistana zayavlyayet, çto on vıpolnıl trebovaniye oppozitsii, odnako eto ne tak”, Bişkek, 10 Nisan 2007. <https://24.kg/archive/ru/politic/17457-2007/04/10/48545.html/>
- Glumskov, Dmitriy, “Askar Akayev ustupit kreslo jene: semeystvennost”, Canaşıya, Vahtang: <https://kommersant.ru/doc/397736>. 21 Temmuz 2003.
- İvanov, Dmitriy: “Barhatnaya perçatka kirgizskoy revolütsii: Celalabad i Oş svergli vlast Askara Akayeva. 21 Mart 2005. <https://lenta.ru/articles/2005/03/21/kirgizia/>
- Jegulev, İlya: “Ognestrelnaya Demokratiya”, (“Ateşli Demokrasi”), 25 Mart 2005, https://www.gazeta.ru/2005/03/25/oa_152514.shtml
- Karimov, Daniyar: “Vitse-prezident aeroporta “Manas” Nadır Mamırov, vozmojno, nahoditsya v Kazahstane”, 12 Eylül 2006, <https://24.kg/archive/ru/politic/6480-2006/09/12/6814.html/>
- Kıbar, Tamina: “Kırğızistan: “Lale-limon” Devriminin Hayalleri ve Yaşanan Kaosun Gerçekleri”, 2005, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=13&yazi=27>

8.

- Kınev, Aleksandr: “Kırgızistan do i posle “tyulpanovoy revolütsii”,
igpi.ru/info/people/kynev/1128082583.html
- “Kırgızıya: “Revolýutsiya Tülpanov” Dobralas do Stolitsy”, (“Kırgızistan: “Laleler Devrimi Başkent’e Ulaştı”) <http://inosmi.ru/world/20050324/218320.html>
- Kurtov, Acar: “Kırgızıya: revolýtsiya tyulpanov i yeyo posledstviya”
 (“Kırgızistan: “Lale” Devrimi ve Onun Sonuçları”), 11 Ekim 2007, <http://рустрана.рф/article.php?nid=18096>
- Manaçinskiy, A. Ya.: “Perevorot v Kirgizii v 2005 g. ili tyulpannaya revolýtsiya”,
<http://rubicon.org.ua/index.php/component/k2/item/209-perevorot-v-kirgizii-v-2005g>
- Marat, Erica: “The changing dynamics of state-crime relations in Kyrgyzstan”, [online, 2008], **Central Asia Caucasus Analyst**, Available from:
<http://www.cacianalyst.org/?q=node/4796>.
- Oğan, Sinan: “Kırgızistan’da “Yağma” Devrimi”, 25 Mart 2005,
<http://www.turksam.org/tr/a293.html>
- Petrakova, İrina, Dolgov, Aleksandr: “Vor ubil deputata za vora”, 21 Ekim 2005,
https://gazeta.ru/2005/10/21/oa_175032.shtml
- Posledstviya “tyulpanovoy” revolýtsii 2005 goda v Kirgizii (“Kırgızistan’daki 2005 yılındaki “Lale” Devriminin Sonuçları”) <https://ria.ru/spravka/20100407/218898083.html>
- Şayhutdinov, Rifat: “Kırgızıya-2005: “Demotekhnika” na Marşe”
 (“Kırgızistan-2005: Demoteknik Yürüyüştedir”), 6 Nisan 2005, <http://polit.ru/article/2005/04/06/demot/>
- Stanovaya, Tatyana: “Revolütsiya v Kirgizii”, 28 Mart 2005,
<https://politkom.ru/378.html>
- Tişçenko, Mihail: “Hot sto raz v god: V Kirgizii podpisana novaya konstitutsiya i gotovitsya noviy “maydan”. 15 Ocak 2007. <https://lenta.ru/articles/2007/01/15/new/>

“Tyulpanovaya revolyutsiya” v Kirgizii (2005)” (“Kırgızistan’daki Lale Devrimi (2005)”), <https://ria.ru/spravka/20150324/1053953942.html>

Walsh, Nick Platon: “Kyrgyz leader condemns protesters”, *The Guardian*, 23 March, 2005.

<https://www.theguardian.com/world/2005/mar/nickplatonwalsh>

Yıkıcı, Özkan: “Kırgızistan Gelişmeleri”, 16 Nisan 2005, <http://www.ortamgazetesi.com/?action=journalist&aid=1152>

Yuldaşeva, Nargiza: “Almazbek Atambayev dal press-konferentsiyu v kachestve premyer-ministra Kırgızistana”, Bişkek, 30 Mart 2007.

<https://24.kg/archive/ru/politic/16794-2007/03/30/47695.html/>

<https://lenta.ru/lib/14159652/full/>

Kırgızistan'ın İdari Haritası

Kaynak: Türk Dünyası Belediyeleri Birliği:

http://www.tdabb.org.tr/?attachment_id=13418&lang=tr

